

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תוכב"א

סעודה שלישית

ואתחנן תשב"ו (חלק א)

בעיר שערצאן ספרינגס יע"א

כתבתי עליך שחכם אתה, ואתה רוצה ליכנס לארץ

- אם יש דין ארץ ישראל לארץ סיחון ועוג • ביאור הנמרא: חכם לב יקח מצות זה משה, שעסק בעצמות יוסף • משה רבינו נקרא "חכם" לב כי היה צריך להכריע בחכמתו באוזה מצוה לבחור • יישוב לב: החכם יכול לעשות עצמו כסכל, אבל הסכל אינו יכול לעשות עצמו כחכם • משה רבינו היה עניו מכל האדם, אבל כדי לקיים רצון ה' ידע שהוא גדול הדור • ביאור הפסוק: וְאַשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קְדֵמוֹת • תולדות יעקב יוסף: קושיא על פי מעשה של ראש הקהל. ותירון על פי מעשה מאחד שפסק ללכת לשוק לפרנסתו • בזהר: 'שמו' העם וְלָקְטוּ, שמות גדול עשו במה שהלכו ללקוט • יותר שבח להיות בחו"ל להכניע כח המומאה, מלישב באר"י ולקיים מצות התלויות בארץ •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להסבנת הענין

שנת תשפ"ב לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אך רשות להעתיקם ולהפיצם ושארית ישראל לא יעשו עֲוֹלָה, וכבר נאמר ואל תשפן באֲהֶלֶד עֲוֹלָה (איוב יא ד).

צו מנרב זיין דורגל אַ שמחה אָדער אַ יאַרצייט רופט: 1-718-388-5519

לשון קדשו - קונטרס קיא-ג: (30 מינוט מתוך 64) זייער קלאָר ★ ★ ★ ★

לשון קדשו צענטראלע נומער:

קול אוצר יהודא
ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-333419
16→5→226.2

ארץ ישראל: 072-3275205
קאנאדא: 438-797-0770
ענגלאנד: 0330-350-3110
פעקס: 718-650-2970

929-522-1515

דרוק 1 צו הערן די רעקארדינגס: דערנאך 926
פאר הערות דרוק 3

צו מנרב זיין דורב'ן טעלעפאן (דאָנערי): #1700 845-366-2793

• מזל טוב •

הר"ר חיים לעפקאוויטש הי"ו
לרגל אירוסיו בנו החתן שמעון יואל ז"י
עב"ג בת הר"ר ישעי' יעקב בירנבוים הי"ו

הר"ר טובי' וויינשטאק הי"ו
לרגל אירוסיו בתו - עב"ג החתן אברהם נ"י
בן הר"ר יואל פריעדמאן הי"ו (כ"ז שאול יעקב)

זכות וברכת רביה"ק זי"ע יחול על ראשם, שיזכו לרוות רב נחת וקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

• יהם יעלו לזכרון •

לע"נ הרה"ק רבי צבי הירש בן ר' אהרן זצוק"ל
בעל אך פרי תבואה מליסקא
נפטר י"ד מנחם אב תרל"ד

הרה"ח בר אבהן ובר אוריין, דמותו היתה לאות ולמופת
בשקידת התורה, בעבודת התפילה, ובמשא ומתן באמונה
רבי שמואל בנימין ע"ה סופר
ב"ר מרדכי אפרים פישל ז"ל
תלמידו חביב למון רביה"ק זי"ע וגם כתב מחוד"ת
נפטר כ' אב תשס"ב לפ"ק

הרה"ח זקן וגשוא פנים, קבע עתותיו לתורה, ממשכימי קום,
הרבה פעלים לצדקה להכנסת כלה ולעניי ארץ ישראל,
עסק במצוות כל היום, והיה דבוק ברביה"ק זי"ע
רבי ברוך יהודא ז"ל שניצלער
בן הגה"צ ר' שרגא שמואל ז"ל - אב"ד משאבא
נפטר ט"ז מנחם אב תשע"ה

האשה החשובה והצנועה אשה יראת ה'
מרת צבי' רעכיל ב"ר אליעזר הלוי ע"ה
אשת הרה"ח יוסף וויינשטאק ז"ל
נפטרה כ"א אב תשע"ז לפ"ק

הרבני החסיד המפואר הגה תורה והשתעשע בספרי תלמיד
הבעש"ט, הסתופף בצל רביה"ק זי"ע וזכה לשמש צדיקים
רבי אברהם ב"ר נפתלי הירצקא ז"ל
יאקאבאוויטש
נפטר י"ג אב תשמ"ט לפ"ק

לע"נ הר"ר קלונימוס (קלמן) ב"ר מרדכי אהרן ז"ל

KolSatmar.com

א

קישויות ודקדוקים בתחלת הפרשה

ברש"י: לאחר שִׁכְבַּשְׁתִּי אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג, דְּמִיתִי שִׁכְבַּר הוֹתֵר הַנָּדָר. לִפִּי שֶׁנֶּדֶר שִׁבְטָהּ מִקְצָתוֹ בְּמִלָּה כּוֹלֵו

[וְאֶתְחַנֵּן אֶל] ה' בְּעֵת הַהִיא לְאֹמֶר.

בְּעֵת הַהִיא. זָאָגַט רש"י, לְאַחַר שִׁכְבַּשְׁתִּי אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג, דְּמִיתִי שִׁכְבַּר הוֹתֵר הַנָּדָר.

[וְהַסֵּבֶר בּוֹזֵה, וְוִילִּי] אֶנְדֵּר שִׁבְטָהּ מִקְצָתוֹ בְּטָלָה כְּלוּא, הָאֵט עַר גַּעַרְעַכְנִט [אִזוּ] אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג אִזוּ אוֹיֵךְ שׁוֹיֵן פּוֹן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל [לִפִּי שֶׁנִּתְחַלַּק לִבִּי שְׁבִטִים וּמַחְצָה], אִזוּ עַר אִזוּ אֶרֶיִנְגַּעֲנָגֶנְעֵן [לְאַרֶץ סִיחֹן וְעוֹג, וְלִכֵּן חֲשַׁב שִׁבְטָהּ מִקְצָתוֹ, וְאִם כֵּן נִתְבַּטַּל כָּל הַנָּדָר].
אִזוּ זָאָגַט דָּאָךְ רש"י.

ב

קושיא א

וְקִשָּׁה מִמֶּה נִפְשָׁךְ, אִם יֵשׁ לְאַרֶץ סִיחֹן וְעוֹג דִּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָאִךְ נִכְנַס לְשֵׁם מוֹשֶׁה, וְאִם לֹא, לְמַה דִּימָה שְׁהוֹתֵר הַנָּדָר פֶּרַעֲגֵן דִּי מִפְרָשִׁים, זִי פִלְאָגֵן זִיךְ, מִמֶּה נִפְשָׁךְ, אִזוּ אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג 'טָאָקֶע' פּוֹן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? [אִם כֵּן] וְוִיאִזוּי הָאֵט עַר טָאָקֶע גַּעַמֶּעֲגַט אֶרֶיִנְגִּינִי, דִּי שְׁבוּעָה אִזוּ דָּאָךְ חָל גַּעוּוֹעֵן, [אִזוּ] ס'אִזוּ נִישַׁט הוֹתֵר הַנָּדָר גַּעוּוֹעֵן, [שְׁהִי בִּאמַת] דַּעַר נָדָר אִזוּ דָּאָךְ גַּעַבְלִיכֵן, מ'הָאֵט עַס נִישַׁט מַתִּיר גַּעוּוֹעֵן.
אִזוּ עַס נִישַׁט גַּעוּוֹעֵן פּוֹן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָאֵט עַס נִישַׁט דַּעַם דִּין פּוֹן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל?
[אִם כֵּן צוֹלִיכִי] וְוֹאָס הָאֵט עַר 'גַּעַמִּינִט' אִזוּ הוֹתֵר הַנָּדָר, הָאֵט עַפְעַס מִשָּׁה רִבִּינוּ זִיךְ טוּעָה גַּעוּוֹעֵן אִין דַּעַר הַלְכָה?

ג

שִׁימַת הַפֶּרֶשֶׁת דְּרָכִים דָּאָרֶץ סִיחֹן וְעוֹג יֵשׁ לָהֶם דִּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהִבִּיאוּ רֵאִיָּה מִמֶּה שְׁנוּעָה שֶׁם בְּתוֹמּוֹת וּמַעֲשֻׁרוֹת, וּמִמֶּה שֶׁצָּרִיכִין קֶרֶא לְפִטּוֹר שֶׁם מִבִּיכּוּרִים. וְלִשְׁמִיתוֹ יוֹקֶשֶׁה לְמַה בִּאמַת הוֹתֵר לְמִשָּׁה לִּכְנֵס שֶׁם

דַּעַר פֶּרֶשֶׁת דְּרָכִים^א אִזוּ מֵאֶרֶץ דַּעַרִּינְעֵן, אִזוּ בְּלִיבֵט בַּצִּירִיךְ עִיּוֹן.

^א כִּמְבוֹאֵר בְּמִשְׁנֵה דְּנִדְרִים (טו). וּמִפְרָשׁ שֶׁם בְּפִי הָרִי: יִלְפִינָן לֵה בִירוּשָׁלַיִם (רִישׁ נִדְרִים) מִדְּכָתִיב כָּל הַיּוֹצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה (מִטּוֹת א, ג), דְּמִשְׁמַע דּוּקָא בִּשְׁכוּלוֹ קִיִּים.

^ב עִיֵּין בִּיאָר זֶה בְּגוֹר אֶרֶץ זֶה: שְׁמָא הוֹתֵר הַנָּדָר וְכו'. וְקִשָּׁה, אַחַר שְׁהִיָּה סִבּוֹר שְׁהוֹתֵר הַנָּדָר, אִם כֵּן לֹא הִיָּה צָרִיךְ לְהִתְפַּלֵּל, שְׁהִיָּה כִּבֵּר הַנָּדָר הוֹתֵר וְכו'. וְנִרְאֶה שֶׁמִּשָּׁה הִיָּה סִבּוֹר שֶׁהִקְבָּה נִשְׁבַּע שְׁלֹא יִבְיֵא מִשָּׁה אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבּוֹתָם (עִיֵּין חֻקַּת כ, יב), וּבִכְלָל שְׁבוּעָה זֹאת הִיָּה כָּל הָאֶרֶץ, אִף אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג, שְׁהִיָּה נִתֵּן הַקְּבָ"ה לְאַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ רש"י (דְּרָכִים ג, יג) אֲצֵל הָהוּא יִקְרָא אֶרֶץ פְּאָאִים. ◦ וְזֶה שֶׁבֵּא מִשָּׁה אֶל אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג, אִף עַל גִּבּ שֶׁגַּם הִיָּה בְּכָלֵל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִתֵּן הַקְּבָ"ה לְאַבְרָהָם, הִיָּינוּ טַעֲמָא, שְׁעִידִין לֹא שְׁאֵלוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גַד הָאֶרֶץ לְחֻלְקָם, וְאִם לֹא [נָהִיִּין] מִבְּקִשִּׁים אֶת אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג לֹא הִיָּו יוֹרֵשִׁים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָאֶרֶץ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמִב"ן בְּפֶרֶשֶׁת חֻקַּת (כא, כא), וְכֵן הֵאָרְכְנוּ בְּפֶרֶשֶׁת מִטּוֹת (לכ, אֹתִי יב) עִיֵּין שֶׁם, אֲלֵא הִיתָה הָאֶרֶץ נִשְׁאֲרָה חֲרִיבָה מֵאִין יוֹשֵׁב, וְהִיָּו מִנִּיתִין אוֹתָהּ כֵּן וְהוֹלִכִין לָהֶם, לִכְךָ לֹא יִקְרָא בּוֹזֵה לֹא תִבְיֵאוּ אֶת הַקֵּהֶל אֶל הָאֶרֶץ "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבּוֹתָם" (חֻקַּת שם), כִּיּוֹן שְׁלֹא הִיָּה כִּיבוּשׁ הָרֵאשׁוֹן לְנִחּוּל הָאֶרֶץ וְלִישׁוּבָהּ. וְכֹאשֶׁר שְׁאֵלוּ בְּנֵי גַד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶת אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג לְחֻלְקָם, הִיָּה מִשָּׁה סִבּוֹר אַחֵר שֶׁהִשְׁבּוּעָה הִיָּה לֹא תִבְיֵאוּ אֶת הַקֵּהֶל אֶל הָאֶרֶץ "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי", וְאִנִּי הִבְאֵתִים אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לָהֶם, שְׁכִיּוֹן שִׁירָשׁוֹ אֶת אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג קוֹרָא אִנִּי בּו "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבּוֹתָם", וְהִיָּה אוֹמֵר שְׁכִיּוֹן שִׁבְטֵל מִקְצַת הַנָּדָר בְּטָל כּוֹלּוֹ, כִּי הִיָּה דַּעַת מִשָּׁה רִבִּינוּ ע"ה. ◦ וּמִכָּל מִקּוֹם הִיָּה אוֹמֵר צָרִיךְ אִנִּי לְהִתְפַּלֵּל, שְׁאִף עַל גִּבּ שֶׁהַנָּדָר בְּטָל מִטַּעַם נָדָר שִׁבְטֵל מִקְצָתוֹ בְּטָל כּוֹלּוֹ, סוּף סוּף הַעוֹנֵשׁ לֹא בְטָל, מֵה שֶׁהִקְבָּה רוּצָה לְהַעֲנִישׁ אוֹתוֹ שְׁלֹא יִבּוֹא לְאַרֶץ, כִּי מֵה שִׁבְטֵל זֶה וְהִבְיֵאִים אֶל אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹג, הִיָּה מִמִּילָא, כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשְׁנוּ לְמַעֲלָה, שְׁבַעֲתָ שְׁבַא לְשֵׁם לֹא הִיָּה הָאֶרֶץ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יֵאֵמַר עֲלֶיהָ לֹא תִבְיֵאוּ אֶת הַקֵּהֶל אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבּוֹתָם, וְאִם כֵּן הַקְּבָ"ה יִקְיִים דְּבָרָיו וְיַעֲנִישׁ בְּלֹא שְׁבוּעָה, דְּשְׁבוּעָה דֵּל מִהֲכָא, הַעוֹנֵשׁ בְּמִקּוֹמוֹ עוֹמֵד, לִכְךָ הוֹצִיךְ לְהִתְפַּלֵּל לְבִטּוֹל הַעוֹנֵשׁ אַחֵר שֶׁנִּתְבַּטַּל הַשְׁבוּעָה. ◦ אִמְנֵם לִפִּי הָאֵמֶת לֹא נִתְבַּטַּלָה הַשְׁבוּעָה, שְׁמָה שֶׁאִמְרַת הַקְּבָ"ה לֹא תִבְיֵאוּ אֶת הַקֵּהֶל "אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבּוֹתָם" הִיָּה עַל עֵיקַר הָאֶרֶץ, וְהוּא מַעֲבֵר הִירְדֵן וְהַלְאָה. [וְכֵן פִּירֵשׁ בְּשִׁפְטֵי חֲכָמִים בְּקִצְרָה, וְכֵן הוּא בְּדִבְרֵי הַפֶּרֶשֶׁת דְּרָכִים דְּלֵהֲלֵן].

[און פאַר] אים קומט אויס דער חשבון אז ס'איז זיכער אז ס'איז יא פון דין אַרץ יִשְׂרָאֵל, ער ברענגט [א ראייה] פון תרומות ומעשרות [שנוהג שם מן התורה, און] פון ביכורים, וואָס איך דאַרף האָבן אַ פסוק [לשיטת רבי יוסי שאין מביאין ביכורים משם, לפי שאינו אַרץ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ, ולא משום שאינו מכלל אַרץ יִשְׂרָאֵל, ולכן סובר] ס'איז זיכער יא פון אַרץ יִשְׂרָאֵל.

איז דאָך דאָ די קשיא, וויאזוי האָט ער [טאַקע] געמעגט אַריינגיין. און [ער] בלייבט בצריך עיון.

ד

שיטת הישמח משה דארץ סיחון ועוג לא היה להם דין אַרץ יִשְׂרָאֵל, והביא ראייה ממה ששלחו לסיחון דְּבָרֵי שְׁלום. ומה שנוהג שם תרומות ומעשרות הוא רק לפי שלאחר מכן נתקדשה, ולא בימי משה. ולשטתו יוקשה מה היה סברת משה שהותר הנדר

דער זיידע זכרוננו לברכה אין ישמח משה זאָגט פאַרקערט¹, ער וואונדערט זיך אויפן פרשת דרכים פאַרוואָס ער האָלט דאָס פאַר אַ פשיטות אז סיחון ועוג האָט געהאַט דעם דין פון אַרץ יִשְׂרָאֵל. זאָגט ער ס'איז פונקט דער היפוך, ס'איז אַ פשיטות אז ניין.

און ער ברענגט אַ ראייה, ס'שטייט דאָך ער האָט געשיקט [דְּבָרֵי שְׁלום], וְאֶשְׁלַח מְלָאָכִים אֶל סִיחֹן (דברים ב, כו-כז), ער האָט געשיקט צו אים שלוחים, ער האָט געשיקט דְּבָרֵי שְׁלום [לאמר] אַעֲבֹרָה בְּאַרְצְךָ, און ס'שטייט דאָך בפירוש [אין פסוק]² אז פאַר די [שבע] אומות פון אַרץ יִשְׂרָאֵל האָט מען נישט געטאַרט שיקן, מ'האָט [זיין] געדאַרפט מְכַנֵּעַ זֵיין, מ'האָט נישט געקאַנט שיקן קיין דְּבָרֵי שְׁלום.

¹ בפרשת דרכים (דרוש שמיי, דרך הקודש): ודרך אגב הנה באתי לעורר מאי דקשיא לי בגזרת ה', ההוא אמר לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (חקת כ, יב), דאם כן היאך כבש משה ארץ סיחון ועוג, שהרי בכלל ז' עממין הם. ורבותינו ז"ל (בספרי והובא ברש"י) אמרו בפרשת ואתחנן אל ה' קצת ההיא, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמית שמא הותר הנדר. והדבר ברור דכוונת משה היתה לפי שהיה סבור שארץ סיחון ועוג הם בכלל ארץ ישראל, ועל זה בא בטענה לומר נדר שהותר מקצתו הותר כולו. ולפי האמת יש לתמוה, מה נשתנה ארץ סיחון ועוג טפי משאר ארץ ישראל. ומה"ר יצחק אדרבי ז"ל מכח קושיא זו רצה לומר שמשה היה סבור שארץ סיחון ועוג הם מכלל ארץ ישראל, אבל קושטא דמילתא שאינם בכלל ארץ ישראל. ואני תמיה עליו, דמילתא דפשיטא היא שהם בכלל ארץ ישראל. והעיד על זה, דתנא דמתניתין (ביכורים א, א) מינע ארץ סיחון ועוג מן הביכורים מפני שאינה אַרץ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ, ולענין תרומות ומעשרות חיובם מן התורה, וכמ"ש מר"ן (הבית יוסף, בסוף משנה הל', ביכורים ב א בשם מהר"ק שורש קכב, כן מפרש חיד"א בברכי יוסף אר"ח תפ"ג). והרמב"ן ז"ל (מסות לא, כג), כתב, שהטעם שלא צוה ה' פרשת געולי מדין במלחמת סיחון ועוג, הוא מפני שסיחון ועוג הוא מזו עממין, ובו"ו עממין כתיב (דברים ב, יד) וְאֶכְלֶתָּהּ אֶת שְׁלָל אֶרְצָךְ, ודרשו רז"ל (חולין יז, א) אפילו קדלי דחזירי, וכ"ש גיעולי גוים וכו', מכל מקום למדנו שארץ סיחון ועוג היא מכלל ז' עממין. ועוד ראייה ממה שכתב רש"י בפירוש התורה (דברים יח, ב) שאזהרת הכתוב בכהנים שלא יהיה להם חלק ונחלה היא אף בארץ סיחון ועוג וכו', וצריך עיון.

² בישמח משה בפרשתן (בפסוק בעת ההוא): ועיין בפרשת דרכים בדרך הקודש שהשאר בצריך עיון איך באמת נכנס לארץ סיחון ועוג שהוא מכלל שבעה עממין. ואני תמה עליו, דודאי אינו מכלל ז' עממין, דאם לא כן איך שלח לו משה דְּבָרֵי שְׁלום (דברים ב, כו-כז) אַעֲבֹרָה בְּאַרְצְךָ וכו', והבן. ומה שהביא ראייה מתרומות ומעשרות, אינו ראייה [דהאין מכלל ז' עממין, דאף שאינו מכלל ז' עממין חייב בתרו"מ משום] דנתקדש בקדושת הארץ [ע"י הכיבוש], כמבואר במסכת מגילה (דף יד.) ובחולין (דף ז.) בענין בית שאן, ובתוספות שם (במגילה ד"ה דכולי עלמא). אך דברי רש"י הנ"ל קשה להולמן לפי זה [למה חשב משה שכבר הותר הנדר ע"י כניסתו לארץ סיחון ועוג. ועיין שם תירוצו בזה]. וועיין עוד להלן בהערה ט, בביאור דברי הישמח משה אלו.

³ בפרשת שופטים (כ, יז): כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. והיה אם שלום תענה ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך. ואם לא תשלים עמך ויעשתה עמך מלחמה וצרת עליה וגו'. כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה. רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה. כי התרים מתרים החתי והאמרי הפנעני והפרזי החוי והיבסי.

ה

הגם ס'שטייט דאָן אפילו, אַז מ'האָט [צו] זיי אויך געשיקט דבְּרִי שְׁלוֹם.

[נגאָר] נישט אויף דעם אופן זעט אויס¹, [דלו] עממין לא השלימו עמהם באותו אופן שהשלימו במלחמת הרשות²].

1

על כל פנים ברענגט ער אַ ראיה [בישמח משה] אַז ס'איז זיכער נישט פון אַרץ יִשְׂרָאֵל [שהובטח לאברהם, דהיינו מכלל ד' עממין].

¹ בספר יהושע (יא, ט) לא הִתָּה עיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלִתי הַחַיִּי יִשְׁבִּי גִבְעוֹן. ובדברים רבה (ה, יג-יז): כל מלחמה שיהיו הולכים, לא יהו פותחים אלא בשלום, שנאמר כי תקרב אֶל עיר וגו' (דברים כ, י). מי קיים הפרשה הזאת, יהושע בן נון. אמר רבי שמואל בר נחמן מה עשה יהושע, היה פורש דאטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש, והיה כתוב בה מי שמבקש לילך ילך לו, ומי שמבקש לעשות שלום יעשה, ומי שיבקש לעשות מלחמה יעשה. מה עשה הגרָגְשִׁי, פנה והולך לו מלפניהן, ונתן לו הקב"ה ארץ יפה כארצו, זו אפריק. הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום, אבל שלשים ואחד מלכים, שבאו להלחם עמו הפילים הקב"ה בידו, מנין, שנאמר (יהושע יא, ח) וַיָּכֶם עַד בְּלִתי הַשְּׂאִיר לָהֶם שָׂרִיד. [וכן הוא גם בירושלמי שביעית (יז, טז), ובויקרא רבה (יז, ט)].

² אלא רק בתנאי אם יקבלו עליהם שלא לעבוד עבודה זרה עוד, אבל כאן הרי לא התנה מרע"ה עמהם שום תנאי, אלא שיניחו את ישראל לעבור בארצם, ואילו היו שומעים לזה היו משלימין עמהם, ולא היו נוגעים בהם כלל, ועל כרחך ראה דארץ יסחון ועוג אינה מארץ ד' אומות וכו' (דברי יואל).

³ וכמו שכתב רמב"ן פרשת פנחס (כ, ו): "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כמו שמפורש בענין (שם, טו) כִּן תִּפְשֶׁה לְכָל הָעָרִים הַרְחֹקֹת מִמָּךְ מֵאֵד, לשון רש"י. כתב הרב זה מספרי, ששנו שם כלשון הזה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. והכונה לרבותינו בכתוב הזה אינה אלא לומר שהפרשה 'בסופה' תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא, שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבועה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, כי הָחֵרֶם תִּחְרִימֶם (שם, יז) ולא תִּחְיֶה כָּל נֶפֶשׁהּ (שם, טז). אבל הַפָּרֶשׁ שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה, שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה, ולהחיות להם הנשים והטף בזכרים, ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף. וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה וכו' [והשועתק לשונו לעיל], והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי (שביעית שם) וכו' [כאן מעתיק לשון חז"ל בזה, וכבר העתקנו לשונם לעיל, ושוב ממשיך הרמב"ן] וכך אמר הכתוב כבולם (יהושע יא, ט-יז) לא הִתָּה עיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלִתי הַחַיִּי יִשְׁבִּי גִבְעוֹן אֶת הַכָּל לְקַחוּ בְּמִלְחָמָה, כי מאת ה' הִתָּה לְחֹזֶק אֶת לָבֶם לְקִרְאָת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַתְּרִימֶם, מכלל שאם רצו להשלים, היו משלימים עמם. ונראה שיש הַפָּרֶשׁ עוד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושהיו לנו למס ויעבדונו, אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד עבודה זרה, ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת, שכבר נאסר לנו בעובדי עבודה זרה (משפטים כג, לג) לא יִשְׁבּוּ בְּאַרְצָךְ פֶּן יִחְטִיאוּ אֹתָךְ לִי כי תַּעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד, ואחרי שהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים משפטים בעבודה זרה ובעובדיה בין יחיד בין רבים. וכן מה שנאמר כאן (פסוק יח) לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כָּל תּוֹעֲבֹתֵם, ואמרו בספרי הא אם עשו תשובה אינן נהרגים, בשבעת עממים הוא, והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מצות שצונו בני נח, כי שיתגיירו להיותם גיר צדק. ובמסכת סוטה אמרו (לה): שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון, וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות, הא אם עשו תשובה מקבלים אותם. ורש"י פירש שם, להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של א"י, שלא נצטוו להחרים אלא על אותן שבתוך הגבולים, כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקלם, אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם, ושבתוכה אין מקבלין אותם שמחמת יראה הם עושים. וזה לשון הרב [מעצמן], ואינו נכון, כי בערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם, שאם עשו תשובה אינן נהרגין, וכן אמר בהם לא יִשְׁבּוּ בְּאַרְצָךְ פֶּן יִחְטִיאוּ אֹתָךְ לִי כי תַּעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם, הא אם עובד את אלהיהם מותרין לישב שם. וזה הענין שעשה המלך שלמה, שכתוב בו (מלכים א' ט, טו-טז) וַיְהִי דָבָר הַמֶּס אֲשֶׁר הֶעֱלָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה' וגו', כָּל הָעָם הַנּוֹתָר מִן הָאֻמִּי הַחַיִּי הַפְּרָזִי הַחַיִּי וְהַיְבוֹסִי, בְּיָהֶם אֲשֶׁר נָתַר אֱלֹהֵיהֶם בְּאַרְץ אֲשֶׁר לֹא יָכֻלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַתְּרִימֶם וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה לְמַס עֹבֵד עַד הַיּוֹם הַזֶּה, וּמִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא נָתַן שְׁלֹמֹה עֹבֵד, והענין הזה כתורה עשאו, כי קבלו עליהם שבע מצות. ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרים, אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו. וכן פסק ג' הרמב"ם (א, א) וי"ח. ועיין בזה בריאל משה מאמר ישוב ארץ ישראל (סימן כה וסימן לב). [ועיין עוד בזה ברד"ק (יהושע ט, ט) עד הפסוק אולי בקריב אתה יושב מה שמאריך בזה].

איי [ס'איז נוהג] תרומות ומעשרות, זאָגט ער' מ'האָט עס שפּעטער מ'קדש געווען [ע"י הכיבוש, ולכן חייבים בתרומות ומעשרות, אבל לעולם אין זה מכלל ד' עממין].

ז

וכעין זה הוא סברת החיד"א, דמתחילה בימי משה לא היה להם דין ארץ ישראל, רק לאחר מכן כשנבכשה כל ארץ ישראל דער חיד"א' (בתירוץ השני) גייט עפעס אויך [לחלק בזה] אויף אַן אַנדערן אופן, אַז ס'האָט הערשט באַקומען 'שפּעטער' די קדושה [של אַרץ יִשְׂרָאֵל עצמה, דרך לאחר שכבש יהושע עיקר אַרץ יִשְׂרָאֵל מעבר הירדן, אַז נתקדשה ארץ סיחון ועוג, אבל בימי משה עדיין לא נתקדשה].

ח

אַבער אויף אַלענפאַלס, [סיין] וויאָזוי מ'וועט זאָגן [בדין ארץ סיחון ועוג], צי איז דער עיקר אַז ס'איז יאָ אַרץ יִשְׂרָאֵל [כדברי הפרשת דרכים], צי נישט אַרץ יִשְׂרָאֵל [כדברי הישמח משה. אמנם הלא אַ קשיא איז דאָך ממה נפשך, - דאָס איז אַלץ נישט פאַרענטפערט, - ממה נפשך, אַז ס'האָט נישט דעם דין פון אַרץ יִשְׂרָאֵל, וואָס האָט ער געמיינט משה רבינו [שכבר הותר מקצת הנדר], האָט ער עפעס געהאַט חלילה אַ טעות?], איז עס יאָ פון

ט לשון הישמח משה הוא בקצרה בזה"ל: דנתקדש בקדושת הארץ, כמבואר במסכת מגילה (דף י.) ובחולין (דף ז.) בענין בית שאן, ובתוספות שם (ד"ה והתיר), עכ"ל. ○ וביאור הענין, דבגמרא מגילה אמרו: דתניא אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי, למה מנו חכמים את אלו [פירש"י: אלו עיירות נמנו בפרק בתרא דערכין לענין בתי ערי חומה, לומר שהיו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, ואין שם יותר מתשעה. ולמה מנאום, והלא הרבה היו שם], שכשעלו בני הגולה מצאו את אלו וקידשו, אבל הראשונות בטלו משבטלה הארץ, אלמא קסבר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא. ○ ובגמרא חולין אמרו: הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, והניחום כדי שישמכו עליהן עניים בשביעית. ○ ובתוספות במגילה כתבו: דכי האי גוונא אשכחן בערי ישראל שהניחום עולי בבל מלקדש וכו', וכל שכן עמון ומואב שהן חוצה לארץ שהניחום עולי בבל מלקדש למאן דאמר לא קדשה, והניחום לעניים, דהא לא מיירי בעמון ומואב שטהרו בסיחון [ונכבשו ע"י משה], אלא מיירי באותן שהניחו ישראל בצאתם ממצרים ולא כבשום. והכי נמי משמע במסכת ידים (ד, א) דחשיב להו עם בבל ומצרים שהן חוץ לארץ. וההיא דחוקת הבתים (כבא בתרא לה.) דקאמר שלש ארצות לחזקה, יהודה ועבר הירדן והגליל, דמשמע דעמון ומואב שהיו בעבר הירדן היו מארץ ישראל, מיירי בעמון ומואב שטהרו בסיחון. ○ והרי מכל זה מוכח דקדושת הארץ וחיוב תרומות ומעשרות הכל תלוי בכיבוש לחוד, ולא תלוי באם הוא בגבול הנכלל בהבטחת ד' עממין שהובטח לאברהם.

'בראש דוד' (בפרשתן, ד"ה ובאופן אחר אפשר לפרש): ונקדים דברי הרב פרשת דרכים בתחילת דרוש ח', שהביא דברי הרב מהר"א אדריב, שככת דמשה היה סבור דארץ סיחון ועוג הם ארץ ישראל, ולכן טען שרצוה ליכנס לארץ, דנדר דתמיצי לומר דהירדן עצמו נחשב ארץ ישראל דמילתא דארץ סיחון ועוג אינם מכלל ארץ ישראל, ותמה עליו הרב פרשת דרכים, דמילתא דפשיטא שהם מכלל ארץ ישראל, והעד על זה וכו'. ועוד האריך בזה, והניח הדבר בצריך עיון. ○ ואני בעניי הוכחתי במקום אחר (עיין באורן בבבלי יוסף א"ח תפט ג) דזה מחלוקת בין האחרונים והראשונים, ברם עיקר שרשויה פלוגתא דתנאי, וגם איכא פלוגתא אם הירדן עצמו הוא חשוב ארץ ישראל או חוץ לארץ, כמבואר בבכורות דף נ"ה ע"א. ואפשר שזה כונת משה רבינו שאמר בַּעַת הַהִיא, ואמרו ר"ז ל' דמייתי שְׁמָא הוּתֵר הַנֶּדֶר, דמשמע דאסתפקו ליה תרי ספיקי וכו', דאעיקרא יש ספק אם הירדן עצמו נחשב ארץ ישראל, ואם תימצי לומר דהירדן עצמו נחשב ארץ ישראל כסברת רשב"י התם בבכורות, שְׁמָא עבר הירדן אינו ארץ ישראל, ונמצא דיש שני ספיקות, ולכן אמר דמייתי 'שְׁמָא' הוּתֵר הַנֶּדֶר, דאפשר דהירדן ועבר הירדן הוא בכלל ארץ ישראל, וכשכבשתי ארץ סיחון ועוג הוּתֵר הַנֶּדֶר, אך איכא תרי ספיקי, דיש לומר דבין הירדן ובין עבר הירדן חוץ לארץ, ומכל מקום יען יש מקום לומר דהכלל ארץ ישראל, דחקתי ונכנסתי בְּשֵׁפֶל קוֹל הַתְּהוֹמָה. ○ ועוד אפשר לומר, ונקדים מה שחירץ הרב כמהר"ר מאיר מזרחי זלה"ה לחקירת הרב פרשת דרכים, דאיבא דארץ סיחון ועוג הם מכלל ארץ ישראל וכדפשיטא ליה להרב ז"ל, אמנם הא דהוּ מכלל ארץ ישראל היינו לאחר שכבשו ארץ ישראל ונתקדשה הארץ, אז גם עבר הירדן נתקדשו בקדושת ארץ ישראל, אבל בעת שמשה רבינו כבש ארץ סיחון ועוג היו נחשבות חוץ לארץ, ושבועת הקב"ה קיימת, דכבש ארץ סיחון ועוג משום דבו בפרק נחשבת חוץ לארץ, דעדיין לא נכנסו ישראל לארץ. וסמוכות שלו מדברי הרב מהר"ט צהלון בתשובה סימן ר"ו ע"ש, זהו תורף דברי הרב מהר"ם מזרחי זלה"ה, וזה אפשר שהוא כונת דמייתי שְׁמָא הוּתֵר הַנֶּדֶר, דאעיקרא איכא לספוקי אם ארץ סיחון ועוג הוא ארץ ישראל, והוּתֵר הַנֶּדֶר, דהוּתֵר מקצתו הוּתֵר כולו, או אינה ארץ ישראל, דבמחלוקת היא שנויה כדאמרן. ועוד איכא לספוקי, כי האף אמנם עבר הירדן היא ארץ ישראל, שְׁמָא היינו דווקא אחר כיבוש וקידוש ארץ ישראל, אז גם עבר הירדן הוא ארץ ישראל, אבל עתה קודם כיבוש ארץ ישראל דין עבר הירדן כחוץ לארץ, וזהו שאמר דמייתי שְׁמָא הוּתֵר הַנֶּדֶר, דאיכא תרי ספיקי.

אַרץ יִשְׂרָאֵל, אִיז דאָך קשה די קשיא וויאָזוי האָט ער [באמת] געקאַנט אַריינגיין.

ט

ובחיד"א הביא עוד שהוא באמת פלוגתת התנאים במסכת בכורות. אבל בכל אופן עדיין קשה ממה נפשך, וכדלעיל דער חיד"א (בתירוצו הראשון) ברענגט עפעס אַז ס'איז אַ פלוגתת התנאים צי ארץ סיחון ועוג האָבן דעם דין פון אַרץ יִשְׂרָאֵל, אַזוי ברענגט ער, אַז פון פסוק דאָרטן [המובא] אין בכורות דף נ"ה"א איז מחולק [דערין] רבי יהודה בן בתירא מיט רבי שמעון בן יוחאי.

נאָר אַז ס'איז אַ פלוגתת התנאים, אַלץ איז נאָכנישט פאַרענטפערט די סתירה, ממה נפשך וויאָזוי איז דער אָמַת וְהריי משה רבינו עצמו ידע כמאן הלכתא, ועדיין קשה כאמור, דאס ההלכה דהוא בכלל אַרץ יִשְׂרָאֵל האין נכנס לשם, ואם אינו בכלל אַרץ יִשְׂרָאֵל למה חשב משה שהותר הנדר ע"י כניסתו לשם.

יח

קושיא ה

במדרש תנחומא: ואתחנן למה, כדי שיכנס לארץ. וצריך ביאור כוונת השאלה, והתירון

וְאַתְּחַנֵּן. כ'האָב נעכטן (בסעודת ליל שב"ק) שוין געזאָגט דעם מדרש (תנחומא סימן ד), וְאַתְּחַנֵּן לְמָה, כדי שיכנס לארץ.

ה) [ולכאורה] וואָס איז די קשיא [וְאַתְּחַנֵּן לְמָה], און וואָס איז דער תירוק [כדי שיכנס לארץ, והלא מובן כך מפשוטו של מקרא].

דער ישמח משה זאָגט פֿמָה אָנפֿינ' ^ב [לבאר דברי המדרש אלו]. איך האָב נעכטן אויך געזאָגט דערויף פֿשֿט' ^ג [ועתה נפרשו עוד באופן אחר].

יט

קושיא ו

במדרש המובא בישמח משה: כתבתי עליך שחכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ. וצריך ביאור הכוונה

דער מדרש זאָגט, - דער ישמח משה ברענגט אַ מדרש"י, - דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט פֿאַר משה רבינו'ן כתבתי עליך שחכם אתה, שנאמר (משלי י, ח) חֲכָם לֵב יִקַּח מַצּוֹת, ואתה רוצה ליכנס לארץ.

^א בגמרא בכורות (נה): רבי מאיר אומר הירדן מפסיק למעשר בהמה וכו'. אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן, היינו טעמיה דר' מאיר, דאמר קרא (יהושע יח, ט) וְהִירְדָן יִגְבֹּל אֹתוֹ לְפָתַת קְדָמָה, הכתוב עשאו גבול בפני עצמו. אלא מעתה וְהִירְדָן יִגְבֹּל (שם טו, ט. יח, יד) וְעִלָּה הִגְבֹּל (שם טו, ו-ח. יח, יב) הכי נמי הכתוב עשאו גבול בפני עצמו, שאני התם דאמר קרא (מסעי לו, יב) זֹאת תְּהִיָּה לְכֶם הָאָרֶץ לְגִבְלֶיהָ סְבִיב, כולה ארץ ישראל גבול אחד היא. אי הכי ירדן נמי, ארץ ולא ירדן וכו'. כ' כתנאי, כי אתם עברית את הירדן ארצה קנען (מסעי לה, י), ארצה ארץ קנען, ולא הירדן ארץ קנען, דברי רבי יהודה בן בתירא [ולשיטתו עבר הירדן יש לה דין חוץ לארץ]. רבי שמעון בן יוחי אומר, הרי הוא אומר מִעֵבֶר לִירְדֵן יִרְחוּ קְדָמָה מִזֵּרְחָה (שם לו, טו), מה יִרְחוּ ארץ קנען, אף יִרְדֵן ארץ קנען [ולשיטתו עבר הירדן יש לה דין ארץ ישראל].

^ב בישמח משה בפרשתן (ד"ה במדרש ואתחנן למה), עיי"ש שכתב ז' פירושים על זה.

^ג ונדפס בדברי יואל (עמוד לט-מב, ובתניא עמוד צב-צד).

^ד בישמח משה (ריש פרשתן): איתא במדרש, הובא בספר כתנות אור בשם הגאון מהרש"ך בספרו ברכת שמואל, וזה תוארו: אמר לו הקב"ה למשה כתבתי עליך שחכם אתה, שנאמר חֲכָם לֵב יִקַּח מַצּוֹת, ואתה רוצה ליכנס לארץ. והוא פלא. [ומ"ש מהרש"ך נראה דצ"ל מהרש"ק, והוא הגאון ר' (אהרן) שמואל קייאנובער (אביו של בעל קב הישר) בעל הגהות תפארת שמואל על הרא"ש וש"ס, וש"ת אמונת שמואל, וספר ברכת הזבח על מסכתות הש"ס בסדר קדשים, וספר ברכת שמואל על התורה]. וּמדרש זה הובא בשם מהרש"ק גם בנחל קדומים להחיד"א (בפרשתן) בזה הלשון: בצאתי מעיר הקודש ועברתי בארץ מצרים, שם ראיתי ספר שערי תורה להרב מאר"י זיין ז"ל כתב יד, שהביא משם הרב ברכת הזבח בספר דרשותיו הנקרא ברכת שמואל שכתב מאמר הלז בנוסח זה, כשרצה משה ליכנס לארץ אמר לו הקב"ה, משה אני כתבתי עליך שחכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ, אם כן אין אני קוברך.

(ו) ס'איז דאָך אַ פּלאַ, וואו קומט דאָס [אהער], ווייל ער איז אַ חָכָם אַתָּה, איבערדעם דאָרף ער נישט וועלן גיין קיין אָרץ יִשְׂרָאֵל?
דער ישמח משה זאָגט אויף דעם באריכות, לפי דרכו.

כ

קושיא ז

במדרש המובא בחיד"א: אַתְּ גִדְלָךְ, זו יציאת מצרים. וצריך ביאור להבין שייכות מצרים לזה

ואתה החלות להראות את עבדך את גִדְלָךְ.

נאָך איז דאָ אַ מדרש, - דער חיד"א^{טו} ברענגט דעם מדרש, - אַתָּה החלות להראות את עבדך את גִדְלָךְ, זו יציאת מצרים.

(ז) וואָס האָט ער עפעס אָנגעהויבן ביי יציאת מצרים, [באומרו] אַתְּ גִדְלָךְ, דאָרף דאָך אויך האָבן פֿשֵׁט [מה שייך זה לענין בקשתו ליכנס לארץ].

כא

קושיא ח

במדרש: לא נכנסו עצמות משה לארץ ישראל, מפני שלא הודה בארצו כשאמרו עליו איש 'מִצְרִי הָיִינוּ'

דער ישמח משה^{טו} ברענגט דאָ אַ מדרש נאָך. משה רבינו האָט געזאָגט פֿאַר הקדוש ברוך הוא, ביי יוֹסֵף'ן איז 'עצמותיו' האָט מען געפירט קיין אָרץ יִשְׂרָאֵל, פֿאַרוואָס זאָל מען נישט 'עצמותיו' [של משה] אויך פירן קיין אָרץ יִשְׂרָאֵל. האָט אים דער בורא כל עולמים געענטפערט יוסף הודה בארצו, שאמרו (וישב לט, יד) איש 'עֲבָרִי' הָיָא לָנוּ', [ולא פֿפֿר], און ער האָט אַליין אויך געזאָגט גִּבֵּב גִּבְּתִי מֵאָרֶץ הָעֲבָרִים' (שם מ, טו). ואתה, בנות יתרו אמרו (שמות ב, יט) איש 'מִצְרִי' הָיִינוּ, ואתה שותק, דו האָסט נישט מודה געווען בארצך, על כן איבערדעם לא תקבר בארצך.
אזוי שטייט אין מדרש.

כב

וקשה דהלא מפורש בתורה דהוא עבור חטא מי מריבה, ולמה כתבו טעם אחר

(ח) פרעגט ער די קשיא, וואָס עפעס [נתקנא ביוסף דייקא, און] וואָס איז די עבירה אַז ער האָט נישט מודה געווען. און מ'האָט אים דאָך געקאָנט ענטפערן 'פשוט' [עבור חטא מי מריבה שלא היה ביוסף], אין פסוק שטייט דאָך אַנדערע עבירות, מי מריבה שטייט דאָך [חוקת כ, יב], די טעמים און די חטאים וואָס זיי שטייען אין פסוק^{טז}, וואָס האָט ער עפעס אַרויסגעזוכט עפעס אַן עבירה [אַז] ער האָט נישט מודה געווען בארצו. מ'געפינט נישט אין ערגעץ אין די תורה דעם עֵוֶן.

^{טו} בראש דוד (ד"ה ובאופן אחר אפשר לפרש) וז"ל: גם נבין מאמר דז"ל, אַתָּה החלות להראות את עבדך את גִדְלָךְ, זו יציאת מצרים, והביאורו המפורשים. ויש להרגיש דמה ענין יציאת מצרים בזה.

^{טז} בישמח משה (בפרשתן, ד"ה): בילקוט (רמז תתרי. ומקורו בדברים רבה ב, ח). אמר משה לפני הקב"ה, עצמותיו של יוסף נכנסין לארץ, ואני איני נכנס. אמר לו הקב"ה, מי שהודה בארצו יקבר בארצו, יוסף שהודה בארצו שנאמר גִּבֵּב גִּבְּתִי מֵאָרֶץ הָעֲבָרִים, יקבר בארצו. מי שלא הודה בארצו, שכן בנות יתרו אמרו איש 'מִצְרִי' הָיִינוּ מִיַּד הָרֹעִים [ואתה שומע ושותק, לפיכך] לא תקבר בארצך. אמר לו הקב"ה אם אתה נקבר במדבר, בזכותך הן באין עמך, משל למה הדבר דומה כו'. ונהנה על תחלת המדרש יש לדקדק למה דוקא קנא על יוסף, ולא באנשי דורו [באי הארץ]. ועוד מאי קושיא, הא נאמר לו בחטא מי מריבה (חקת כ, יב) יֵעָן לֹא הֶאֱמַנְתָּם בִּי לָכֵן לֹא תִבְיֹאוּ, ויוסף לא חטא בזה. ועוד המקרא צווח יֵעָן לֹא הֶאֱמַנְתָּם, והמדרש אמר על שלא הודה בארצו. [ועיי"ש תירוץ].

^{יז} כן הוא בלשון המדרש: יוסף הודה בארצו מנין, גבירתו אומרת (וישב לט, יד) רָאוּ הָיָא לָנוּ איש עֲבָרִי וגו', ולא פֿפֿר אלא אמר גִּבֵּב גִּבְּתִי מֵאָרֶץ הָעֲבָרִים' וכו'. [והישי"מ קיצר בזה בלשון המדרש].

^{יח} עיין ברש"י (שמות ו, א) בפסוק עֲתָה תֵרָאֶה. - ובאור החיים הק' (דברים א, לו) בפסוק גם בי התאנף ה' בגללכם.

מז

הקדמה לישוב הקושיות בתחלת הפרשה

ביאור הגמרא: חכם לב יקח מִצְוֹת זה משה שעסק בעצמות יוסף

(עד אחר אות קט)

נאָר דאָס ענין קודם וועל מיר שמועסן דאָ אָט [הקדמה ארוכה בענין עצמות יוסף, כדי ליישב] די מדרשים וואָס איך האָב דאָ אָנגעהויבן [בתחלת הדרוש, ולבארם] לפי פשוטן של דברים.

מח

הקדמה לישוב קושיא ו

(עד אחר אות נב)

מה שאמרו שעל משה נאמר חכם לב יקח מִצְוֹת, הכוונה מבואר כי פסוק זה דרשו בגמרא על משה, לפי שכל ישראל עסקו בביות מצרים והוא עסק בעצמות יוסף

קודם [נקדים לבאר המדרש שבישמח משה] כתבתי עליך שחכם אתה שנאמר חכם לב יקח מִצְוֹת, ואתה רוצה ליכנס לארץ.

[ולכאורה] וואו געפינט מען דאָס אַז דער בורא כל עולמים [כתב עליו פסוק זה, עד שיאמר] 'כתבתי עליך' אַז דו ביסט אַ חכם.

[אמנם הכוונה מבואר^ט, כי על זה הפסוק] חכם לב יקח מִצְוֹת, זאָגט די גמרא^ז 'זה משה'. לפי שכל ישראל כולן עסקו בביוה, והוא עסק בעצמות יוסף.

מט

קושיא ב

קושיא א' דמהרש"א: למה עבור שעסק בעצמות יוסף, נקרא בתואר "חכם" דייקא

פרעגט דאָך דער מהרש"א^{כא}, פאָרוואָס הייסט ער אַ "חכם". פאָרדעם האָט ער געדארפט צו הייסן אַ 'חֲסִיד', אַ 'צִדִּיק', ווייל ער האָט נישט עוסק געווען אין קיין ביזה, נאָר אין עצמות יוסף. [אַבער] פאָרוואָס עפעס אַ "חכם".

נ

ובמהרש"א מפרש דהוא על שחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. אלא שעל זה קשה, וכי חשב משה על מנת לקבל שכר זאָגט ער [במהרש"א לתרץ, דלכן נקרא "חכם", יען כי] ער האָט מִחֻשָּׁב געווען "הפסד מצוה כנגד שכרה"^{כב}.

[אמנם לכאורה גם חשבון זה של] הפסד מצוה כנגד 'שכרה', זעט דאָך עפעס אויס ווי על מנת לקבל פרס.

^ט עיין לעיל בהערה יד, כי בלשון המדרש כפי המובא בנחל קדומים לא נזכר הפסוק, רק בלשון הישמח משה שהעתיק לשון המדרש כן, ויתכן שהוסיף כן לתוספות ביאור, כדרכו בכ"מ.

^ז בגמרא סוטה (יג.): תנו רבנן, בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו, שכל ישראל כולן נתעסקו בביוה, והוא נתעסק במצות, שנאמר חכם לב יקח מִצְוֹת [וְאֵינִי יֹאמֵר שֶׁפְּתִים יִלָּבֵט (גירסת עין יעקב)].

^{כא} היינו שכתב לתרץ קושיא זו. וז"ל במהרש"א (סוטה שם): כולן נתעסקו בביוה והוא נתעסק במצות כו'. דהיינו שהיתה המצוה חביבה עליו, כמו ששינונו (אבות ב, א) והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, והיינו חכם לב גו', שמחשב כן בלבד הפסד מצוה [כנגד שכרה] כו'.

ודבריו רבינו בסגנון הקושיא, הוא מלשון הישמח משה (ריש פרשתן) בזה, וז"ל: וכתב זקניו הגאון החסיד מהרש"א זצוק"ל בחידושי אגדות על מה שתאר אותו בשם "חכם", דלכאורה אינו ענין לכאן רק תואר צדיק, דאיהו דבר חכמה יש בזה, רק הוא צדיקות. ומפרש דשפיר הוא דבר חכמה, שחושב הפסד מצוה כנגד שכרה (אבות פ"ב מ"א) עד כאן דבריו. [ונעל פי דבריו היה רגיל רבינו לייחס קושיא זו על שם מהרש"א, שנחית לדיוק בזה].

^{כב} ועיין בישמח משה ריש פרשתן שהארץ בביאור דברי המהרש"א, גלמה עבור זה נקרא בשם חכם דייקא.

נא

אלא שגם בגמרא אמרו דאמר לו הקב"ה מעלה אני עליך שכר כאילו קיימת מצות התלויות בארץ, שעל זה גם כן קשה הכי, ומתרג' שם מהרש"א, דבמצוה שהוא מביא עצמו לידי חיוב, מותר לעבוד על מנת לקבל פרס

נאָר דער מהרש"א - און דער ישמח משה (ריש פרשתן) ברענגט עס - גייט דאָך אויך לשיטתו [שכתב במהרש"א על הא דקאמר בגמרא]²¹ דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט דו ברויכסט דען גיין לשבוע משובה? נאָר דו מיינסט דאָך נאָר לקבל שכר על מצות התלויות בארץ, מעלה אני עליך שכר כאילו עשיתם.

נו פרעגט ער די קשיא [במהרש"א], האָט ער דען געטון על מנת לקבל פרס. די קשיא איז דאָך שוין ידוע, [ווי] זיי פרעגן דאָך.

נאָר דער מהרש"א זאָגט [דבכהאי גוונא שלא היה מחוייב בדבר], אַז מ'ברענגט זיך לידי חיוב, מעג מען [לבקש על מנת לקבל פרס].

נב

אבל עדיין קשה, דאף שמותר, אבל אין זה שלימות העבודה המובחרת, ובודאי לא רצה משה לשם שכר [ולכן נראה לפרש באופן אחר, בטעם למה נקרא על זה בשם "חכם"]

[נאָר אויף דעם איז אויך שווער]²², נו הכלל, [אפילו] אַז מ'מעג טאָקע, אָבער קיין 'עבודה מובחרת' איז דעך עס דאָך נישט, האָט דען משה רבינו געטון פאַר שכר, [אפילו אויב מ'מעג].

נאָר איך האָב שוין אַן אַנדערס מאָל גערעדט פון דעם²³ [לייבש גם זה שאמרו בגמרא בענין קבלת השכר, ובענין מה שכתב מהרש"א שחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. נאָר] איך האָלט נישט ביי דעם היצט, [רק לייבש קושיית המהרש"א למה נקרא עבור זה בתואר 'חכם' דייקא].

(ההמשך לענין זה באות 10)

נג

קושיא כא

ביאור המענה על מה שבני ישראל לא נתעסקו בעצמות יוסף (עוד אחר אות סה)

בגמרא מבואר דלכן הניחו ישראל במשך המ' שנים שיתעסק בו משה, כי אמרו כבודו בגדולים, וכן השבטים הניחו ליוסף שיתעסק ביעקב מפני שכבודו במלכים

נאָר עקסטערדעם איז נאָך דאָ נאָך אַ גרויסע קשיא, דער מהרש"א אַליין שטעלט זיך דערויף.

די גמרא זאָגט ווייטער²⁴, ביי די עצמות יוסף 'אין די מדבר'²⁵, ואי לא הוו מתעסק

²¹ בגמרא סוטה (יד): דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוו משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע משובה הוא צריך. אלא כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. אמר לו הקב"ה, כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם. ועל זה כתב במהרש"א שם: א"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני כו'. יש לפרש זאת התשובה בהאי קרא ויאמר ה' אלי רב לך גו', דהיינו רב טוב הצפון לצדיקים לעולם הבא, כמו שאמרו במדרשות. ומיהו קשה, דהיאך קאמר שהיה מבקש לקיים המצות כדי לקבל שכר עליהן, הא אמרינן (אבות א, א) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס. ויש לומר דהיינו במצוה שנתחייב בה כבר, אבל הכא שעדיין לא בא לארץ ישראל ששם חיובה, והקב"ה לא רצה שיהיה חייב בהו, שפיר מצי לבקש משום קבול שכר, ודו"ק. [ובישמח משה ויטב לב הביאו בכ"מ יסוד זה שדבריו מהרש"א אלן].

²² עיין בזה בישמח משה ריש פרשתן, ובייטב לב ראה (אות א).

²³ עיין בזה בדברי יואל (תניינא, בפרשתן עמוד קנז), ועוד.

²⁴ בגמרא סוטה (שם ע"ב): ואי לא עסיק ביה משה, ישראל לא הוו מיעסקי ביה [פירש"י: כלומר היאך הניחו ישראל למשה להתעסק בו לבדו, וכי לא חשו לשבועה, ואם לא נתעסק בו משה לא היו הם מתעסקין], והכתוב (יהושע כד, לב) וְאַתָּה עֲצֻמֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הָעָלָו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמְצָרַיִם קָבְרוּ בְּשָׂכֶם [נאלמא לאחר שנפטר משה בערבות מואב, נתעסקו בהן ישראל והעבירו את הירדן]. ותו, אי לא איעסקו ביה ישראל [לאחר שנפטר משה], 'בניו' לא הוו מיעסקי ביה [והיאך

ביה משה, לא הוּו מתעסקי ביה ישראל? העטן זיך דען אידן נישט גיווען מתעסק געווען, [והלא] אַזוי שטייט דאָך (יהושע כד, לב) [וְאֵת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הָעֵלּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, קָבְרוּ בְשָׂכֶם], אחר די פטירה פון משה רבינו האָבן דאָך 'אידן' אים געטראָגן, וקברוהו בשכם. – ענטפערט די גמרא, [כי בעוד משה קיים לא נתעסקו בו ישראל, ווייל] זיי האָבן געזאָגט הניחו לו, כבודו יותר בגדולים, ס'איז מער כבוד [ליוסף הצדיק] אַז משה רבינו טוט דאָס, פאַרדעם האָבן זיי עס געלאָזט [פאַר משה רבינו].

אַזוי זאָגט די גמרא, [אז] די בני יוסף [האָבן אויך געזאָגט] אַזוי [לכבודו ביותר, ולכן אחר פטירת משה הניחו שיתעסקו בו כל ישראל כי כבודו במרובים יותר מבמועטים].

נד

און די זעלבע זאָגט די גמרא^{כב}, [ביי] יעקב אבינו' האָט יוסף געפירט, אינגאנצן אליין. האָט מען געפרעגט [די גמרא] נו פאַרוואָס האָט נאָר יוסף, און די אַנדערע ברודער האָבן נישט עוסק געווען [כל כך כיוסף]. ענטפערט ער ניין, זיי האָבן געזאָגט כבודו יותר במלכים, ס'איז מער כבוד [שיתעסק יוסף שהוא מלך].

נה

והקשה במהרש"א, דאם בן למה דרשו סוף הפסוק וְאֵוִיל שְׁפֹתַימִי יִלְבֹּט בדרך גנות על מה שישאל לא נתעסקו במצרים בעצמות יוסף, והלא כבודו הוא בגדולים דייקא פרעגט דער מהרש"א זייער אַ האַרבע קשיא^{כג}, אַז ס'שטייט דאָ אין די גמרא אַז אידן האָבן פאַרדעם נישט געפירט ווייל כבודו יותר בגדולים, נו פאַרוואָס שטייט עפעס [לשון גנות על מה שישאל עסקו בבזוה, שהרי] אין פסוק זעט דאָך אויס [שבא לומר די] שבח פון משה, און [דעם] גנות ישראל, חָכָם לָב יָקַח מִצֻּת זֶה מֹשֶׁה, וְאֵוִיל שְׁפֹתַימִי יִלְבֹּט זעט אויס גייט אַרויף אויף אידן, ווייל זיי האָבן יאָ עוסק געווען אין [ביות מצרים, ולא בעצמות יוסף].

הניחו בניו את שאר העם להתעסק בן, והכתוב [בשכם] (שם) וְיָהִיו לְבָנֵי יוֹסֵף לְנַחֵלָה [אלמא בנחלתם קברוהו, דחביב היה עליהן]. אמרו [בניו בעצמם], הניחו לו [שיתעסקו בו כל ישראל], כבודו במרובים יותר מבמועטין. ותו אמרו [ישראל אמרו בעצמם בעוד משה קיים], הניחו לו [שיתעסק בו משה לבדן], כבודו בגדולים יותר מבקטנים.

^{כז} כי לעיל מיירי מלקיחת עצמות יוסף בעודם במצרים, טרם יציאתם. וכאן מיירי מהולכת עצמות יוסף במשך כל המ' שנה במדבר.

^{כח} בגמרא סוטה (שם ע"א): ואי לא עסק ביה יוסף, אחיו לא הוו מעסקי ביה [פירש"י: כלומר היאך הניחוהו אחיו ליוסף ליטול לו את השם לבדו של קבורת אביהם, וכי פרקו מעליהן העול ולא חשו לו, ואם לא נתעסק בו הוא הם לא היו עסוקין], והכתוב [ויחי נ, י] וְיִשְׂאָר אֹתוֹ בְּנֵי אֶרְצָה כְּנָעַן [אלמא אף הם היו עסוקין במשאו וקבורתו. ומסקנא כתיב (שם, יד) אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו, תלה הכתוב בו שהוא היה עיקר הדבר]. אמרו [אחיו ביניהן], הניחו לו [להתעסק בו כנגד כולן], כבודו [של אבינו] במלכים יותר מבהדיוטות, [שיוסף מלך הוא].

^{כט} במהרש"א (שם ע"ב): ואי לא עסק ביה משה, ישראל כו' [אמרו הניחו לו כבודו בגדולים וכו']. לכאורה כל זה סותר מאי דאמרין לעיל שכל ישראל נתעסקו בבית מצרים, ולכן לא נתעסק בו רק משה. ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם, שזה היה שלא בשעת ביות, אחר כמה שנים. ויש לומר מעיקרא במצרים דכתיב וְיָקַח מֹשֶׁה [אֶת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף וגו'], ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בבזוה, אבל אותן מ' שנים שהיה משה מתעסק בו וכו' דלא היה שם ביות, תקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי ביה, הא אח"כ התעסקו ביה וקברוהו בשכם. ומשני התם [במ' שנים] טעמא אחרינא איכא, דהניחו לו כבודו בגדולים כו', כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו גדולים, הניחו לו כך בגדולים. ומיהו אי לא הוה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא, מטעם דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו מעיקרא, אי לאו משום ביות כדאמר לעיל. ומיהו הניחו לו כבודו במרובין כו' דקאמר, מטעם זה אפילו מעיקרא מיד אחר שמת משה עשו כן. ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקי בו שהם נמי בכלל בני ישראל, משא"כ במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל, ולא היה שבקי ליה אי לאו משום ביות, ודו"ק.

^ל ברש"י פירוש לשון יגיעה, ובאבן עזרא פירוש יקָשָׁל.

פרעגט ער, אפשר האָבן זיי פאַרדעם נישט געטראָגן [עצמות יוסף], זיי האָבן פאַרדעם געלאָזט אים [משה רבינו], ווייל ס'איז כבודו יותר בגדולים, אַזוי ווי ס'איז געווען 'אין די מדבר' [במשך כל המ' שנה] איז דאָך אויך דער טעם [ווייל כבודו בגדולים]. ממה נפשך, אַז ס'איז געווען אַ טעם אין די 'מדבר' [בשביל שכבודו בגדולים, שהרי] דאָרט קאָן מען דאָך נישט זאָגן אַז וועגן ביזה, [שהרי] אין מדבר איז דאָך נישט געווען קיין ביזה, קיין ביזת מצרים, איז דאָך נאָר וועגן כבודו יותר בגדולים, [ואם כן] אפשר איז 'דעמאָלטס' [בשעת יציאת מצרים] אויך געווען וועגן 'דעם'.

נו

זאָגט דער מהרש"א, אין די מדבר איז נישט געווען קיין ביזה, איז עס געווען וועגן 'דעם' טעם [שכבודו יותר בגדולים]. אָבער דאָרטן אין מצרים איז עס געווען וועגן ביזה. [ווייל] ווען נישט דער טעם [פון ביזה], ווען ער העט נישט גיווען אָנגעהויבן אין מצרים וועגן ביזה, העט מען נישט גיווען מניח געווען די מצוה וועגן כבודו יותר בגדולים, נאָר ווייל ס'האָט זיך אָנגעהויבן [על ידי משה, מחמת שהם נתעסקו בביזה, על כן שוב אין כבודו בקטנים ממש].

נז

נו לכאורה איז דאָך שווער, וואָס הייסט, וואָס איז אַ פעלער אַז ס'האָט זיך אָנגעהויבן [על ידי משה לבדו, והלא הענין של] כבודו יותר בגדולים קען דאָך זיין אין 'אָנהייב' אויך.

[נאָר] אפשר איז אַ חילוק ווייל מעלין בקודש ולא מורידין [מנחות צט.]. [ולכן קפידא זו לא שייך בהתחלה ע"י ישראל, רק לאחר שהותחל על ידי משה].

אָבער אף על פי כן, [הלא] איך זע דאָך דעם כבודו יותר במלכים איז געווען ביי יוסף הצדיק מיט יעקב אבינו, נאָך ביים "אָנהייב אָן" איז עס נאָר געווען וועגן דעם, [וא"כ כמו כן נימא גבי עצמות יוסף גם בהתחלה, דהרי] דער כבודו יותר בגדולים איז דאָך כסדר [שייך, וגם בתחילה], פאַרוואָס זאָל איך אויסלייגן [דעם טעם שעסקו בביזה], פאַרוואָס זאָל איך לייגן [לפרשו על דרך גנותן של ישראל]. איז נאָך אַלץ נישט פאַרענטפערט. לויט דעם מהרש"א איז אָביסל נאָך שווער^א.

נח

ישוב קושיא כא

ו"ל דענין כבודו בגדולים שייך רק על הלוקחה וההולכה של עצמות יוסף, אבל הלא יש גם מצות "לְיוֹדָה" בשעת ליקוט עצמות, כמו בשעת הלויית המת, ולענין זה אין לדבר שיעור, וכמבואר בגמרא דאפילו ששים רבוא צריכין ליקח וללוות נאָר מיר דאָכט זיך אפילו, איך האָב אַזוי גערעכנט על פי פשוטן של דברים, ס'איז אַ חילוק.

וואָרן רעכט, צו "טראָגן" [בידים] איז כבודו יותר בגדולים, אָבער מ'איז דאָך מחוייב [ל"לוות" את העצמות, אף מי שאינו נושאם, וזה אין לו שיעור שיוכלו כולם לעשות זאת]. ס'שטייט דאָך אין די גמרא^ב [אז] נאָר אפילו [על] מאן דְּקָרַי וְתָנִי [לעצמו] דאָרף

^א דאף שנחית שם במהרש"א לתרץ מה שקשה על זה מעצמות יוסף לאחר מיתת משה, למה אמרו בני יוסף כבודו במרובים. אבל מה שהקשינו להוסיף מיעקב אבינו, שאמרו גם מתחילה דכבודו במלכים, זה עדיין לא מתורץ כ"כ בתירוצו.

^ב בגמרא מגילה (כט.) וכתובות (יז.): תנו רבנן, מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת וכו' כשאין עמו כל צרכו [של מת], אבל יש עמו כל צרכו אין מבטלין. וכמה כל צרכו, אמר רב שמואל בר איני משמיה דרב, תריסר אלפי גברי

מען דאָך "מיטגיין" מפני כבודו, און "מְלֻחָה" זיין, דאָרף זיין אפילו ששים רבוא אידן זאָגט די גמרא. און [ביי א תלמיד חכם דמתני לאחרים] אפילו נאָך מער אויכעט, ס'האָט קיין שיעור נישט, מ'איז דאָך מחוייב יעדערער [צו 'מיטגיין'].

נט

ובמצרים לא היו ישראל עם משה כלל בעת שטרח לבקש עצמות יוסף וליקח אותם, שהרי הם נתעסקו אז בבזיה. ועל זה לא שייך התידין של כבודו בגדולים

[און] אז זיי האָבן עוסק געווען אין ביזה, זעט דאָך אויס זיי זענען גאָרנישט געווען דאָרט [במקום עצמות יוסף]. וואָרן אז דער טעם איז געווען וועגן ביזה, האָבן זיי דאָך ניטאַמאָל געקענט [מְלֻחָה זיין, שהרי] איך זאָג דאָך ווייל זיי זענען געווען טרודים צו נעמען די ביזה.

ס

וואָרן דעס וואָס ער [משה] איז געגאָנגען [לחפש אחר מקום עצמות יוסף, ווי] די גמרא זאָגט דאָך²⁷, ער האָט געפרעגט סרח בת אשר [היכן עצמותיו של יוסף], און סרח בת אשר האָט אים געזאָגט אז ס'איז אין נילוס. איז ער געגאָנגען אין נילוס און ער האָט געזאָגט "יוסף יוסף, מ'קאָן נישט צוקומען, זאָלסט עפעס טון [לְהַגְלוֹת, און] אז נישט, אונז קאָן מיר נישט אויפגעהאַלטן [ווערן], ס'איז געקומען די צייט פון די גאולה" – אזוי זאָגט דאָך די גמרא – "ס'איז געקומען די צייט פון די גאולה, [אויב] קומסטו איז גוט, אז נישט הָרִינוּ נְקִיִּים מִשְׁבוּעֶתָךְ". האָט ער זיך אָנגעהויבן צו רירן, און ער איז אליין אפיר געקומען. – אזוי זאָגט דאָך די גמרא.

סא

אין מדרש [ילקוט ס"פ ברכה] שטייט נאָך מער, אין מדרש שטייט אז דריי טאָג און דריי נעכט איז ער אַרום געגאָנגען און ער האָט נישט געטראָפּן. האָט אים געטראָפּן סרח בת אשר, האָט זי געפרעגט "רבינו משה פאָרוואָס ביסטו אזוי יַגֵּעַ", האָט ער געענטפערט "איך גיי זוכן", האָט זי געזאָגט "קום, איך וועל דיר ווייזן", האָט זי אים געפירט צום נילוס. – אזוי שטייט אין מדרש²⁸.

סב

[פון דעם] זעט דאָך אויס, [אז] דאָרט איז קיינער נישט געווען, נאָר משה רבינו

ושיאת אלפי שיפורי [שופרות שמכריזין עליו שיבואו לכבודו], ואמרי לה תליסר אלפי גברי ומינייהו שיתא אלפי שיפורי. עולא אמר כגון דחייצי גברי מאבולא ועד סיכרא [ניש מחיצת אנשים משער העיר עד בית הקברות, מקום שסופדין אותו שם]. רב ששת ואיתימא רבי יוחנן אמר נטילתה כנתינתה [נטילתה של תורה ממנו, כנתינתה בסיני. נטילתה היינו כשמת ותלמודו בטל], מה נתינתה בששים רבוא, אף נטילתה בששים רבוא, והני מילי למאן דקרי [מקרא] ותני [משנה, אבל עדיין לא שנה לתלמידים], אבל למאן דמתני [לאחרים] לית ליה שיעורא. [נוממילא שמעין דלמאן דלא קרי ולא תני אין מבטלין איש יו מתעסקין כדי קבורה בעלמא, בשאלות דרב אחאי מצאתי כן].

²⁷ בגמרא סוטה (שם ע"א): ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור, אמרו, סרח בת אשר נשתירה מאותו הדור, הלך משה אצלה, אמר לה כלום אַתָּה יודעת היכן יוסף קבור, אמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס הנהר, כדי שיתברכו מימיו. הלך משה ועמד על שפת נילוס, אמר לו, יוסף יוסף, הגיע העת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם, והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמך מוטב, אם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך, מיד צף ארוננו של יוסף וכו'. רבי נתן אומר בקברניט של מלכים היה קבור וכו', באותה שעה נודעו ארוננו של יוסף נטלו משה והביאו אצלו. וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה, והיו עוברין ושביין אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה וכו' מה דרכו של מת להלך עם שכינה אמרו קיים זה כל מה שכתוב בזה וכו'. [המשך הגמרא ומנין כבודו בגדולים מובא לעיל].

²⁸ ועיין בס"ג בשלח תשכ"ב שהאריך שם רבינו בביאור ענין זה, ובענין חשיבות "היגיעה" על דבר מצוה.

אליין. וואָרן אַז דער טעם [איז] אַז זיי זענען געווען [עסוק] בביוה, האָבן זיי דאָך נישט געקענט גאָרנישט זיין [אצל הנלוס], זיי האָבן דאָך געדאַרפט דאָרט זיין אין מַצְרִים, [לקיים הכתוב] וַיִּשְׁאָלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ, האָבן זיי דאָך געדאַרפט דאָס צו טון, זעט דאָך אויס זיי זענען גאָרנישט געווען [שם במקום שהיה משה].

[און] אויף דעם איז שוין נישט שייך [הטענה של] כבודו יותר בגדולים, ווייל מ'איז דאָך מחוייב על כל פנים "מיטצוגיין" און "דאָרט" צו זיין.

סג

אין די מדבר [במשך המ' שנים] זענען זיי טאַקע אַלע מיטגעגאַנגען. קאָן זיין [טאַקע] ווייל זיי האָבן שוין געזען ווי משה רבינו האָט זיך מטריח געווען מיט די עצמות, איז עס שוין נכנס בלבם, זענען זיי שוין אליין אויך געווען דערביי, זענען זיי מיטגעגאַנגען [אחר כך במדבר].

אַבער דעמאָלטס נאָך [בעודם במצרים, שאף לא הלכו עם משה] איז דאָס נישט קיין תירוץ [דער] כבודו יותר בגדולים, [שהרי לפי זה] העטן זיי דאָך גיווען מחוייב געווען על כל פנים "מיטצוגיין".

סד

[ואף שלא היה אז זמן פטירתו של יוסף, מכל מקום הלא] דער דין איז דאָך, [דבשעת] ליקוט עַצְמוֹת איז דאָך פונקט ווי [בשעת הלוייה בסמוך למיתתו], ס'שטייט דאָך אזוי אין שלחן ערוך. אין די גמרא^ל און די ברייתא^ל, און אין שלחן ערוך^ל, [דיין ליקוט עצמות הוא] פונקט ווי הלויית המת. מ'איז מחוייב אפילו לְהִתְאַבֵּל איז מען מחוייב. [ואם כן] דעם גאַנצן כבוד וואָס מ'ברויך צו געבן כבוד המתים [בשעת מיתה, מחויבים גם בעת ליקוט עצמות].

סה

[נו] אַז זיי זענען גאָרנישט געווען 'דאָרטן', איז דאָס נישט מספיק דער [תירוץ פון] כבודו יותר בגדולים, מ'דאַרף דאָך על כל פנים צו "זיין" [דאָרטן]. אזוי דאָכט זיך מיר, דאָס קאָן מען פשוט ענטפערן דעם חילוק פון די צוויי [מימרות, מה שאמרו שכל ישראל נתעסקו בביוה, ומה שאמרו כבודו יותר בגדולים].

^ל בגמרא מועד קטן (כה): דתניא ארון העובר ממקום למקום עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבליים ותנחומי אבליים וכו'. ומסיק בגמרא, ששלדו קיימת [גופו קיימת]. ○ ובגמרא מועד קטן (ח). מביא ברייתא: המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום וכו', ואמר רב חסדא אפילו צוררין לו בסדינו [שאינו מלקטן] ואינו רואה אותן, הרי זה מתאבל כל זמן שלא נקברין.

^ל המובא בגמרא מועד קטן, כדעיל.

^ל בשלחן ערוך (י"ד שסא, ה): אם שלדו קיימת צריכין ללותו כמו בשעת הוצאת המת. ○ ובשלחן ערוך (י"ד תג, א-ג): המלקט עצמות אביו, או של שאר קרובים שמתאבלים עליהם, מתאבל עליהם כל היום כולו, בכל הדברים הנוהגים באבל וכו'. ולערב אין מתאבל עליהם, אפילו צוררים לו בסדינו. היה עומד ומלקט, וחשכה לו, מותר ביום שלאחריו. לפיכך אין מלקטין אותם סמוך לחשכה, כדי שלא יהיה נמצא שלא התאבל על ליקוט עצמות אביו וכו'. ○ כל שקורע עליו בשעת מיתתו, קורע עליו בשעת ליקוט עצמות, וכל שאינו מתאחה בשעת מיתתו, אינו מתאחה בשעת ליקוט עצמות. ○ עצמות, אין עומדין עליהם בשורה, אבל אומרים עליהם תנחומין לעצמם. ואין מברין עליהם בחבר עיר, אבל מברין עליהם בביתו. ואין אומרים עליהם קינה ונהי, אבל אומרים עליהם קילוסין. הגה: דהיינו שבחו של מת, ומשבחין להקב"ה שממית ומחיה (בטור תמצא מבואר). ○ ועוד שם (תג, ט): המלקט עצמות, והמשמר את העצמות, והמוליך אותם ממקום למקום, פטור מקריאת שמע ומתפלה ומהתפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת, לא שנא עצמות קרובים לא שנא עצמות רחוקים, בין אם הוא בספינה או בדרך, ואפילו אם הם מלקטים רבים. ואם רצה להחמיר על עצמו, לא יחמיר, מפני כבוד עצמות. - [עיי' עוד בדברי רבינו להלן באות צט-ק].

סו

המשך הקדמה לישוב קושיא ו

ישוב קושיא ב (באופן ראשון)

משה רבינו היה צריך להכריע בחכמתו באיזה מצוה לבחור, בבית מצרים או בעצמות יוסף, ולזה נקרא בתואר "חכם" לב על כל פנים, ער [משה רבינו] איז געווען [עסוק לבדו בעצמות יוסף].
[און] דער אמת, ער האָט געדאַרפט אַ גרויסע הַכְרָעָה [להכריע דעדיף עסק עצמות יוסף].
[שהרי] לכאורה 'דאָס' [נטילת הבית] איז דאָך אויך געווען אַ מַצְוָה, דער בורא כל עולמים האָט דאָך געהייסן וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ, [והיה צריך להכריע בין המצות] מי נדחה מפני מי, מאן יימר לן וואָס איז 'איבער' דערויף^{לח}.
(ההמשך לענין זה באות צח)

סז

ביאור המענה על מה שישראל נתעסקו בביוה

(עד אחר אות צו)

קושיא בב

זיי פרעגן די קשיא^{לט} [אויף] דאָס לשון [הגמרא] שכל ישראל "כולן" [עסקו בביוה].

סח

קושיא כג

קושיית הישמח משה: למה נאמר על זה הלשון וְאֵוִיל "שְׁפָתִים" יִלְבֹּט

און דערנאָך וואָס איז דער וְאֵוִיל שְׁפָתִים יִלְבֹּט, וואו קומט דאָס צו וְאֵוִיל "שְׁפָתִים" יִלְבֹּט, אַז דאָרט [בענין שְׁפָתִים דייקא] ליגט דער גנות [על מה שנתעסקו ישראל בביוה ולא בעצמות יוסף].

סט

דער ישמח משה^מ וויל עפעס פאַרענטפערן, אַז ער מיינט ווייל ס'איז געווען אַ שבועה [של יוסף, ולכן נאמר] שְׁפָתִים יִלְבֹּט, ווייל ס'איז דאָך געווען [אַ שבועה שנאמר על זה] לְבָטָא בְּשִׁפְתֵּימָם [ויקרא ה, ד].
[אַבער] לכאורה מ'האָט דאָך נישט עובר געווען אויף די שבועה, [שהרי] אַז ס'האָט עס איינער געטון איז דאָך נתקיים געוואָרן די שבועה, [ואם כן עדיין צריך ביאור] וואָס איז דער וְאֵוִיל 'שְׁפָתִים' יִלְבֹּט.

ע

קושיא בד

הלא גם בית מצרים היה מצוה, שנצטוו או ישראל לעסוק בוה, ולמה דרשו בגנותן על שנתעסקו בביוה [און] לכאורה איז דאָך אַ קשיא ס'איז דאָך געווען אַ מצוה [לעסוק בביוה, ולמה דרשוהו חכ"ל לגנותן].
(עיקר ההמשך לזה מן אות פה)

^{לח} פירוש: וועלכע מצוה וועגט איבער אויף די אנדערע.

^{לט} הובא בישמח משה ריש פרשתן.

^מ בישמח משה (באמצע דרוש הארוך ריש פרשתן): אם כן משמע מדבריו להסיפא דקרא דחכם לב, דהוא וְאֵוִיל שְׁפָתִים יִלְבֹּט, קאי על ישראל, וסיפר בגנותן דשבקיה לאורנו של יוסף משום ביוה. והכי פירושו, שְׁפָתִים יִלְבֹּט, מה שנשבעו לבטא בשפתים, לשאת ארנו של יוסף. וכן משמע מהגמרא שאמרו כל ישראל נתעסקו בביוה, והוא נתעסק במצות שנאמר חכם לב יקח מצות וְאֵוִיל שְׁפָתִים יִלְבֹּט, עכ"ל הגמרא. אם כן משמע להדיא דהכי פירושו דמייית ראייה על שתיהן, דחכם לב זה משה, וְאֵוִיל שְׁפָתִים יִלְבֹּט היינו ישראל, ולזה כוון זקני הגאון מהרש"א ז"ל באמרו שסיפר הכתוב בשבח משה ובגנותן של ישראל, וזה ברור וכו'. דכבר כתבנו דהקרא דחכם לב רישא בשבח משה, וסיפא בגנות ישראל. והנה נראה לי דעיקר הכונה בסיפא לא לגנות ישראל, רק לפרש הסיפא וכו'. לכך אמר וְאֵוִיל שְׁפָתִים יִלְבֹּט, וקאי על ישראל שהם הפרו ברית ושבועה בשביל הביוה.

עא

[התחלה לשוב קושיא בג]

- איך האָב גערעכנט אפשר קאָן זיין אַז ס'ליגט אין דעם וואָויל 'שפּתים' ילֵבט, [ווייל] ס'איז געווען אַ חטא "בשפּתים" איז געווען דאָס גאַנצע. - [ההמשך לזה באות פו]

עב

קושיא בה

בפסוק דבר נא, דרשו שאמר לו הקב"ה בבקשה ממך "הזהירם" על כך וכו'.

וקשה למה הוצרך להזהירם כל כך על לקיחת כסף וזהב שנפשו של אדם מחמתן

וואָרן לעולם מ'פרעגט דאָך די קשיא [על מה שאמרו בגמרא (ברכות ט.) בפסוק] דְּבַר נָא בְּאֶזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלּוּ (בא יא, ב), בבקשה ממך "הזהירם" על כך [שלא יאמר אותו צדיק וְעַבְדּוֹם וְעַנּוּ אֹתָם קִיִּים בָּהֶם, וְאֶחָדֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל לֹא קִיִּים בָּהֶם].

[ולכאורה] פאַרוואָס האָט מען געדאַרפט האָבן אַ אזהרה [שישאלו כלי כסף וזהב, והלא] ס'איז דאָך נפֿשו של אָדם מִחֻמְדָּתָן צו נעמען^{מא}.

והראיה, מ'זעט דאָך גאָר [אז] די גמרא זאָגט דאָך עס גאָר פאַר אַ גנות פאַרוואָס זיי האָבן איבערגעלאָזט עצמות יוסף און זיי זענען געגאַנגען [להתעסק בביזה], זעט מען דאָך אַז זיי האָבן [עס 'געוואָלט'], ס'איז די טבע של אָדם [אזוי, ובפרט] אַז מ'הייסט ס'איז אַ מַצְוָה צו נעמען, נעמט מען, פאַרוואָס האָט מען געדאַרפט 'מְזַהֵר' זיין דערויף.

עג

התחלה לשוב קושיא בה

אמנם כבר ביארתי דאין האזהרה על עצם הלקחה, רק על שלילת הלקחה, להזהירם שיקחו רק בדרך "שאלה"

[נאָר] איך האָב אַמאָל געזאָגט לאַנג^{מב}, אַז דער פֿשֵׁט איז, די אזהרה איז נישט אַז מ'זאָל "נעמען" [בכלל], נאָר "וַיִּשְׁאַלּוּ" [צו "באַרגן" בדרך שאלה, ולא בדרך לקיחה].

עד

[קושיא כו]

דהנה באמת כבר דקדק האור החיים הק', למה צוה אותם ליקח בדרך שאלה,

שהוא גם נראה קצת כמרבמה, והלא אף אם היו מבקשים מתנה היו נותנים להם

ווי דער אור החיים הקדוש פלאַגט זיך^{מב}, פאַרוואָס האָט מען געהייסן "לייען", זיי [המצריים] העטן זיי דען נישט גיווען "געגעבן" גערן, זיי האָבן [דאָך] געזאָגט טול

^{מא} מלשון המשנה מכות (כג:).

^{מב} בס"ג אחרון של פסח תשכ"א [לשון קדשו אות כז], ובמסיבה א' בהעלותך תשכ"ו [לשון קדשו אות ל-לד], ובדברי יואל בא (עמוד רפז), ועוד.

^{מב} באור החיים הק' (שמות ג, יח וכו'): וְעַתָּה יָלֵכָה נָא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וכו'. וטעמן של דברים שאמר כן, לצד שאמר בסמוך וַיִּשְׁאַל אֱשֶׁה מִשְׁכָּנְתָּה וגו', ואם לא יאמרו כן אין מציאות לשאול מהם ולהלותם כלי כסף וגו' ולצאת ברכוש גדול. • ובזה תנוח הדעת למה צוה ה' שאלת כסף וגו' מהשכנות בזמן מוקדם, ולא המתין עד עת בא דברו הטוב לצאתם מארץ מצרים ושם יאמר להם, ומה גם שהדברים שם במקומן ובזמנם נאמרו ביום שלמחר יצאו, ואם כן מה צורך לאומרם קודם י"ב חודש. והיה נראה לומר כי זה היה לחזק לבבם באמיתות הגאולה, ואין זה עיקר. ולדרכינו כפתור ופרח, כי הוצרך ה' לומר להם הטעם שהוא הסובב שיאמרו נלכה דרך שלשת ימים וגו', שבוה ושאלה אשה וגו' לצד שדעתם לחזור וכו'. • ועדיין צריך לתת לב סוף כל סוף למה יצו ה' דברים שאינם מהמוסר לגנוב דעתם, בין בהליכתם בין בהשאלת חפציהם. והאמת כי כל המעשה הוא משפט צדק, כי לצד ששעבדו בישראל צריכין להעלות שכר שכיר, וצא ולמד משובת איש ישראל למצרים [כימי אלכסנדרוס מוקדון] (סנהדרין צא). כשתבעו מהם כליהם אשר שאלום. אלא למה יעשה ה' הדבר דרך ערמה, כי ח"ו לא קצור קצרה ידו מפרדות ישראל בעל כרחם, ולהוציא ממונם ועיניהם רואות וכלות. • ונראה לומר כי נתכוין ה' בזה להטעותם כדי שירדפו אחריהם להכבד בפרעה וגו', וזולת ההשאלה, גם זולת הליכתם בדרך זה על דעת לחזור, לא היו המצרים ורופים אחריהם. ועיין מה שפירשנו (באור החיים הק') בפרשת בשלח (יד, ה) בפסוק

שְׁנִים וְצֵאֵם, מִ'הָאֵט דָּאָךְ גַּעגַעבֵן נֶאָךְ מַעַר וויפֿיל זיי הָאָבֵן גַּעבֵעֵטן, [ווייל] זיי הָאָבֵן גַּעוואָלט זיי זאָלן [שרין] גיין.

עה

ענטפערט ער, אַז כּדי מ'זאָל זיי להטעותם, אַז זיי זאָלן מיינען [שיחזור להם הכסף, ושיחזור ישראל למצרים לאחר ג' ימים, וזה יסובב אותם לרדוף אחריהם ולרדת במצולות הים].

עו

נו לכאורה דער בורא כל עולמים האָט דען נישט געקאָנט "געבן", [ואחר כך יטעה אותם באופן אחר, כי הרבה דרכים למקום. והלא] ס'איז נישט קיין כבוד שמים [ששאלו ולא החזירו].

און דערנאָכדעם האָט מען עס צוריק געבעטן, און ס'איז געווען אַ דין תורה [פון] גביהא בן פסיסא [עם בני מצרים, שבאו לדון] ביי אלכסנדר מוקדון, אַז מ'זאָל עס צוריק געבן^מ. [ואכתי קשה] פֿאַרוואָס האָט מען געדאַרפט "לייען"^מ.

עז

ישׁוב קושיא בה-כו

וכבר ביארתי בכל זה, דמצינו במדרשים כי כל כליהם של הגוים באותן הדורות היו חקוקים עליהם צורת עבודה זרה, ובפרט אצל המצריים. ואם כן היה אסור להם ליקח אותם, אם לא שיבטלו הע"ז מוקדם

[נאָר] איך האָב אַמאָל געזאָגט^מ, קאָן זיין, וואָרן לעולם זייערע אַלע כלים זענען דאָך געווען פיל מיט עבודה זרה'ס, אַזוי שטייט דאָך איז געווען.

וַיִּהְיֶה לָכֵן פְּרָעָה וְגו', וּתְמַצָּא אוֹת לְדַבְּרֵינוּ, כִּי אִמְרוּ רז"ל (תנחומא בא, ג) שבימי האפלה גילו ישראל מצפוני המצריים וידעו אוצרותיהם וסגולותיהם וחפציהם, וביום שאלתם לא היו המצרים יכולים להכחיד. מארי דאברהם, ולמה לא נטלום אז, ואין מבין דבר, אלא ודאי שנתכוון ה' שיעשו כסדר זה לרדוף אחריהם כנזכר, ויכבד בהם. ובענין המעשה מצד עצמו שנטלו ממנו, אין איסור בזה להציל אדם את שלו מהאנס, וצא ולמד מיעקב שהיה מערים להציל את שלו לבן הארמי, וצא ולמד ממצעשה ג' תנאים (יזמא פג:) אשר הצילו פקדונם מאשת כידור בדרך ערמה, ואין בזה איסור. והוא אומרו הנביא (שמואל א' כב, כז) עִם עֶקֶשׁ [תתפל] וגו'. ומה שלפנינו הענין הוא יותר נקי ובר, כי דקדקתי בכל הדברים הנאמרים בענין, ואין בהם דבר שקר וכו' [עיי"ש באורן]. ו אחת שאלתי עמדה לי, ומה הכרח הדבר להיות כן לרדוף המצריים אחרי בני ישראל, ולמה לא יכבד ה' בפרעה ובכל עמו ויעלה עליהם היאור, בדבר עצמו אֶשֶׁר יָדוּ, ושם יצף ה' לפרעה ולכל עמו וגם הנשים והטף, ולא היה צריך לכל האמור, ויוציא ישראל בכסף וזהב בעל כרחם, או שיטלו הכל בשבעת ימי אפילה, כי להם היה אור וחפשו, כמו שכתבנו בסמוך. ואולי כי עשה ה' ככה לב' טעמים, הא' כי קריעת ים סוף ופלאיו פרסמו גדולתו ויתברך וכבודו מלא עולם כידוע, מה שלא היה נעשה כן באופן אחר. וטעם ב', כי ה' מודד מדה כנגד מדה, ואמרו ז"ל (תנחומא בעלות, יג) כי המצריים נתחכמו על ישראל לשעבדם בתחילה בפה רך ואח"כ בפרך, והשוטף בצדק מדר במדה עצמה כי מתחילה בפה רך נלכה שלשת ימים, השאילוני כספיים שמלותיכם וגו', ואח"כ בפרך, ועכ"פ נתחכם האדון שלא יצא גם מפי ישראל דבר שקר כנזכר, תתן אֶמֶת לְיַעֲקֹב (מִיכה ז, כ).

^מ כמבואר ברש"י בא (יב, לו): וַיִּשְׁאָלוּם. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם, אתה אומר אחד, טול שְׁנִים וְצֵאֵם.

^מ כמבואר בגמרא סנהדרין (צא): שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו הרי הוא אומר (בא יב, לו) וְהָיָה נֶתַן אֶת חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם "וַיִּשְׁאָלוּם", תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו. אמר גביהא בן פסיסא לחכמים, תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס, אם ינצחוני אָמְרוּ להם הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם אָמְרוּ להם תורת משה רבינו נצחתם. תנונו לו רשות, והלך ודן עמהן, אמר להן מהיכן אתם מביאין ראיה, אמרו לו מן התורה, אמר להן אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר (בא יב, מ) וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶשֶׁר יִשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלִשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא ששיעבודתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרוס מוקדון החזירו לו תשובה, אמרו לו תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה, מיד הניחו שדותיהן כשהן זורעות וכרמיהן כשהן נטועות וברחו, ואותה שנה שביעית היתה.

^מ ואף שכבר דקדק באור החיים הק' לתרץ גם זאת, אבל לתירוץ עדיין הוא דחוק קצת.

והראיה אַזוי ווי ביי שְׁכָם^מ [כתיב (וישלח לה, ד) וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֹּכַח וְגו' וַיִּשְׁמְנוּ אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם שְׁכָם].

און די אַלע 'וועגן' [=עגלות] אפילו, וואָס מ'האַט געשיקט [פרעה צו ברענגען] יעקב אבינו'ן [היה חקוק עליהם עבודה זרה, ולכן עמד יהודה ושרפן]^{מב}. האָט מען דאָךְ געדאַרפט דאָס מבטל זיין.

עח

והדין הוא דביטול מועיל רק בעודו ברשות הנכרי, אבל לאחר שבא ליד ישראל שוב לא מועיל ביטול און דער דין איז דאָךְ^{מט} אַז אַן עבודה זרה [של גוין], אַז ס'קומט ברשות ישראל, האָט [עס] שוין נישט קיין ביטול. נאָר ווילאַנג אַ איד איז עס נישט קונה, [יכול הגוי לבטלה, אבל לא הישראל], ווייל ביי אַ איד איז דאָךְ [די גזירה] דִּלְמָא מִגְבָּה [לָהּ] וְהָדָר מִבְּטֵל לָהּ. אַז טאַמער איז עס אַ איד קוֹנָה, העלפט שוין נישט קיין ביטול.

עט

ועל ביטול העבודה זרה צריך הבחנה ובקיאות גדולה, וכמו שאמרו במדרש על יעקב אבינו. וכן ביציאת מצרים היתה צריכה להיות בהשגחתו של משה רבינו און ווער האָט דאָס געקאַנט [מבחין זיין, כמו משה רבינו]. קיינער איז נישט געווען קיין מִבִּין, זאָגט דאָךְ דער מדרש [ביי יעקב] אויך^{מז}, [בטעם מה שכתבה התורה וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֹּכַח] זיי האָבן געגעבן פֿאַר יעקב אבינו [וַיִּשְׁמְנוּ אֹתָם יַעֲקֹב, ווייל] ס'איז נישטאָ איינער [שהיה בקי בדקדוקי עבודה זרה כיעקב אבינו], אויף דערוועגן דאָרף מען זיין אַ מבין, נישט יעדער האָט געוואוסט, האָט עס אַן אַנדערער נישט געקאַנט טאָן [רק משה רבינו בעצמו היה צריך להשיג על זה].

פ

ובאותה שעה שיצאו כשהיה משה רבינו עוסק או בעצמות יוסף. לא היה הזמן מספיק לסדר און הביטול כראוי, ולכן צוה אותו הקב"ה להזהירם "וישאלו" איש מאת רעהו, שיקחו רק בדרך שאלה ולא במתנה, כדי שלעת עתה עדיין ישארו הכלים ברשותם של המצריים, ושוב יוכלו לבטל אותם לאחר יציאתם

דעמאָלט [קודם יציאת מצרים] איז נישט געווען אויף דעם [קין צייט] בְּכַדִּי שְׁיַעֲשֹׂו, אַז זיי זאָלן אויף דעם אַכטונג געבן [בכלים של המצריים], מ'זאָל מבטל זיין די עבודה זרה'ס. [וגם] משה רבינו האָט זיך נישט געקענט פאַרען מיט דעם, [ווייל] משה רבינו האָט געהאַט צוטון מיט עצמות יוסף, האָט מען נישט געקענט [מבטל זיין תיכף]. ממילא ווען זיי "נעמען עס צי" דעמאָלט [במתנה, ולא בשאלה], העטן זיי נישט

^{מד} בבראשית רבה (וישלח פא, ג): אמר רבי כרספדי אמר רבי יוחנן אין אנו בקיאים בדקדוקי עבודת כוכבים כיעקב אבינו, דתנן (עבודה זרה פ"ג מ"ג) המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת הדרקון יוליכם לים המלח, [והיינו רק אם יש עליהם צורות, ועל זה] אמר רבי יוחנן "כל כסות" בכלל עבודת כוכבים [ופירוש "כפירושו על המדרש] דכתיב את כל אֱלֹהֵי הַנֹּכַח, "את כל" דורש, אפילו כסות].

^{מח} כמבואר בבראשית רבה (צד, ג) על הפסוק (ויגש מה, כו) וַיָּרָא אֶת הָעֲגֻלּוֹת: אותן עגלות ששלח פרעה לשאת אותו היתה עבודת כוכבים חקוקה עליהם, עמד יהודה ושרפן, למוד הוא השבט להיות שורף עבודת כוכבים.

^{מט} במשנה עבודה זרה (נב:): עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים שלו ושל חבריו, וישראל אינו מבטל עבודת כוכבים של עובד כוכבים [ע"י שביחה].

ובגמרא שם (מב.) איתא מחלוקת בין אביי ורבא באיזה אופן המדובר במשנה ואמר אביי שפְּחָסָה [דהיינו שהכה עליה פְּחָשִׁישׁ ונתמעכה צורתה, אבל לא חסירה כלום, ולכן לא ביטלה הגוין וכו']. ורבא אמר לעולם [מעיקר הדין] כי פְּחָסָה ישראל נמי בטלה, אלא גְּזֵרָה דִּלְמָא מִגְבָּה לָהּ [שמא ימצא ישראל עבודה זרה של גוי ויגביה אותה ויזכה בה] וְהָדָר מִבְּטֵל לָהּ [ויסבור שמועיל ביטולו ומותרת, ובאמת אינו מועיל שכבר זכה בה], והוי עבודת כוכבים ביד ישראל, וכל עבודת כוכבים ביד ישראל אינה בְּטֵלָה לעולם.

ועיין זה להלכה באורך בשלחן ערוך ונו"כ (יו"ד קמו, ב).

לשון **ואתחנן תשכ"ו (חלק ג)** **קדשו** **יט**

גיווען געקאָנט נהנה זיין דערפון קיינמאָל, [דע"ז האבא לרשות ישראל שוב אינה בטלה לעולם]. איבערדעם איז בבקשה ממך [שיהיה "יִשְׁשָׁאֵל" דוקא].

פא

ביאור הגמרא: שלא יאמר אותו צדיק ואחרי כן יצאו ברכש גדול לא קיים "בהם" ובוה תירצתי מה שדקדק הפרשת דרכים למה אמרו הלשון שלא יאמר אותו צדיק דהרכוש גדול לא קיים "בהם". כי באם לא היו עושין כן ליקח רק בדרך שאילה, היו צריכין לאבד כל הרכוש ולא היו רשאים "לקיים" אותו אצלם, ולזה אמר "קיים בהם", דהיינו שיוכל להתקיים הכלים בידם של ישראל, ולא יצטרכו לאבדם [ונתתי שפיר גם כן מה שאמרו (ברכות שם) שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אתם קיים 'בָּהֶם' ואחרי כן יצאו ברכש גדול לא קיים 'בָּהֶם', דקשה דמאחר שהקב"ה הבטיח, אם כן אפילו שלא יאמר אותו צדיק, דאָרף ער אויך מקיים זיין (הבטחתו)].

[אך הכוונה], ווייל זיי וועלן טאָקע 'נעמען' [ויתקיים ההבטחה שיצאו ברכש גדול], אָבער זיי וועלן נישט קענען [נהנה זיין], ס'וועט נישט זיין "בָּהֶם" [ולכן היה צריך להיות בדרך שאילה, שלא יאמר אותו צדיק].

פב

ער פרעגט דאָך דער פרשת דרכים (דרוש ה) ס'האָט געדארפט צו שטיין [רק] שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אתם 'קיים', ואחרי כן יצאו ברכש גדול לא 'קיים', וואָס איז דער "בָּהֶם", [שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אתם קיים "בָּהֶם", ואחרי כן יצאו ברכש גדול לא קיים "בָּהֶם"].

נאָר דער אָמת, ווען ס'גיהער נישט 'זייער' [=שלהם], אַז זיי טאָרן נישט נהנה זיין, העטן זיי עס גיווען געמוזט אַוועקוואַרפן, ס'איז דאָך עבודה זרה. נאָר אַז ס'איז געווען בשאלה איז דאָך עס נישט געווען [שלהם]. האָבן זיי עס נישט קונה געווען, און דערנאָכדעם האָט מען עס געקענט לאָזן מבטל זיין, ס'איז מיטגעגאַנגען דאָס ערב רב, [והם ביטלו העבודה זרות].

[וזה שאמרו בספרי] 'כאן' נתקיים 'בָּהֶם' ואחרי כן יצאו ברכש גדול (כדלהלן בסמוך).

פג

ביאור המדרש: וגם ערב רב, כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכש גדול וכן פירשתי בוה דברי המדרש בפסוק וגם ערב רב עָלָה אִתָּם, כאן נתקיים בהם יצאו ברכש גדול. כי על ידי שהלכו עמיהם הערב רב, היה מי שיבטל אותם, כי צריך שיבטלם גוי ולא ישראל. ומכיון שהביטול היה לאחר שכבר יצאו כשהיה הזמן מספיק להם, לכן היה צורך לזה שיעלה אתם הערב רב לצאת מצרים

איך האָב מיט דעם געטייטשט דעם ספרי (מכילתא בא, על הפסוק) **וגם ערב רב עָלָה אִתָּם, כאן נתקיים בהם ואחרי כן יצאו ברכש גדול** (הובא בפרשת דרכים שם). איז גאָר דען מיטן ערב רב איז נתקיים געוואָרן [הרכוש גדול]?

נאָר דורכדעם וואָס ס'איז מיטגעגאַנגען דאָס ערב רב, האָט מען עס געקענט דערנאָך שפעטער [מבטל זיין על ידיהם, דגוי מבטל ע"ז של חבירו].

ווען זיי זענען געקומען דערנאָכדעם, האָט מען צייט געהאַט זיך 'אומקוקן', משה רבינו האָט זיך 'אומגעקוקט' [שיבטלו העבודה זרות כדינם], האָט מען עס געקענט מבטל זיין [על ידי הערב רב על פי השגחתו של משה רבינו, ועל ידי זה נתקיים "בהם" ואחרי כן יצאו ברכש גדול, ומיושב שפיר דברי הספרי].

² פירוש: אפילו אם אברהם לא יאמר כך.

פר

סיום ישוב קושיא כה

[ומתורץ שפיר מה שהוצרך להזהירם על ככה, ווייל] די אזהרה איז נישט געווען אז זיי זאלן "נעמען", די אזהרה איז געווען אז מ'זאל זיך "לייען", דָּבָר נָא בְּאֲזְנֵי הָעָם "וַיִּשְׁאַל"וּ" אַז ס'זאל זיין בשאלה. אַז מ'זאל עס דאַרפֿן 'נעמען' האָט מען נישט געמוזט [וואַרענען], איז נישט געווען קיין אזהרה, די אזהרה איז געווען אויפֿן "וַיִּשְׁאַל"וּ" [שיזהרו מאוד "שלא ליקח" רק בדרך שאלה, כדי שלא יקנוה קודם ביטול וייאסר בהנאה].

פה

סיום קושיא כד

אלא שעדיין צריך ליישב, כיון שנצטוו ישראל על ככה, למה נתגנו על מה שנתעסקו בביוה [על כל פנים] 'נעמען' [בדרך שאלה] האָט מען געברויכט, [וא"כ קשה למה נתגנו ישראל בשביל זה].

פו

הקדמה לישוב קושיא כד

אמנם יבואר זה על פי דברי התולדות, שהביא קושיא על אומרים מנוח עם הארץ היה שהלך אחר אשתו, על פי מעשה שהלך המשמש בלילה לפני הראש הקהל, כדי להאיר לפניו, וכמו כן הכא הלא היה צורך שאשתו תלך לפניו כדי להראות לו מקום עמידת המלאך, שמונה עצמו לא ידע מקומו
נאָר לכאורה יש לתרץ, על דרך [ווי דער תולדות] [יעקב יוסף] ברענגט, [אויף דעם וואָס] ס'שטייט^{נא} מְנוּחַ עִם הָאָרֶץ הִיּהוּ, שְׁהָלַךְ אַחֵר אִשְׁתּוֹ.
פרעגט ער^ב [דערויף] א קשיא מיט א 'מעשה', און ער זאָגט ער וועט ענטפערן [דערויף] א תירוץ מיט א 'מעשה'.

^{נא} בספר שופטים (פרק יג, במקוצר): וַיְהִי אִישׁ אֶחָד וּגְוִי וּשְׁמוֹ מְנוּחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלְדָהּ. וַיָּבֵא מֶלֶאךָ ה' אֶל הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֲלֶיהָ וּגְוִי וַיִּלְדָּתָ בֶּן וּגְוִי וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ כִּי נָזִיר אֶלְקִים יְהִיָּה וּגְוִי. וַתְּבֵא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֶלְקִים בָּא אֵלַי וּגְוִי. וַיִּעֲתֶר מְנוּחַ אֶל ה' וַיֹּאמֶר, בִּי ה' אִישׁ הָאֶלְקִים אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ יְבוֹא נָא עוֹד אֵלֵינוּ וַיִּירָנוּ מִה נַעֲשֶׂה לְנֹעַר הַיִּוֵּלָד. וַיִּשְׁמַע הָאֶלְקִים בְּקוֹל מְנוּחַ, וַיָּבֵא מֶלֶאךָ הָאֶלְקִים עוֹד אֶל הָאִשָּׁה וַהֲיֵא יוֹשֶׁבֶת בִּשְׂדֶּה וּמְנוּחַ אִשָּׁה אֵין עִמָּה. וַתִּמְהַר הָאִשָּׁה וַתֵּרֶץ וַתִּגְדַּל לְאִשָּׁה וַתֹּאמֶר אֲלֵי הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּא בְּיוֹם אֵלַי. וַיָּקָם וַיִּלָּךְ מְנוּחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וּגְוִי. וַתִּלָּךְ הָאִשָּׁה בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמֹשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנֶּעַר וַיִּכְרַחֲהוּ ה'. וּבְגִמְרֵא בִּרְכוּת (אס): אָמַר רַב נַחֲמָן, מְנוּחַ עִם הָאָרֶץ הִיּהוּ, דְּכַתִּיב וַיִּלָּךְ מְנוּחַ 'אַחֲרֵי' אִשְׁתּוֹ. [פירש"י: עִם הָאָרֶץ. לֹא שֶׁמֶשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שְׁלֹא לִמַּד מִשְׁנֵה זֶה לֹא יִהְיֶה אָדָם אַחֲרֵי אִשָּׁה, וְאִפְּלוּ הִיא אִשְׁתּוֹ].

^ב בתולדות יעקב יוסף (פרשת בא): ונראה לי דשמעתי בשם הישיש המנוח הרב מ' אפרים מגיד מישרים דק"ק ברמז (בנו של החכם צבי ז"ל) ביאור ש"ס מנוח עם הארץ היה שהלך אחר אשתו, שנאמר וַיִּלָּךְ מְנוּחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ. ואמר על פי משל [של] פלוגי מק"ק קראקא יהיה כאן הקושיא, ופלוגי השני יהיה כאן התירוץ. ○ והוא כי היה איש אחד בקראקא שנתעשר ונעשה אחד מטובי העיר, ופעם אחד נתאספו וישבו עד חשיכת לילה, וכשיצא פתח אחד למד בספרי מוסר בלע"ז או בלשון הקדוש במעלת הפסחון שאין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו וכיוצא בזה, אמר החייט מעתה מה לי לטרוח את עצמי ולחזור בדרכים ובשווקים, אני יושב בביתי ופרנסתי מוכרחת לבוא לביתי, ולא זו מפתח ביתו, וביומא דשוקא באו אלו הערלים ליקח אצלו ולא מצאו אותו בשוק, וּבָאָתָּ אִשְׁתּוֹ וּדְבָרָה עִמּוֹ 'בְּנֹחַת וּבִקְטָה' שילך לשוק, ולא רצה מטעם הנ"ל, ואלו הערלים היה צער להם ליקח מאחריים, ובאו סמוך לביתו שיצא לקראתם, ולא רצה מטעם הנ"ל, עד שבאו לביתו ועשו המשא ומתן אצלו כמו בשוק, ואמר: ראייתם שאני אמרתי שמוכרחת לבוא אצלי פרנסתי, וכך היה. ○ ועל פי זה המשל מתורץ קושיא הנ"ל, שאם המלאך הוצרך לילך בשליחותו ויתברך, להודיע להם מה יהיה משפט הנער הילוד ואין יתנהגו עמו,

פז

דער תולדות פרעגט ער א קשיא, ברענגט ער א מעשה, ס'איז געגאנגען דער ראש הקהל [כלילה], אז דער שמש האט געפירט דעם ראש הקהל [לביתו], און ער [השמש] איז געגאנגען פאראויס מיט א לעכט, האט ער [הראש הקהל] אים געזאגט, "ביסט אן עזות פנים, פארוואס גייסטו 'פאראויס' פון מיר?!" האט ער [השמש] געזאגט, "איך מוז דאך גיין פאראויס, [כדי] איך זאל דיר לייכטן, אז נישט וועסטו דאך נישט זען [וואו] צו גיין".

[ועל פי מעשה זה הקשה] נו פארוואס [זאגט די גמרא] מנוח עם הארץ היה, שהלך אחר אשתו, זי האט דאך אים 'געפירט', זי האט אים געזאגט ס'איז געקומען א מלאך, איז ער געגאנגען [נאך איר, צו ווייזן וואו זי האט געזען דעם מלאך], האט ער דאך געמוזט גיין צום מלאך, ער האט דאך נישט געוואוסט וואו צו גיין, האט ער דאך געמוזט גיין 'נאך' איר, זי האט דאך אים געפירט 'פאראויס'. פארוואס איז ער געווען דערפאר אן עם הארץ. - אזוי פרעגט ער דער תולדות, ער פרעגט פארוואס [איז געדרינגען] מנוח עם הארץ היה.

פח

ועל זה מביא התירוצו על פי מעשה שאחד למד בספר מוסר ממעלת הבטחון, ולא הלך עוד לשוק לעבוד, והתקשו עמו בני ביתו, עד שלבסוף באו הגוים שהתעסקו עמו לבקשו בביתו, והראה להם כי מה שנקבע לו מן השמים בא לו עד לביתו, ואינו צריך להטריח אחריו

און [ער] ענטפערט עס, אויך מיט א מעשה.

ער ברענגט עפעס א מעשה, ס'איז געווען איינער האט געהאנדלט מיט גוים [ולמד בספר מוסר ממעלת הבטחון שיכול לבוא פרנסתו גם לביתו], און ער איז נישט געקומען [עוד בשוק לסחור], האט ער געזאגט ממה נפשך [אם אני צריך להריות, יגיע הגוי לביתי], און זי [אשתו] איז ברוגז געווען, - ער ברענגט שוין באריכות די גאנצע מעשה, - און דער שפיץ איז געווען אז כאטשיג ער איז נישט געגאנגען [לשוק] איז דער גוי צו אים אהיים געקומען, [וויבאלד] ער איז געוואוינט געווען צו נעמען [אצלו הסחורה]. זאגט ער [האיש ההוא, ראתם מה שאמרת] אז ס'איז באשערט, קומט ער אהיים!

פט

וכמו כן במנוח, מכיון שהמלאך בא בשבילו, היה לו להבין כי אף אם הוא לא ילך אחר המלאך, יבא המלאך בעצמו אחריו, ולכן אמרו שהיה עם הארץ, על שלא הבין זה מעצמו

זאגט ער [התירוצו, בתולדות], ער [מנוח] האט געדארפט פארשטיין, אז דער מלאך איז געקומען [צו אים], וויל ער דאך זיין ביי אים, ער וויל אים עפעס ברענגען ער וויל אים עפעס מודיע זיין, און [ממילא אפילו] אז ער וועט נישט גיין אחר אשתו, וועט ער [המלאך] קומען צו אים אהיים, ער דארף נישט האבן מ'זאל אים אנווייזן [על ידי אשתו לילך אחר המלאך, וייל] אז ס'איז אים באשערט מן השמים, וועט עס אים קומען אהיים! איבערדעם זאגט ער [דלכן אמרו בגמרא] מנוח עם הארץ היה, שהלך אחר אשתו, [ווייל] ער האט נישט געזאלט גיין אחר אשתו, כאטש ער האט דאך נישט געוואוסט וואו דער מלאך איז, [אבער] ער האט גאנץ גוט געוואוסט [וויבאלד] אז השם יתברך

אם כן גם כשלא ילכו אצל המלאך מוכרח המלאך לעשות שליחותו ולבוא אצלו, ואם כן למה הלך מנוח אחר אשתו, אלא שמע מינה כדרשת חז"ל שהיה עם הארץ, ורפח"ח.

הָאֵט געשיקט צו אים אַ מלאך, [אם כן אפילו] אַז ער וועט נישט גיין, וועט ער קומען צו אים אין שטוב אַריין. [עד כאן דברי התולדות].

צ

– דאָס קאָן זיין [במה שנתגנו על שעסקו בביזה]. –

צא

וכן מצינו בוהר שמפרש הפסוק 'שטו' העם ולקטו, כי שמות גדול עשו במה שהלכו ללקוט, כי באם היו בוטחין ב'ה' היה מגיע הָמָן לביתם מבלי שום מיראה לילך וללקוט [וכעין זה מצינו] ס'שטייט אין זוהר הקדוש¹¹ [לפרש הכתוב] 'שטו' העם ולקטו [בהעלותך יא, ח], שְׁטוֹת גדול עָשׂוּ במה שלקטו, [ווייל] ווען זיי גייען נישט [ארויס], העט דאָך עס גיווען געקומען צו זיי אין שטוב אַריין דער מן. די גמרא זאָגט טאַקע¹², ס'איז געווען דריי ערליי. פאַר די צדיקים איז עס געקומען לְפֶתַח בֵּיתָם, איז עס געקומען ביז צו די טיר.

צב

ישוב קושיא בד

בוהר יובן מה שנתגנו על שנתעסקו ונטרדו בביזה, כי אף שהיה מצוה, היה להם להבין שלא להטרד בוה כל כך, כי מכיון שהבטיח להם הקב"ה כן, הרי המצריים עצמם יביאו את הביזה לבסוף לביתם דאָס קאָן זיין איז דער פֿשט. דער בורא כל עולמים הָאֵט געהייסן מ'זאל נעמען דעם רְכוּשׁ [מַצְרִים, און] ער הָאֵט זיי אָנגעזאָגט ס'זאל זיין בַּשָּׂאָלָה. אָבער ווען זיי גייען נישט, און זיי זענען נישט קיין 'טרודים' [בביזה זון], ווען זיי

¹¹ בוהר הקדוש (בשלח סב:): תאנא, רוצה ה' את יִרְאֵיו (תהלים קמו, יא), רוצה ה' 'בִּירְאֵיו' מִבְּעֵי לִיה וכו', אֵלָּא רוצה ה' את יִרְאֵיו, כְּלוּמַר אִפִּיק הָאֵי רְצוֹן, וּמִתְרַעֵי (נ"א ואחידע) בְּהוּ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, לִירְאֵיו דְּדִחְלִין לִיה. וּמֵאֵן אֵינּוּן יִרְאֵיו דְּאִפִּיק לֹון הָאֵי רְצוֹן, הִדְר וְאָמַר, אֵת הַמִּיחְלִים לְחַסְדּוֹ, אֵינּוּן דְּמִצְפָּאן וּמִחְכָּאן בְּכָל יוֹמָא יוֹמָא לְמִבְּעֵי מִזּוֹנִייהוּ מִן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וכו'. ○ רַבִּי יִיסָא סָבָא, לֹא אֲתִקִּין סְעוּדָתָא בְּכָל יוֹמָא, עַד דְּבִצָּא בְּעוּתִיהָ קָמִי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עַל מִזְוִי, אָמַר לֹא נִתְקִין סְעוּדָתָא עַד דְּתַתְּהִיב מִבִּי מַלְכָּא. לְבַתֵּר דְּבִצָּא בְּעוּתִיהָ קָמִי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, הָוָה מַחְכָּה שְׁעָתָא תְּחָא, אָמַר הָא עֵידָן דְּתַתְּהִיב מִבִּי מַלְכָּא, מִכָּאן וְלַהֲלָאָה אֲתִקִּינוּ סְעוּדָתָא. וְדָא הוּא אֲרַחָא דְּאֵינּוּן דְּחָלִי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, דְּחָלִי חֲטָאָה. ○ אֵינּוּן חֲתִיבִינָא דְּאֵלִין עֲקִימִין בְּאֲרַחֵי אֲוִרִיתָא, מַה כְּתִיב בְּהוּ, הוּי מִשְׁפִּימִי בְּבִקְרָ שְׂכָר יִרְדֵּפוּ (ישעיה' ה, יא). וְעַל דָּא רוצה ה' אֵת יִרְאֵיו אֵת הַמִּיחְלִים לְחַסְדּוֹ, לְחַסְדּוֹ דִּיִּיקָא. ○ וּבִקָּא אֲשַׁתְּמוּדְעָן אֵינּוּן בְּנֵי מִהִימְנוּתָא בְּכָל יוֹמָא יוֹמָא, הִדְא הוּא דְּכַתִּיב (בשלח טז, ד) וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמָו. יוֹם בְּיוֹמוֹ קָאָמַר, וְלֹא דְבַר יוֹם לְיוֹם אַחֵר. וְכָל כֶּךָ לְמָה, לְמַעַן אָנְשֵׁנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא (שם), בְּכָאן אֲשַׁתְּמוּדְעָן אֵינּוּן בְּנֵי מִהִימְנוּתָא דְּכָל יוֹמָא יוֹמָא אֵינּוּן אֲזִלִּי בְּאַרְחַ מִישֵׁר בְּאֲוִרִיתָא וכו'. ○ רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר, תָּא חֲזִי, עַד לֹא יֵהֵב קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֲוִרִיתָא יִשְׂרָאֵל, אֲבַחֲחִין בֵּין אֵינּוּן בְּנֵי מִהִימְנוּתָא וּבֵין אֵינּוּן חֲתִיבִינָא דְּלֹאן אֵינּוּן בְּנֵי מִהִימְנוּתָא וְלֹא קִיִּימִין בְּאֲוִרִיתָא. וּבִקָּא אֲבַחֲחִין לֹון, בְּמָן, כִּמָּה דְּאֲתַמַּר אָנְשֵׁנוּ וכו'. כָּל אֵינּוּן בְּנֵי מִהִימְנוּתָא נִקְסִי וְלִטְרִי, וּמִכְּרָכָאן שְׁמָא קִדִּישָׁא עֲלֵיהּ, וְתַהוּא מִנָּה הָוָה סְלִיק רִיחִיו דְּכָל בּוֹסְמִין דְּגִנְתָּא וְעֵדָן וכו', בְּכָל טַעְמָא דְּאֵיהֵב בְּעִי, הִכִּי טַעֲמִים לִיה, וּמִכְּרָךְ לְמַלְכָּא קִדִּישָׁא עֲלֵיהּ, וּכְדִין מִתְּבַרְךְ בְּמַעוֹי וְהָוָה מִסְתַּכֵּל וְיַדַּע לְעֵלְאָה, וְאִסְתְּכִי בְּחִכְמָה עֲלֵיהּ, וְעַל דָּא אֲקִרְוִן דּוֹר דְּעָה. וְאֵלִין הָווּ בְּנֵי מִהִימְנוּתָא, וְלַהוֹן אֲתִיְהִיבִת אֲוִרִיתָא לְאִסְתַּכְלָא בָּהּ, וְלִמְגַדֵּע אֲרַחָהּ. ○ אֵינּוּן דְּלֹא אֲשַׁתְּכּוּ בְּנֵי מִהִימְנוּתָא, מַה כְּתִיב בְּהוּ, שְׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ. מֵאִי 'שְׁטוּ', שְׁטוּתָא הָווּ נִסְבִּי לְגִרְמִייהוּ, בְּגִין דְּלֹא הָווּ בְּנֵי מִהִימְנוּתָא, מַה כְּתִיב בְּהוּ, וְשִׁחְנוּ בְּרַחֲמִים אוּ דְכוּ בְּמִדּוּכָה גּוֹ', מֵאֵן אֲטַרְח לֹון כָּל הָאֵי, אֵלָּא דְּאֵינּוּן לֹא הָווּ בְּנֵי מִהִימְנוּתָא. ○ כְּגוֹנוֹן דָּא (הוא גם בכל הווראות), אֵינּוּן דְּלֹא מִהִימְנִי בִּיה בְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, לֹא בְּעָאן לְאִסְתַּכְלָא בְּאֲרַחֵי, וְאֵינּוּן בְּעָאן לְאִסְרָחָא גְרַמִּייהוּ כָּל יוֹמָא בְּתַר מִזְוִי וְלִילִי, יִמָּא וְלִילִי, לְמֵא לֹא סְלִיק בִּידִייהוּ פֶּתַח דְּנִתְבָּא. מֵאֵן גְּרִים לֹון הָאֵי, בְּגִין דְּלֹאן אֵינּוּן בְּנֵי מִהִימְנוּתָא. אוֹף הָכָא, שְׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ, שְׁטוּ בְּשִׁטּוּתָא גְרַמִּייהוּ, וּבְעָאן לְאִסְרָחָא עֲלֵיהּ, הִדְא הוּא דְּכַתִּיב וְשִׁחְנוּ בְּרַחֲמִים. כְּתִר כָּל טַרְחָא דָּא לֹא סְלִיק בִּידִייהוּ, אֵלָּא דְּכַתִּיב וְהָיָה טַעְמֹו כְּטַעַם לֶשֶׁךְ הַשֶּׁמֶן. וְלֹא יִתִּי. מֵאֵן גְּרִים לֹון הָאֵי, בְּגִין דְּלֹא הָווּ בְּנֵי מִהִימְנוּתָא.

¹² בגמרא יומא (עה:): כתיב (בהעלותך יא, ט) ובִּכְרַדְתָּ הִטַּל עַל הַמִּתְּנָה לִלְלָה יֵרֵד הָמָן עֲלָיו, וְכַתִּיב (בשלח טז, ד) וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ, וְכַתִּיב שְׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ. הָא כִּיצַד, צִדִּיקִים יֵרֵד עַל פֶּתַח בְּתִיהֶם, בִּינוּנִים יֵצְאוּ וְלָקְטוּ, רְשָׁעִים שְׁטוּ וְלָקְטוּ. כְּתִיב לָחֶם, וְכַתִּיב עֲגוֹת, וְכַתִּיב וְשִׁחְנוּ, הָא כִּיצַד, צִדִּיקִים לָחֶם, בִּינוּנִים עֲגוֹת, רְשָׁעִים שִׁחְנוּ בְּרַחֲמִים אוּ דְכוּ בְּמִדּוּכָה.

גייצען נישט בעטן, העטן 'זיי' (די מצריים) עס זיי אליין גיווען אָנגעטראָגן, [צו] זאָגן כ'העט דיר גיווען געגעבן, האָט מען נישט געדאַרפט האָבן [הטירחא לחזור אחריו].

צג

ואין להקשות על זה, דהלא יש חיוב "השתדלות" על הפרנסה ועל קיום המצוה
איי (ס'שטייט) וּבִרְכָּתֶיךָ [בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה^ג (ראה טו, יח), ודרשו מזה^י חובת ההשתדלות ועשייה
לצורך פרנסה, בצירוף הבטחון ב'ה'.

צד

כי אם עושין רצונו של מקום או סני לקיים ההשתדלות על יד "דיבור" לחוד, ואין צריך להמריח גם במעשה,
וכמבואר בקדושת יו"ט כביאור הפסוק וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוֹ "דְּבַר" יום בְּיוֹמוֹ, דסני בדיבור התפילה
נאָר דער טאַטע זכרונו לברכה זאָגט אין קדושת יום טוב^י [לפרש הפסוק] (בשלח טז,
ה) הֲנִי מִמְּטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוֹ "דְּבַר" יום בְּיוֹמוֹ [למען אָנסנו
הַלֵּךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא. דקשה] לעולם וואָס איז דער "דְּבַר".

זאָגט ער אזוי. דער בורא כל עולמים האָט געשיקט מן. איי וּבִרְכָּתֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה, די גמרא זאָגט (סנהדרין סה). 'עֲקִימַת שְׁפָתַי' הָיִי מַעֲשֶׂה, מ'איז יוצא מיטן
דיבור, אַז מ'איז 'מתפלל' על מזונו הייסט דאָס אויך אַ מַעֲשֶׂה, [וזהו פירוש הכתוב] וַיֵּצֵא
הָעָם וַלְקָטוֹ "דְּבַר" יום בְּיוֹמוֹ, זיי זאָלן טאַקע זען דעם כח פונעם לְשׁוֹן [דסגי להתפלל
על מזונו, ואין צריך שיטריח אחריו].

צה

ישוב קושיא כג

ובזה יובן מה שדרשו על זה בלשון הפסוק וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוֹ "שְׁפָתַי" יָלַכְתִּי, כי הנהגות הוא על שדיה להם להבין כי עקימת
שְׁפָתַי הִי מַעֲשֶׂה, ולא הוצרכו להתעסק ולהמיר כל כך בבזיה, ואז היו יכולין לחלוק כבוד עם עצמות יוסף
דאָס איז דער פֿשט.
שכל ישראל כולם האָבן עוסק געווען [בבזיה], פאַרוואָס, ווייל וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוֹ "שְׁפָתַי"
יָלַכְתִּי, זיי ווייסן נישט [ווי ווייט מ'דאַרף] חֲשׂוֹב צו האַלטן דעם "דיבור", אַז ס'איז גענוג
[לצאת חובת השתדלות] מיטן "דיבור", ס'איז [נחשב] ווי אַ מַעֲשֶׂה.
[וממילא] האָט מען נישט גיווען געדאַרפט 'עוסק זיין' אַריין צו ברענגען ביזת

^{יג} כן הוא לשון המורגל בספרים, והוא קיצור מלשון הפסוק (ראה טו, יח) וּבִרְכָּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
(המובא בלשון הספרי להלן).

^{יב} כמבואר בילקוט שמעוני (רמז תרצ): כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ בִּרְכֶּךָ בְּכָל מַעֲשֶׂה יָדְךָ (דברים כ, ז). יכול אפילו אתה יושב
ובטל, תלמוד לומר בְּכָל מַעֲשֶׂה יָדְךָ, אם עושה אדם מתברך, ואם לאו אינו מתברך.
ובספרי (ראה, פיסאט ע): וּבִרְכָּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ (ראה, שם), יכול בטל, תלמוד לומר בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה (שם).

^{יג} בקדושת יום טוב (פרשת חקת, ולשמיני עצרת אות א, במקצת): על פי הזהרה, שְׁטוּ הָעָם וַלְקָטוֹ וְטַחְנוּ בְּרַחֲמִים, שטות
גדול היה שלקטו וטחנו, שאילו היו באמונתם חזקה, לא היו צריכים לעשיה. ועל פי זה יש לשאול דאיתא
(בספרי) יכול יהא יושב ובטל, תלמוד לומר וּבִרְכָּתֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה, משמע דמן הצורך לאיזה עשיה דוקא,
ואין הברכה בא מעצמו. ונראה לי לחלק דאיכא למאן דאמר (בגמרא יומא עד.) כל פירושו "הכל", ואיכא מאן
דאמר שפירושו "כל דהו". ואם כן יש לומר שזה תלוי בהאמונה, דמי שאין אמונתו חזקה כל כך, צריך לעבוד
עבודת משא בפרך וכו', ואצלו הפירוש בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה, כמאן דאמר "הכל". מה שאין כן במי שאמונתו חזקה
בה', הוי הפירוש אף "כל דהו", וקיימא לן (כריתות ד. ועוד) דאף עקימת שפתים הוי מעשה, וממילא שבדיבור
בעלמא יפעול. וזה ביאור הפסוק הֲנִי מִמְּטִיר לָכֶם (מטר יכונה להשפעה), ורצה לומר שאשפיע לכם מדת
הבטחון, לָכֶם מִן הַשָּׁמַיִם כלומר שתדעו בידיעה נאמנה שלחם היא מן השמיים, וכי לא מעשה ידכם עושה את
חיל. כי אם תהיו באמונה שלימה וחזקה בה' שירד רב להושיע בלי שום פעולה ממשי כלל וכו', אז ממילא לא
תצטרכו לשום פעולת מעשי וטירחות ויגיעות, ואז יהיה וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוֹ "דְּבַר" רוצה לומר בדיבור בעלמא
בעקימת שפתים יום בְּיוֹמוֹ, בלי שום עשיה וטירחא.

מצרים, מ'העט גיווען געקאנט גיין גראַד צו עצמות יוסף, (והמצריים עצמן היו מביאין הביזה לבני ישראל).

צו

איי מ'האָט זיי געהייסן 'נעמען', זיי ברויכן האָבן אַ רכוש, שלא יאמר אותו צדיק. [אַבער] אַז דער בורא כל עולמים וויל [אַז] זיי זאָלן 'האָבן', העטן די מצריים זיי גיווען געטראָגן אַהיים! האָבן זיי נישט געדאַרפט זיין 'טרוידים' (כל כך בזה), מ'העט עס זיי גיווען געטראָגן אַהיים.

צו

נאָר דאָס האָבן זיי פאַרגעסן - "שפּתים" ילְבַט - זיי האָבן פאַרגעסן דעם כח פונעם "דיבור" אַז עקִימַת שפּתים הוּי מַעֲשֶׂה, [ולכן חשבו שצריכים הם לילך להמצריים לשאול מהם]. איבערדעם זאָגט ער וַאֲוִיל "שפּתים" ילְבַט. וואָרן לכאורה וואָס קומט אַהער דער וַאֲוִיל שפּתים ילְבַט אין דעם, ווייל זיי האָבן נישט עוסק געווען בעצמות יוסף. נאָר [לדרכינו] דאָס קאָן זיין איז דער פֿשט.

צח

המשך הקדמה ליישוב קושיא ו

ישוב קושיא כ (באופן שני)

משה רבינו היה צריך להכריע בין המצות, לבחור בלקיחת עצמות יוסף, אף שע"ז נפטר אז מכל שאר המצות, והיה בזה אחריות גדולה. כי הבין בכח חכמתו, שלבסוף יעלה בידו לקיים שניהם, ולכן נקרא "חכם" לב

נאָר וועל מיר צוריקקומען [לבאר למה נקרא על זה בתואר "חכם"].

אַבער דער אָמַת, אַ געוואָלדטיגן כֹּחַ הַכֹּרֶעָה ליגט אַלץ אין דעם [להכריע בין המצוה דלקיחת עצמות יוסף לשאר מצות שבתורה (וכדלהלן)]. ולכן נאמר על זה [חכם] לְב יִקַּח מִצְוֹת.

צט

[דהנה] על פי הלכה, הַמְלִקֵט עֲצָמוֹת, אַז מ'טראָגט עצמות המת, פון 'יעדן' [אפילו אינם עצמות של קרוביו רק עצמות של רחוקים], איז מען פטור מכל המצות שבתורה, מקריאת שמע ומתפלה ומן התפילין, ומכל המצות שבתורה. אַזוי זאָגט די משנה בפירוש^ט, [וכן נפסק] אין שלחן ערוך^ט.

ק

ס'שטייט^ט [אַז] אפילו זיי זענען אַ 'רַבִּים' [המלקטים, כולם פטורים, און] אַז ער טאָר נייטאַמאַל מחמיר זיין, וועגן כבוד המת. - ער טאָר נייטאַמאַל.

קא

נאָר ביי 'שומרים' [של העצמות] - אַזוי ברענגט צו דער ש"ך^ס - מעג מען יאָ, [אַז] איינער איז מְשַׁמֵּר און דער אַנדערער גייט זאָגן קריאת שְׁמַע, אַבער [ביי] 'מְלַקֵּט' [אז] 'המוליך' עצמות המת^ס, אסור להחמיר, ואפילו הם רבים].

^ט במסכת שמחות (אבל רבתי, ריש פרק יג): המלקט עצמות, והמשמר עצמות, פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, ואם רצה להחמיר על עצמו לא יחמיר, מפני כבוד עצמות.

^ט בשלחן ערוך (יו"ד תג, ט): 'המלקט' עצמות, 'המשמר' את העצמות, 'המוליך' אותם ממקום למקום, פטור מקריאת שמע ומתפלה ומהתפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, בין בחול בין בשבת, לא שגא עצמות קרובים לא שגא עצמות רחוקים, בין אם הוא בספינה או בדרך, ואפילו אם הם מלקטים רבים. ואם רצה להחמיר על עצמו לא יחמיר, מפני כבוד עצמות.

קב

לפי זה, ער [משה רבינו] איז דאָ געגאָנגען "טראָגן" עצמות יוסף, [ואם כן] האָט ער זיך גע'פּטֶר'ט פון 'אלע מצות', [ונמצא] ס'איז אַ גרויס אַחֲרִיּוֹת געווען, וואָרן ער האָט דאָך גיווען געקאָנט דאָס טאָן [הליקוט עצמות] על ידי אחרים, וואָס האָט נישט אַזעלעכע חֲשׁוֹבֵ'ע מַצּוֹת [כמשה רבינו, שהרי] די מַצּוֹת פון משה רבינו'ן זענען דאָך געווען [בכוונות ומדריגות גבוהות יותר מכל ישראל]. - [הגם] ס'איז נאָך געווען פאַר מתן תורה, אָבער ער האָט דאָך מקיים געווען כל התורה כולה עד שלא ניתנה. - נו וואָס האָט ער געדאַרפֿט אוועקלייגן 'כל המצות' שבתורה.
ס'איז דאָך עפעס אַן ענין גדול [שהכריע כאן בזה].

קג

ואפשר שהבין משה כי יוסף הצדיק יוכל לילך ולהרזוע גם בעצמו, וכמו שנתגלה לו יוסף מעצמו מהמקום שהיה מונח בנילום, ואם כן שפיר יוכל לקיים שניהם, הן מצוה זו והן שאר מצות אפשר קאָן זיין, האָט ער פאַרשטאַנען, אַז יוסף הצדיק - ס'שטייט^{כב} אַז מ'גיט איבער [לאחרים, כבר יכול הוא לקיים המצות] .. - ער האָט געזען יוסף הצדיק האָט זיך אַליין גערירט [שצף ארוננו על גבי המים], האָט נישט אויסגעפּעלט [כל כך שיתעסק משה בעצמותיו], אַז ער איז געגאָנגען [אַליין, וממילא] האָט ער געוואוסט האָט ער געקאָנט עוֹסֵק זיין בַּמַּצּוֹת אויכעט, ער האָט געקאָנט [טון] ביידע אינאיינעם.

קד

או שהבין דאף שעתה בתחילה מתעסק הוא בעצמו, אבל אח"כ יבואו גם ישראל ויסיעו בידו, ואז יוכל לקיים המצות לאחר שימסור לשומר צי אפשר שפּעטער אַז ער איז געקומען [עם עצמות יוסף לבין העם], זענען שוין 'אידן' אויכעט [געקומען און] צוגעהאַלפֿן^{כג}, [וממילא] ווען ער האָט געדאַרפֿט צו טון אַן אַנדערע מַצּוֹה זענען יאָ צוגעגאַנגען אידן [להתעסק עצמות יוסף, ואז היה יכול משה רבינו לקיים המצות], וואָרן דאָרטן [במשך המ' שנים] איז אויך נאָר געווען וועגן כְּבוֹדוֹ בְּגִדוּלִים [זה היה הסיבה שהניחו לו להיות נוטל חלק בראש במצוה זו, אבל לאחר שהוא נוטל חלק בראש והכל מתנהל על ידו, אין חסרון אם גם אחרים יסייעו עמו בזה כשנצטרך לעסוק במצות אחרות]^{כו}.

קה

על כל פנים איז געווען אַ גרויסע הכרעה [בזה, ולכן נקרא] "חֲכָם" לָב.

קו

ביאור לשון הפסוק חכם לָב יָקַח "מַצּוֹת"
ובזה יבואר גם מה שנאמר חכם לָב יָקַח "מַצּוֹת", בלשון רבים.
כי הבין בחכמתו כי עלה בידו לקיים הן מצוה זו, והן שאר המצות
קאָן זיין דאָס איז דער פֿשֿט [גם באומרו יָקַח "מַצּוֹת", ווי] זיי פּרעגן די קשיא ס'איז

^כ בש"ך (יו"ד שם, ג): ואפילו הם מלקטים רבים. דוקא מלקטים רבים, אבל משמרים רבים, זה משמר וזה קורא, וכמו שכתוב באורח חיים סימן ע"א סעיף ד' [לענין המשמר את מת, והוא הדין לענין משמר עצמות].

^{כא} דהא כן הדין גם לענין 'מוליכי' המת, כמבואר בשלחן ערוך (ארי"ח עב, א).

^{כב} עיין בשלחן ערוך (ארי"ח עא, ד ו. יו"ד שם, א).

^{כג} וכמבואר בגמרא סוכה (כה). לחד מאן דאמר, דאותן הטמאים לנפש שנדחו לפסח שני, היו מנושאי ארוננו של יוסף. (דברי יואל).

^{כד} ועיין בגמרא ראש השנה (כב:) ובגליון הש"ס לרעק"א שם, שמציין עוד מקומות בש"ס, דמשום כבודו של אדם חשוב נקרא הכל על שמו, אף כשיש אחרים עמו.

דאָך נאָר איין מצוה, וואָס איז יִקָּח "מִצְוֹת" (בלשון רבים).

נאָר דאָס איז געווען די גרויסע חֻמָּה, ער האָט עוסק געווען אין עֲצֻמוֹת יוֹסֵף, און ער האָט געקאָנט נאָך טאָן אַנדערע מִצְוֹת אויכעט, דאָס איז "חֻכֵּם" לֵב יִקָּח "מִצְוֹת".

קז

ישוב קושיא כב

ומה שאמרו לפי שכל ישראל "כולן" נתעסקו בביזה, הוא לבאר למה נקרא על זה בתואר חכם הרואה את הנולד, כי אף שאז נתעסקו כולם ואין מי שיסייע בידו, ונמצא שפוטרי עצמו מהמצות, הבין כי לבסוף שפיר יסייעו בידו ויקיים את המצות ער האָט נאָר געמוזט גיין [בתחילה לבדו], ווייל כל ישראל [כולן] עוסקים בביזה מצרים, האָט ער נישט געהאָט קיינעם [לסייע לו].

קח

פונדעסטוועגן איז ער געווען אַ "חֻכֵּם" וואָס איז [רואה את הנולד] אַז ס'וועט נאָכקומען [לאחר זה גם אחרים שיסייעו לו, ולבסוף לא יתבטל מן שאר המצות]. עפעס אזוי מוז מען דאָך פאַרענטפערן.

קט

סיום ישוב קושיא כ באופן שני

יהיה איך שיהיה שטעקט אין דעם אַ גרויסע 'חֻמָּה' ער זאָל דאָס מִכְרִיעַ זיין. [ווייל] אַז מ'דאַרף מִכְרִיעַ זיין צווישן מִצְוֹת, שטעקט [דערין] אַ גרויסע 'חֻמָּה'. איז נישט קשה וואָס ער פרעגט [במהרש"א דהיה לו לומר] ער איז געווען אַ 'חֻסִיד' [ולמה נקרא בתואר 'חֻכֵּם' דייקא].

קי

ישוב הקושיות בתחלת הפרשה

הקדמה לישוב קושיא א

בביאור לשון הפסוק: וְאַשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת

און דאָס וואָס כ'האָב געפרעגט פריער [בתחילת הדרוש], דאָס וואָס זיי פלאָגן זיך אַלע [בענין ארץ סיחון ועוג] וריאָזוי איז עס געווען.

קיא

ברש"י מפרש: וְאַשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת'. למדתי מן התורה 'שקדמה' לעולם, שחקדים הקב"ה לחזור התורה על עשו וישמעאל, אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום

איך מיין אפשר אזוי.

[דהנה בפסוק] (דברים ב, כו) וְאַשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת [אָל סיחון מֶלֶךְ חֲשֹׁבוֹן] דְּבָרֵי שְׁלוֹם. [זאָגט רש"י¹⁰] וואָס איז טייטש מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת', איך האָב מ'ך פון דיר געלערנט, פון די תורה, ווייל די תורה איז געגעבן געוואָרן איז קִדְמָה לְעוֹלָם.

¹⁰ וכמו שאמרו בגמרא (תמיד לב) איזהו "חכם" הרואה את הנולד. [וכוזה מיושב קושיא כ באופן חדש].

¹⁰ ברש"י שם: מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת'. אף על פי שלא צוּנִי המקום לקרא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני, מן התורה 'שקדמה' לעולם. כשבא הקב"ה ליתנה לישראל, חזר אותה על עֲשֹׂו וישמעאל, וגלוי לפניו שלא יקבלוה, ואף על פי כן פתח להם בשלום, אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. דבר אחר מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת, ממך למדתי 'שקדמתי' לעולם. יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים, אלא שלחתיני מן המדבר אל פרעה לאמר (שמות ה, א) שְׁלַח אֶת עַמִּי, במתן.

קיב

וצריך ביאור מאי שנא הכא שמכנה את התורה בלשון מִדְבָּר 'קְדָמוֹת', על שקדמה לעולם, מה שלא מצינו בן בשאר מקומות (ולכאורה) וואָס פּלוּצִים רופט ער אָן די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה (בתואר מִדְבָּר 'קְדָמוֹת'). טאַקע אַמֵּת, תּוֹרָה איז קְדָמָה לְעוֹלָם^{טו}, (אַבער) איבעראַל זאָגט מען "די תּוֹרָה" זאָגט אַזוי, מ'זאָגט נישט 'קְדָמוֹת', (כאָטש) מ'ווייזט יאָ אַז די תּוֹרָה איז קְדָמָה לְעוֹלָם. (און פאַרוואָס) פונקט דאָ, אַז ער וויל זאָגן כ'האָב גענומען פון די תּוֹרָה, זאָגט ער מִדְבָּר 'קְדָמוֹת'.

קיג

ויש לומר על פי דברי הישמח משה דממה ששלח דברי שלום לסיחון, נשמע שאין זה מארץ ישראל. והחיד"א כתב דדין זה אם ארץ סיחון ועון הוא מכלל ארץ ישראל, הוא תלוי בפלוגתא התנאים בכבורות קען זיין, לעולם ווי דער ישמח משה זאָגט^{טז}, (אַז וויבאַלד) אַז ער האָט געשיקט דְּבָרֵי שְׁלוֹם, האָט ער דאָךְ געמוזט רעכענען (על ארץ סיחון, אַז) ס'איז פון חוץ לארץ. (און) דער חיד"א זאָגט דאָךְ^{טז} אַז דאָס איז אַ פלוגתא התנאים, פונעם פסוק הָאָרֶץ לְגַבְלִיתֶיהָ סָבִיב (מסעי לז, יב), אין בכורות^{טז} איז אַ פלוגתא צי דער יִרְדֵּן האָט דעם דין פון אָרֶץ יִשְׂרָאֵל, צי ניין. אַז דער יִרְדֵּן האָט (דין אָרֶץ יִשְׂרָאֵל) קאָן איך זאָגן עֵבֶר הַיַּרְדֵּן אױך, און אַז נישט, האָט נישט עֵבֶר הַיַּרְדֵּן (אױך נישט). ער זאָגט ס'איז גיווענדט אין דעם, (און) ס'איז אַ פלוגתא התנאים.

קיד

והנה הכלל הוא דכל פלוגתות התנאים כבר נמסרו למשה מסיני, כמבואר במדרשים. וההכרעת ההלכה בזה תלוי לפי הכרעת חכמי הדור, כמבואר בריטב"א (והנה) דער מדרש זאָגט דאָךְ^{טז} אַז דער בורא כל עולמים (אמר למשה רבינו), וַיִּדְבֹּר (אַלְקִים) אֶת "כָּל הַדְּבָרִים" (יתרו כ, א), אַלע פלוגתות התנאים, אַלעס האָט מען געגעבן למשה בסיני. אַזוי שטייט דאָךְ, אֶת "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". (און) אלו ואלו דברי אלקים חיים שטייט דאָךְ^{טז}, ביי אַלע פלוגתות התנאים. (איי) לכאורה וויאזוי קען דאָס זיין. ברענגט דאָךְ דער ריטב"א^{טז} - ס'איז דאָךְ

^{טו} בגמרא פסחים (נד.) ובגמרא נדרים (לט.). תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן וכו'. תורה, דכתיב (משלי ח, כב) ה' קנני ראשית דרכו וכו'. ועיין עוד בגמרא שבת (פח.) אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם וכו' חמודה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם וכו'.

^{טז} כדחובא לעיל באות ד והערה ד.

^{טז} כדחובא לעיל באות ט, והערה י.

^{טז} כדחובא לעיל שם, ובהערה יא.

^{טז} בשמות רבה (כח, א): אמר רבי יצחק, מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור, קבלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל (נצבים כט, יד) כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֶה עֲמָנוּ עִמָּד הַיּוֹם וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֶה עֲמָנוּ הַיּוֹם, [איננו] עֲמָנוּ 'עומד' הַיּוֹם אין כתיב כאן, אלא עֲמָנוּ הַיּוֹם, אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש, שלא נאמרה בהם עֲמִידָה, שאע"פ שלא היו באותה שעה, כל אחד ואחד קבל את שלו וכו'. ולא כל הנביאים בלבד קבלו מסיני נבואתן, אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קבל את שלו מסיני, וכן הוא אומר (ואמתהן ה, יח) אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהֵלְכֶם קוֹל דָּוִד וְלֹא יִסָּף.

ובקהלת רבה (א, פסוק י:) וְשֵׁי דְבָרִי שִׁיאֲמַר רָאָה זֶה חֲדָשׁ הוּא (כָּכָר הִיא לְעֵלְמִים). כתיב (עקב ט, י) וַיִּתֵּן ה' אֵלַי אֶת שְׁנֵי לִוְחֹת הָאֲבִנִים כְּתֻבִּים בְּאֶצְבָּע אֱלֹקִים וְעֲלֵיהֶם כָּכָל הַדְּבָרִים, אמר רבי יהושע בן לוי, עליהם וְעֲלֵיהֶם, כל כָּכָל, דברים הַדְּבָרִים, המצוה כל המצוה, ללמוד שמקרא ומשנה הלכות תוספתות והגדות, ומה שתלמיד ותיק עתיד להורות, כבר היה וניתן הלכה למשה מסיני. מניין, ממה שכתוב וְשֵׁי דְבָרִי שִׁיאֲמַר רָאָה זֶה חֲדָשׁ הוּא, והרי חבירו מוכיח עליו כָּכָר הִיא לְעֵלְמִים וכו'. (וכן הוא בויקרא רבה (כב, א)).

^{טז} בגמרא עירובין (ג:) וגיטין (י:).

^{טז} בחידושי הריטב"א (עירובין שם): אלו ואלו דברי אלקים חיים. שאל רבני צרפת ז"ל, היאך אפשר שיהיו שניהם

ידוע^ע - אַז [פאַר] משה רבינו'ן האָט מען געוויזן מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, מ'האָט אים 'אַלעס' געוויזן. האָט ער געפרעגט: און וויאָזוי וועט זיין די הלכה. האָט אים דער בורא כל עולמים געזאָגט: אַזוי ווי די חכמי הדור וועלן מַכְרִיע זיין.

קטו

ואם ין גם פלוגתא זו שבארין סיחון ועוג, תלוי ועומד בהכרעת חכמי הדור

קומט אויס, אַז אין דעם איז אַ פלוגתא צי [ארץ] סיחון ועוג האָט דעם דין פון אַרץ ישׂראל, איז עס גיווענדט אין הַכְרֵעַת חכמי הדור.

קטז

ומשה רבינו לעצמו הכריע בשעתו כשיטת רבי יהודה בן בתירה, שאין זה מכלל ארץ ישראל, ולכן שלח דברי שלום לסיחון וכדברי הישמח משה

[און פאַר] משה רבינו'ן איז אויסגעקומען דער חשבון אַז ס'איז נישט קיין אַרץ ישׂראל, אַזוי ווי [שיטת] רבי יהודה בן בתירא², איבערדעם האָט ער געשיקט דברי שלום.

קיז

אבל באמת עדיין לא הוכרע ההלכה בזה עד לאחר שנחלקו בזה חכמי התנאים, אלא שמשה רבינו כבר ידע מקודם כל פלוגתות התנאים, וכבר עשה או בעצמו הכרעה בזה

מ'האָט דאָך אַבער קיינער נאָכנישט געוואוסט דאָס [שיהיה בזה מחלוקת התנאים], ס'איז נאָכנישט אַראָפּגעקומען. [הגם להתנאים עצמן] זיי האָבן אַלעס מקבל געווען [דבריהם] בְּסִינִיָּע^א, פונדעסטוועגן אַבער ס'איז נאָכנישט געווען קיין זמן ס'זאָל אַראָפּקומען בעולם [ולהתגלות, נאָר] הערשט דעמאָלטס ווען די תנאים זענען אַראָפּגעקומען בעולם. נאָר 'ער' [משה רבינו] האָט געוואוסט 'פאַראויס' וואָס די תנאים וועלן זאָגן שפעטער, האָט ער געמאַכט שוין אַ הכרעה [בפלוגתא זו, כרבי יהודה בן בתירה דסובר דאינו בכלל אַרץ ישׂראל].

קיח

ולזה אמר בענין זה וְאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִפְּדֵר 'קְדָמוֹת', דמא ששלח דברי שלום לסיחון הוא מכלל אותו חלק התורה שקדמה לעולם, וכן קדמה לזמן פלוגתת התנאים, אשר משה רבינו כבר ידע מזה 'מקודם'

איבערדעם האָט ער געזאָגט וְאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִפְּדֵר 'קְדָמוֹת', ער האָט גענומען פון אַזא תורה וואָס [איז] 'נאָך איידער' ס'איז געקומען די צייט ס'זאָל אַראָפּקומען בעולם. ס'איז שוין געווען טאַקע 'נאָך' מתן תורה, אַבער 'דאָס' איז נאָכנישט אַראָפּגעקומען בעולם, איז דאָס מִפְּדֵר 'קְדָמוֹת'.

קיט

ישוב קושיא א

אלא שלאחר מזה שוב חשב משה בענותותו דאין הוא כדי להכריע בזה לדורות, רק לצורך השעה, ויהא הדבר תלוי בהכרעת שאר חכמים, ולכן חשב שהם יכריעו והוא באמת מכלל ארץ ישראל, וא"כ כבר הותר מקצת הנדר

[על כל פנים מתחילה] האָט ער מַכְרִיע געווען אַז ס'איז 'נישט' אַרץ ישׂראל.

און פלוצים דאָ האָט ער געמיינט ס'איז הותר הנדר [דלפי זה הרי אכן הוא מאַרץ ישׂראל], וויאָזוי איז דאָס.

דברי אלקים חיים, וזה אוסר וזה מתיר. ותיצו, כי כשעלה משה למרום לקבל תורה, הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור, ומ"ט פנים להיתר, ושאל להקב"ה על זה, ואמר שיהא זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור דור, ויהיה הכרעה כמותם. • ונכון הוא לפי הדרש, ובדרך האמת יש טעם וסוד בדבר.

קב

[נאָר] ער איז דאָך אָבער געווען אַ גרויסער עָנִי, האָט ער גערעכנט [דהתינח] דעם וואָס דער בורא כל עולמים שיקט אים זאָגן [דבְּרֵי שְׁלום], מילא איז ער אַ שליח פון הקדוש ברוך הוא, [והוצרך בשעתו להכריע זאת בדעתו].

אָבער דעם וואָס ס'איז גיווענדט אין הַכְרֵעַת חֲכָמֵי הַדּוֹר - ער איז געווען עָנִי מאָד מכל הָאָדָם - האָט ער גערעכנט ס'איז דאָ אַנדערע חכמים בדור וואָס זיי וועלן אַנדערש מְכַרֵּעַ זיין, האָט ער גערעכנט [אָ] אפשר 'שמא' הותר הנדר, טאָמער איז עס יאָ אַרץ יִשְׂרָאֵל.

קכא

ישוב קושיא ו (באופן א)

ולוה אמר לו הקב"ה כתבתי עליך שחכם אתה, ומי עוד חכם בדור כמותך להכריע בדבר הלכה, ואם אתה הכרעת שאין זה מכלל ארץ ישראל, אם כן באמת עדיין לא הותר הנדר כלל, והאידך אתה רוצה ליכנס לארץ האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט: דו ווייסט דען נישט [אָ] אין דיין [גאנצע] דוֹר ביזט דו דער חָכֵם הַדּוֹר, און אַז 'דו' האָסט איין מאָל מכריע געווען אַז ס'איז חוץ לארץ, איז נישט קיין הותר הנדר, העלפט נישט גאָרנישט.

קכב

איבערדעם [זאָגט דער מדרש, שאמר לו הקב"ה] כתבתי עליך "שחכם" אתה, איך האָב דאָך געשריבן אויף דיר אַז דו ביסט אַ "חכם", און דו האָסט איין מאָל געזאָגט שוין אַז דאָס איז [חוץ לארץ, ווען] דו האָסט געשיקט דְּבָרֵי שְׁלום, האָסטו שוין אַזוי מְכַרֵּעַ געווען [שהוא חוץ לארץ], ואתה רוצה ליכנס לארץ? האָסטו נישט קיין שום טענה [לומר שכבר הותר מקצתו], האָסט דייך נישט געקענט פאָפֿן אין דעם [לחשוב שאין אתה חכם].

קכג

וראיה לזה שיש לך כח הכרעה בהלכה, שנאמר חכם לֵב יִקַּח מִצּוֹת, על מה שאתה נתעסקת בעצמות יוסף, והכרעת יותר מכל בני הדור להכריע בין המצות

און אַ ראייה אַז [דו ביזסט א חכם, שכבר אמרתי עליך] חָכֵם לֵב יִקַּח מִצּוֹת, ער האָט "מְכַרֵּעַ" געווען וואָס ער זאָל טאָן, צי עצמות יוסף, צי וואָס [משאר המצוות. ומזה ראייה עד כמה] דו האָסט אַ "כַּח הַכְרֵעָה", כ'האָב אויף דיר געשריבן שוין אַז דו האָסט אַ כַּח הַכְרֵעָה, און [אָ] דו ביסט דער "חָכֵם" פון די חכמי הדור.

קכד

הקרמה לישוב קושיא ו (באופן שני)

אָדער אפשר קאָן מען זאָגן אַזוי, [בביאור מה שאמר הקב"ה כתבתי עליך "שחכם" אתה].

קכה

בייטב לב מביא פירוש הפסוק וְרֵאִיתִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן לְחֻקָּהּ מִן הַסְּכָלוֹת קִיְתָרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ. כי מבואר בגמרא דלתיבת אור יש יתרון שמתפרש גם על הלילה והחושך, משא"כ בתיבת חושך שאינו מתפרש על היום והאור. וכמו כן יש יתרון 'לחכמה' מן הסכלות, כי החכם יכול לפי הצורך לעשות עצמו כסכל, אבל הסכל אינו יכול לעשות עצמו כחכם

[דהנה] ס'שטייט אין ייטב לב^{ע"ה}, [על מה דאיתא בבעל הטורים דהפסוק] אַתְּ הָאֱלֹקִים הַתְּהִלָּה לְפָנֶיךָ, איז סופי תיבות "חָכֵם".

^{ע"ה} בייטב לב ריש פרשת נח: על פי מה שפירשו המפורשים על הפסוק בפרשת עקב (י, יב) וְעָתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹקֶיךָ שְׂאֵל מַעֲמָךְ כִּי אִם לִירְאָה וגו', שכבר הקשו בגמרא (ברכות לג:) אטו יראה מלתא זוטרתא היא. לכן פירשו דהכי קאמר, "מָה" בחינת ענוה ה' אֱלֹקֶיךָ שְׂאֵל מַעֲמָךְ, אבל לא לשאא על ידי הענוה, ועל דרך שפירש הצדיק

זאָגט דער ייטב לב, ברענגט ער דעם פֿשט [שפירש הרה"ק מבארדיטשוב זצ"ל בפסוק] וְרֵאִיתִי שֵׁשִׁי יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן הַסִּכְלוֹת פִּיתְרוֹן הָאֹר מִן הַחֶשֶׁךְ (קהלת ב, יא), זאָגט ער "אור" איז פארהאנדן - זאָגט די גמרא^{טו} - אור נְגַהִי^{טז}, און אור יִמְמָא^{טז}. "אור" איז פארהאנדן קאָן טייטש זיין ביי די נאכט, און [ס'קען טייטש זיין] בייטאָג. [אָבער] "חֶשֶׁךְ" איז נאָר [טייטש] פינסטער, חֶשֶׁךְ קען נישט טייטש זיין אור. [וורק תיבת] אור קען זיין [טייטש ביידע].

[ולזה אמר הכתוב, כי יתרון] "חֲכָמָה" מִן הַסִּכְלוֹת איז אויך אַזוי, [ווייל] א 'חֲכָם' קען זיך אַמאָל [טוישן, כמו שְ�עֵשָׂה דוד] בְּשָׁנוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ [לפֿני אַבְימֶלֶךְ] (שמואל א' כא, יד), [ער] קען זיך אַמאָל מאַכן נאָריש, [אָבער] א 'סְכָל' קען נישט ווערן קיין חֲכָם.

הקדוש מה"ר זושא זלה"ה כי הֵלֵל רָשָׁע עַל תַּאֲוֹת נַפְשׁוֹ (תהלים י, ג), בשביל תאות נפשו הוא עָנִיו כְּמוֹ הֵלֵל (עי' שבת ל,); ומשפיל את עצמו לחטוא במה שלא נאה ולא יאתה אליו עשות פחיתות כזה שעושה, ובעונה פסולה כזה לא בחר ה', פִּי אִם שִׁהִיָּה עֲנִיו וּבַחֲנִינָה "מה" לִּירָאָה אֶת ה' עַל יְדֵי זֶה, בַּהֲכִיר שְׁפֻלוֹת וּגְדוּלוֹת הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ, וְזוֹה יֵגִיעַ הִירָאָה וְהַפְחָד וּבּוֹשֻׁתוֹ מִמֶּנּוּ ית"ש, עַד כֵּאֵן דְּבִרְיָהֶם, וְהוּבָא דְּבִרְבִּינוּ שֶׁם בְּמִקְוָמוֹ (בייטב לב פרשת עקב, ד"ה ועתה). ○ ואמנם דור המבול הם השחיתו דרכם ונזקקים לשאינן מינם (סנהדרין קח.), מה שלא יאתה אליהם, כי אם השפילו את עצמם בעונה פסולה לחטוא על ידי זה למלא תאותם וכו'. ואמנם על נח אמר הכתוב צְדִיק תָּמִיד יִהְיֶה בְּדַרְתִּי, ופירושו בגמרא (עבודה זרה ו.) צְדִיק בְּמַעֲשָׁיו, תָּמִיד בְּדַרְכֵּיו, ופירוש רש"י (שם) עֲנִיו וּשְׁפִיל רֹוֹת. והכונה בזה, עִם הִיטוֹת עֲנִיו וּשְׁפִיל בְּעֵינָיו, עִם כָּל זֶה הִיָּה צְדִיק בְּמַעֲשָׁיו וְלֹא הִשְׁחִית דְּרֹכּוֹ, כִּי לֹא הִיָּה מִשְׁתַּמֵּשׁ בַּבְּחִינָה עֲנִיו לַחֲטוֹא, פִּי אִם לִירָאָה אֶת ה', כְּמוֹ שֶׁמִּתְרַגֵּם [אֶת הָאֱלֹקִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ] בְּדַחֲלָתָא דַּה' הֵלִיךְ נֹחַ. ○ וְזֶה בַּחֲנִינָה "חֲכָם", שֶׁהִיָּה לוֹ שְׁנֵי הַפְּכִים בְּנוֹשָׂא אֶחָד, בַּחֲנִינָה עֲנִיו וּבַחֲנִינָה גִּאוּת. כִּידוּעַ פִּירוּשׁ הַקְּדוּשָׁה לֹוי [עַל הַפְּסוּק] וְיִתְרוֹן לַחֲכָמָה וְגו' פִּיתְרוֹן הָאֹר מִן הַחֶשֶׁךְ (קהלת ב, יא), כִּי "אור" מִשְׁתַּמֵּעַ אֹרְתָא וִימָמָא (פסחים ב.), וְיִגְבֶּה לְבוֹ בְּדַרְכֵּי ה' (דברי הימים ב' י, ו.) לְבַלִּי לַחֲטוֹא לְמִלָּא תַּאוֹתוֹ ח"ו, כִּי אִם לַהֲעֵלוֹת אֶת עַצְמוֹ לְמַעֲלָה לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן קוֹנֵנוּ. וְכֵמוֹ שֶׁאִמַּר הַכְּתוּב גְּבִי מִשָּׁה (במדבר יב, ג) וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנִי מְאֹד וְגו', לומר שֶׁהִיָּה בַּחֲנִינָה "אִישׁ" הֵייוֹ גְּדוֹל וְכו', וְיִגְבֶּה לְבוֹ בְּדַרְכֵּי ה', וְגַם עָנִי מְאֹד וְכו'. ○ וְזוֹה שֶׁנֶּאֱמַר וְנֹחַ מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה', כִּי הֵלֵךְ בְּדַרְכּוֹ בַּבְּחִינָה עֲנִיו וּשְׁפִילוֹת לִירָאָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וְעַל זֶה אָמַר "אַלֶּה", כְּלוֹמַר שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת הָאֵמוּרוֹת לַהֲלֹךְ, אַלֶּה תוֹלָדֵת נֹחַ, כְּפִירוּשׁ רש"י [וְהֵייוֹ מַעֲשִׂים טוֹבִים], נֹחַ אִישׁ כְּלוֹמַר חֹשֵׁב, צְדִיק בְּמַעֲשָׁיו, עִם הִיטוֹת תָּמִיד בְּדַרְכֵּיו, עֲנִיו וּשְׁפִיל, וְגַם אֶת "הָאֱלֹקִים" הַמְּרַלָּה עַל הַתַּנְשׁוּאוֹת וּמוֹשֵׁל וְתוֹקִיף, הִתְהַלֵּךְ נֹחַ, וְלֹזֶה מְרֹמֵ בְּסוֹפֵי תִּיבוֹת "חֲכָם", כִּי הִיָּה מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשְׁנֵי הַמִּדּוֹת - עֲנִיו וְגִאוּת - לְדַרְכֵּי ה' כְּאִמּוֹר.

ובביאור הפסוק יתרון לחכמה וגו' בשם הקדושת לוי, כתב הייטב לב עוד שם (להלן בדרוש אחר) ביתר ביאור וז"ל: בדאמת אמרו (אבות ד, ד) מאוד מאוד הוי שפל רוח, והיינו עד קצה האחרון, עיין ברמב"ם (דעות ב, ג). עִם כָּל זֶה מִצִּינוּ לַפַּעֲמִים צִירִךְ הָאָדָם לֵאחָזוּ בְּמִדַּת הַגִּאוּת וְהַגָּאוֹן לְכַבּוֹד הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ, עַל דֶּרֶךְ דְּכֹתִיב וְיִגְבֶּה לְבוֹ בְּדַרְכֵּי ה' וְכו'. וידוע מה שפירש הגאון הק' מבארדיטשוב זצ"ל שֵׁשִׁי יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן הַסִּכְלוֹת פִּיתְרוֹן הָאֹר מִן הַחֶשֶׁךְ (קהלת ב, יא), כִּי "אור" מִשְׁמַעוּתִיָּה יִמָּמָא וּמִשְׁמַעוּתִיָּה "אֹרְתָא", כְּדִאיָתָא פֶּרֶק קָמָא דְּפִסְחִים (ב, ד), מִה שֶׁאֵין כֵּן "חֶשֶׁךְ" אֵין מִשְׁמַעוּתִיָּה רַק לִילָה, וּכְדִכְתִּיב (תהלים קד, ב) תִּשָּׁת חֹשֶׁךְ וְיִהְיֶה לִילָה. זֶה עֲצֻמוֹ הַהִבְדֵּל שְׁבִין חֲכָמָה לְסִכְלוֹת, כִּי הַחֲכָם, אִם שֶׁהוּא חֲכָם, לַפַּעֲמִים יִשְׁנֶה טַעְמוֹ וְרִיחוֹ לִפִּי הַצּוֹרֵךְ וְיַעֲשֶׂה עֲצֻמוֹ כְּסִיל, עַל דֶּרֶךְ שְׁעֵשָׂה דוד בְּשָׁנוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אַבְימֶלֶךְ, מִה שֶׁאֵין כֵּן הַכְּסִיל אֵין בִּידוֹ לַעֲשׂוֹת עֲצֻמוֹ חֲכָם בְּשׁוֹם פַּעַם וְאוֹפֵן, ע"כ דְּבִירוֹ. וְהוּא נֹאזֵת לַעֲנִינָנוּ, כִּי זֶה דֶּרֶךְ 'הַחֲכָם', לְהִיטוֹת עֲנִיו וּשְׁפִיל, וְכָל גִּאָה שׁוֹטָה. אֵךְ לַפַּעֲמִים צִירִךְ הַתְּלַבֵּשׁ בְּלִבּוֹשׁ הַגִּאוּת, לְצוֹרֵךְ הַזִּמָּן, לִקְנָא קִנְאָה ה' צְבֹאוֹת, לְהַשִּׁיב רַבִּים מַעוֹן, וּבְרוּחַ פִּיו יִכּוֹן כְּאִגְמוֹן אֶת הָרֶשַׁע, וְגַם לַאֲפוּשֵׁי בְּרַחֲמִים א'בְּנֵי דֹרוֹ'. וְזוֹה גִּדֵּר הַחֲכָמָה, לְהַשְׁתַּמֵּעַ בְּתֵרֵי אַנְפִּין, גְּבֵר עֲנוּתָן וּשְׁפִיל, וּלְפַעֲמִים גִּאָה וְגִאוֹן, הַכֵּל לִפִּי שְׁעָה שִׁמַּע לוֹ, וְזוֹה עֲנִין הַתַּחֲכֻמוֹת וְכו'.

^{טו} דאיִתָּא בְּמִשְׁנֵה רִישׁ פְּסָחִים (ב, ד) "אור" לֵאבֹרְעָה עֶשֶׂר בּוֹדֵקִין אֶת הַחֲמִץ לְאוֹר הֵנֵר וְכו'. וְעַל זֶה אָמַר וּבְגִמְרָא שֶׁם, מֵאִי אֹר, רַב הוֹנָא אָמַר נִגְהִי (לשון אור ויום), וְרַב יְהוּדָה אָמַר לִילִי. קָא סִלְקָא דַּעֲתָךְ דִּמְאָן דֶּאֱמַר נִגְהִי נִגְהִי מִמֶּשׁ, וּמֵאֵן דֶּאֱמַר לִילִי לִילִי מִמֶּשׁ, מִיתְּבִיב וְכו'. וְשִׁקִּיל וְטִירֵי שֶׁם בְּגִמְרָא טוֹבָא עַל זֶה מְכַמָּה רֵאזִית דְּמוֹכַח דֶּאֱמַר שְׁבַלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה 'אֹרְתָא' הוּא (וְהֵייוֹ לִילָה), עַד שֶׁלְּבַסּוֹף מִסִּיק הַגְּמָרָא (בבב ג, א) אֵלֶּא בֵּין רַב הוֹנָא וּבֵין רַב יְהוּדָה דְּכֹלִי עֲלֵמָא אֹר אֹרְתָא הוּא, וְלֹא פִלְגִינֵי, מַר כִּי אֲתֵרִיָּה וְמַר כִּי אֲתֵרִיָּה, בְּאֲתֵרִיָּה דְּרַב הוֹנָא קָרוּ [לִילָלָה] נִגְהִי, וּבְאֲתֵרִיָּה דְּרַב יְהוּדָה קָרוּ לִילִי.

^{טז} וְהִלֵּילָה קוֹרִין "נִגְהִי" בְּלִשׁוֹן הַמִּשְׁנָה וּבְרִייתָא "אור" לְיוֹם פְּלוּנִי, הַכּוֹנוּנָה עַל הַלִּילָה. ^{טז} דְּבִשְׂאֵר מִקְמוֹת פִּירוּשׁ "אור" הוּא לִשׁוֹן אֹרָה וְלִכְטִיגִיקִיט, וְלִכְן שִׁקִּיל וְטִירֵי בְּגִמְרָא בְּרִייתוֹת דְּפִרְשׁ לִשׁוֹן "אור" עַל יוֹם, וּכְפִשְׁטוֹת לִשׁוֹן הַכְּתוּב (בְּרַשִׁית א, ה) וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לְאוֹר יוֹם.

זאָגט ער וַרְאִיתִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן "לַחֲכָמָה" מִן הַסִּכְלוֹת, כִּיתְרוֹן "הָאוֹר" מִן הַחֹשֶׁךְ, אַזּוֹי ווי [תיבת] "אוֹר" מִן הַחוּשׁוֹךְ, [אז] "אוֹר" קען זיין ס'איז ביידע [טייטש, כן החכם יכול להשתמש בשתי המדות, בחכמה ובסכלות]. – אַזּוֹי ברענגט דער ייטב לב.

קבו

ובזה מפרש מה שרמזו לשון "חכם" אצל נח, כי עבד את ה' בבחינות הפניות כדרך החכם שיכול להתהפך, כי מצד אחד היה שפל וסבלן כמבואר בגמרא, אבל מצד השני כשהוצרך לעמוד בשער ולהוכיח בני דורו, השתמש במדת הגבהות מיט דעם טייטשט ער, נח איז געווען אַ שפּל וסבלן זאָגט דאָךּ די גמרא^ט, [אָבער] פונדעסטוועגן, אַז ער האָט געדאַרפּט זאָגן דברי תוכחה, איז ער נישט בָּטל געוואָרן פאַר קיינעם^פ.

[און] דאָס איז שוין אַ בחינת "חֲכָם", אַז ווען מ'ברוין [להשתמש במדת ענוה], איז ער צובראָכן ביי זיך, און אַז מ'ברוין הָאָבן [שטאַרקייט] איז וַיִּגְבֶּה לְבוֹ בְּדַרְכֵי ה' [דה"י ב' יז, ו]. [ווייל] צו עֲבֹדוֹת ה' מוז מען [האָבן ביידע מדות].

קכו

ישוב קושיא כ (באופן שלישי)

ועל דרך זה יתפרש בבאן, כי משה רבינו היה עניו מאוד מכל האדם, אבל כשבא לקיים מצות ה' והניחו לו להתעסק בעצמות יוסף מטעם שכבודו "בגדולים", אז שפיר הבין משה רבינו שהוא הגדול הדור, ושכבוד יוסף הוא שיתעסק הוא עמו דאָס קען זיין.

לעולם דאָס טראָגן עצמות יוסף [שנעשה ע"י משה רבינו בעצמו], איז דאָךּ דער עיקר טעם ווייל כבודו "בגדולים". נו לויט משה רבינו'ס ענוה, האָט 'ער' נישט געדאַרפּט טראָגן עצמות יוסף, [שהרי] כבודו 'בגדולים', [און] ער האָט דאָךּ אָנגעקוקט יעדן אַז ער איז גרעסער פון אים, [כדכתיב וְהָאִישׁ מִשֶּׁהָ] עָנוּ מְאֹד 'מִכָּל הָאָדָם' אָשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה [בהעלותך יב, ג].

נאָר וואָס דען, אויף מקיים צו זיין די מצות התורה, [און] וועגן כבודו של יוסף, האָט ער געמוזט זען אַז ער איז יאָ דער גרעסטער.

[און] דאָס איז שוין אַ בחינת "חֲכָם", שיכול להשתמש במדות הפניות, הן במדת ענוה והן במדת ויגבה לבו לעת הצורך לעבודת ה', וכמבואר בייטב לבן.

קכח

וזה שנאמר עליו 'חכם' לִב יָקָח מִצֻּוֹת, על שהיה לו מדת החכמה להשתמש במדות הפניות, לפי צורך עבודת ה' איבערדעם איז רעכט וואָס ער זאָגט "חֲכָם" לִב יָקָח מִצֻּוֹת, [זה משה שנתעסק בעצמות יוסף. ווייל] צו דעם האָט ער געמוזט זיין אַ 'חֲכָם', ס'איז נישט גענוג אַ 'חֲסִיד'. וואָרן [אז] ער איז אַ חֲסִיד אַ צדיק, [הלא] ער איז דאָךּ אַ גרויסער עָנוּי געווען, העט ער נישט גיווען געקאָנט טראָגן עצמות יוסף, וואָרן ס'איז דאָךּ כבודו בגדולים, [וויחשוב] ס'איז דאָ אַנדערע וואָס זענען גרעסער.

^ט בגמרא עבודה זרה (יז, א) וזבחים (קטז, א) מפרש הפסוק נח איש צדיק תמים, תמים בדרכיו צדיק במעשיו. ומפרש רש"י בעבודה זרה: תמים בדרכיו, עניו ו'שפל רוח'. וצדיק במעשיו, בלא חמס. – וברש"י זבחים מפרש: תמים בדרכיו, עניו ו'סבלן'. וסגנון לשון רבינו כאן הוא לשון רש"י בפרשת בהעלותך (יב, א): עניו. 'שפל וסבלן'.

^פ עיין בגמרא סנהדרין (קח, א): דרש רבא, מאי דכתיב (איוב יב, ה) לפיד בוז לעשותות שאָנן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל, מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם ואמר להם דברים שהם קשים כלפידים, והיו מבזין אותם. – [וע"ז בב"ר ל, ז].

ובבראשית רבה (לא, ג): ויאמר אֱלֹקִים לְנֹחַ קַח לָךְ בָּשָׂר בָּא לְפָנַי (נח ו, יג). שָׁנְאוּ בָשָׂר מוֹכִיחַ וְדָבַר תָּמִים יִתְעַבּוּ (עמוס ה, י), דהוה אמר להון ויקים אתם מניחין מי שְׂקוּלוֹ שִׁבְרֵי אַרְזִים ומשתחוים לעץ יבש.

איבערדעם איז דעם מהרש"א'ס קשיא פֿאַרענטפערט, [ווייל] מ'מוז זיין צו דעם אַ "חכם".

קכט

ישוב קושיא ו' (באופן שני)

וזה שאמר לו הקב"ה כתבתי עליך "שחכם" אתה, ובנוגע לקיום תורה ומצוות אתה מוקים הפסוק ויגבה לבו בדרכי ה', ואתה יודע שגדול הדור אתה, ואם כן האך אתה רוצה ליכנס לארץ, בחושבך כי הכרעתך אינה הכרעה נגד שאר חכמים דאָס קען זיין.

דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט: דו ביסט ביי דיר שפּל, דו קלערסט אַז דו קאַנסט נאָכנישט מַכְרִיעַ זיין [בעבר הירדן, אי יס לו דין אַרץ יִשְׂרָאֵל, און] דו האָסט אַזוי געזאָגט, [מכח] מִדַּת עֲנָוָה. [אָבער] איך האָב דאָך אויף דיר געזאָגט אַז דו ביסט אַ "חָכֵם", ווען מ'דאַרף צו וויסן דעם אָמֶת - אַז ס'פעלט אויס - דעמאָלטס ווייסטו פון דעם אַז דו ביסט יא, אַז דו ברויכסט צו זיין דער גרעסטער, ברויכסטו יא צו וויסן. [ואם כן] וואָס דען ואתה רוצה ליכנס לארץ, ווילסטו ליכנס לארץ, ווילסט דין מבטל זיין אַז דיין הכרעה איז נישט קיין הכרעה.

קל

וכן לפי שאר הטעמים על מה שמושה לא נכנס לארץ, וכגון הטעם בכדי שדור המדבר יקומו עמו לתחיה, הכל תלוי בזה שהוא היה גדול הדור, אלא שמושה בענתותו לא חשב שהוא ראוי לזה. ולזה אמר לו הקב"ה כתבתי עליך שחכם אתה, דכשנוגע לעבודת ה' אתה יודע שגדול הדור אתה, על אף שיש לך מדת הענוה בשאר ענינים

אָדער [וועגן] די אַנדערע זאַכן טאַקע [לפי טעמים האחרים על מה שמושה רבינו הוצרך להשאיר במדבר, גם כן הוא באופן] אַז אין אים איז גיווענדט אַלעס, דאָס דור המדבר [שיקומו לתחיה עמו דייקא], און צו די זאַך האָט ער געדאַרפט צו וויסן אַז ס'איז אין 'אים' גיווענדט אַלעס. און דעם גאַנצע [הצלה פון] אידן [שיקומו עמו לתחיה]^{אב}, און [אז] 'נאָר ער' קען מַבְטֵל זיין פֿעוּר^{בב}, די אַלע ענינים וואָס מ'האָב מיר געשמועסט^{בב}, צו דעם גיהער דאָך אַז דו זאָלט וויסן פון דעם אַלעמען.

[נגאָר] ער איז געווען ביי זיך צובראָכן, האָט ער נישט גערעכנט אויף דעם.

האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט: איך האָב דאָך שוין געזאָגט איין מאל אַז דו ביסט אַ 'חָכֵם', אַז ווען מ'ברויך צו וויסן ברויכסטו צו האָבן [התנשאות], וואָס דען ווילסטו ליכנס לארץ, דאַרפסטו וויסן אַז דו קענסט נישט גיין לארץ.

^{אב} וכלשון הישמח משה בזה, מובא להלן בהערה צג.

^{בב} כמובא בתוספות סוטה (יד): מפני מה נקבר מול בית פֿעוּר, כדי לכפר על מעשה פֿעוּר. ומדרש אגדה, בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב, באותו פרק בית פֿעוּר עולה למעלה, כדי לקטרג ולהזכיר עון, וכשהוא רואה קברו לו משה חוזר ושוקע, שמושה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמו, וכל שעה שעולה חוזר ונשקע למקום ששקעו משה רבינו. מתוספת רבי.

ובפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק מה): מה עשה משה, חפר בארץ כבית דירה גדולה בנחלת בני גדי, וטמן את 'חרון אף' בארץ, כאדם שהוא חבוש בבית האסורים, ובכל זמן שהיו חוטאין, היה עולה, 'פוער בפיו' לנשוק ברוחו להשחית את ישראל, והיה משה מזכיר עליו את השם ומורידו למטה לארץ. לפיכך נקרא שמו 'פֿעוּר'. וכשמת משה מה עשה הקב"ה, נתן את קברו כנגדן, וכל זמן שהם חוטאין והוא רוצה לעלות ולפֿעוּר את פיו ולנשוק ברוחו להשחית את ישראל, והוא רואה את קברו של משה כנגדו, הוא מתפחד ויורד למטה לארץ, ולכן נאמר (ברכה לד, ו) 'ויקבר אתו בְּגִי מוֹל בֵּית פֿעוּר'.

^{בב} בסעודת ליל ש"ק (ונרפס בדברי יואל עמוד מא, ובתנינא עמוד צג). ולעיל באות מא (שנרפס בחלק א' של הדרוש). ועיין גם להלן באות קנז (שנרפס כאן בחלק ג'), ובאות קסז (שנרפס בחלק ב' של הדרוש).

קלא

ובזה יתפרש גם מה שאמר לו "רב" לך, שאתה גדול הדור, ומטעם זה לא תוכל ליכנס

[וזהו גם כן ביאור הכתוב] "רב" לך [אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, וייל] אז דו ביסט אזוי "גרויס", [מזה תדע] אז דו קענסט נישט גיין [לאחר שכבר הוכרע ההלכה על ידך, או שיש צורך להשאר במדבר להביא עמו את כל הדור, או לבטל כח הפעור].

קלב

איבערדעם איז דאס [דער פֿשט אין דעם מדרש] כתבתי עליך שחכם אתה, ואתה רוצה ליכנס לארץ^{טו}.

קלג

ישוב קושיא ז

בעודם במצרים כבר אמר משה שלח נא ביד תשלח, ביד מי שאתה עתיד לשלוח, שאין סופי להכניסם. כי חשב שהוא אינו ראויה להיות הגואל, אלא שלאחר ששלחו הקב"ה חשב דהוה עבור שהקב"ה כל יכול, ויכול לשלוח הגואל אף ביד קטן כמותו נאָר אָבער עקסטערדעם דאָ איז נאָך אַן ענין אויך.

לעולם מ'פרעגט דאָך די קשיא, משה רבינו אליין האָט דאָך געוואוסט פאָראויס [שלא יכנס לארץ, דכבר במצרים אמר] שְׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח (שמות ד, יג), זאָגט רש"י^{טז}, [און] חכמינו ז"ל זאָגן^{טז}, שְׁלַח נָא בְיַד מי שאתה עתיד לשלוח, שאין סופי להכניסם.

האָט ער שוין פאָראויס געוואוסט דאָס ערשטע מאָל ווען מ'האָט אים געשיקט, אַז ער וועט נישט פירן אידן קיין אַרְצֵי יִשְׂרָאֵל. [ולכן אמר] שְׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח, שאין סופי להכניסם לארץ, אזוי זאָגט רש"י. האָט ער דאָך שוין אליין געזאָגט. נו לכאורה וואָס האָט ער געהאָט אַ טענה [שרוצה ליכנס לארץ].

קלד

נאָר ער האָט גע'טענה'ט, [ווייל] פון מַצְרַיִם האָט ער אויך געזאָגט (שמות ג, א) [מִי אֲנִכִּי כִי אֶלְךָ אֶל פְּרַעֲה] וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. ער איז געווען ביי זיך צובראָכן, [און ער האָט געזאָגט] איך וועל עס נישט קענען טאָן. און פונדעסטוועגן דער בורא כל עולמים איז אַ כל יכול [והוא נתן הכח למשה] און ער האָט יאָ געקענט.

קלה

ולכן גם עתה כשהתפלל שיוכל ליכנס לארץ ולגרום העולם התיקון, לקח ראייה מציאת מצרים, דאף שהוא סבור בענוותנותו שאינו ראוי לזה, מ"מ השי"ת יתן לו הכח לזה. וז"ש במדרש, אֵתָה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבָדָךְ אֶת גְּדֻלָּךְ, זו יציאת מצרים איבערדעם זאָגט ער אֵתָה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבָדָךְ אֶת גְּדֻלָּךְ, זו יציאת מצרים, [ווייל יציאת מצרים] האָט דאָך געוויזן דאָס גרויסקייט פון השם יתברך, [שיכול לעשות]

^{טו} ועיין כעין בחינה זו (בישוב קושיא ו באופן ב', וקושיא כ באופן ג') ביתר אריכות, בס"ג ואתחנן תשכ"ז. וכעין זה בס"ג פרשת ואתחנן תשכ"ה כשהיה רבינו במדינת שווייץ בדרך חזרתו מא"י. נדפס בטיב לבב בפרשתן, וכן בספר רבינו הגדול אמרו, ממה שנרשם בשעתו ע"י כ"ק גאב"ד ירושלים הגרייט ווייס זצ"ל, שנסע אז להתסתופף בצל רבינו, ועי"ש בהערות מה שהוסיף שם הגאב"ד זצ"ל עוד מקורות מספרים להבחינה שהזכיר רבינו בשם הייטב לב, שצריך להשתמש במדת ענוה וגם במדת הגבהות לפי הצורך בעבודת ה'.

^{טז} ברש"י שם: בְיַד תְּשַׁלַּח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח, והוא אהרן. דבר אחר, ביד אחר שתוצה לשלוח, שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד, יש לך שלוחים הרבה.

^{טז} עיין בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ): אמר לפניו, רבון כל העולמים שלח נא ביד תשלח, ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח. אמר לו לא אמרתי לכה ואשלחך אל ישראל, אלא לכה ואשלחך אל פרעה (שמות ג, י), ולאותו האיש שאתה אומר, אני שולח לעתיד לבא אל ישראל, שנאמר הנה אנכי שלח לְכָם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִים וכו' והשיב לְב אֲבוֹתָ עַל בָּנִים וְלִב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם (מלאכי ג, כג-כד).

שליחותו אף ע"י איש קטן כמוני. ער האָט געמעגט זיין ביי זיך צובראָכן, ער האָט געזען בשום אופן "איך קען נישט", און אַז דער בורא כל עולמים האָט אים געהייסן, האָט ער "געקענט" [וזה מראה גדולתו של הקב"ה, שעושה שליחותו אף בקטנים, לפי דעתו של משה].

קלו

[וכמו כן] דאָס אויך, איך האָב טאַקע געזאָגט אין סופי להכניסם לארץ, [ווייל] כ'האָב מיך גערעכנט אַז איך קען נישט. אָבער אף על פי כן, ביי יציאת מצרים איז דאָך אויך אַזוי געווען. - דאָס איז דער פֿשט.

קלו

ישוב קושיא ה

וזה שאמרו במדרש וְאַתְּחַנֵּן לָמָּה, והלא הוא עצמו כבר אמר אין סופי להכניסם לארץ. ותירוץ המדרש כדי "ליכנס" לארץ, יש לפרש דהכוונה שהוא אמר רק שאין סופו "להכניסם" בלשון מפעיל, אבל עדיין ביקש שיכנס הוא עמהם כתלמיד וכהדיוט

און דער [מדרש] וְאַתְּחַנֵּן לָמָּה, קען אָבער זיין אַזוי.

ער האָט נאָר געזאָגט שאין סופי "להכניסם" לארץ, ער זאָל זיין דער שליח ער זאָל זיי 'פירן', אָבער ער 'אַליין' זאָל גיין¹⁹ [כהדיוט, און] מקיים זיין די מצות התלויות בארץ²⁰, דאָס האָט ער נישט געזאָגט²¹.

קלח

איבערדעם זאָגט דער מדרש וְאַתְּחַנֵּן לָמָּה, וואָס האָט ער זיך געבעטן, ער האָט דאָך אַליין שוין געזאָגט איין מאָל שאין סופי להכניסם.

קלט

אויף דעם ענטפערט דער מדרש כדי "ליכנס" לארץ, ער האָט נאָר געזאָגט [אין סופי] "להכניסם" האָט ער געזאָגט (בלשון מפעיל לאחרים), אָבער "ליכנס" (בלשון פועל עומד) האָט ער נישט געזאָגט.

קען זיין דאָס איז ווידער [די כוונה אין] 'דער' מדרש. [אָבער] ס'איז אַלעס איין מַכְנֵן.

קמ

הקדמה לישוב קושיא ה

נאָר כ'וועל צוקומען צום ענין [לבאר מה שאמרו במדרש, יוסף הודה בארצו, ואתה שמעת שאומרים עליך] איש מצרי [והיית שותק]. קען זיין אין דעם ליגט נאָך עפעס.

קמא

מילא דאָס ערשטע [חלק], אַז יוסף הצדיק האָט מודה געווען [בארצו שאמר] כ'י גַנֵּב

¹⁹ וכמבואר בספרי (פינחס, פסקא ד): וְיֹאמֶר ה' אֵלֵי רַב לֵךְ (ואתחנן ג, כו). אמר לו הרבה שמור לך, הרבה צפון לך וכו'. דבר אחר רב לך, אמר לו הרבה יגענת הרבה עמלת, צא משה ונח וכו'. אמר לו אם לאו אכנס כהדיוט, אמר לו אין המלך נכנס כהדיוט. אמר לו אם לאו אעשה תלמיד ליהושע, אמר לו רב לך, הרב נעשה תלמיד לתלמידו. אמר לו אם לאו אכנס דרך אויר או דרך חלל, אמר לו וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא (האזינו לב, נב). אמר לו אם לאו עצמותי יעברו את הירדן, אמר לו כי לא תעבר את הִירְדָן הַזֶּה (ואתחנן שם, כז), וכי המת יכול לעבור, אלא אמר לו, משה אף עצמותיך לא יעברו את הירדן. אַל תוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד 'בְּדָבָר הַזֶּה' (שם, כז), אמר לו בדבר הזה אל תבקש ממני, אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה.

²⁰ כמבואר בגמרא סוטה (יד.) המובא לעיל בהערה כג.

²¹ כמבואר במזרחי (שמות ד, יג) על דברי רש"י אלו.

גִּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעֵבְרִים, [בוה מוכן קישור הענין, ווייל] ס'שטייט² מִשְׁכֶּם גִּבְבוּהוּ, און דאָרט האָט מען אים צוריק געברענגט [להקבר שם באַרץ יִשְׂרָאֵל]. איז דאָךְ פשוט [דער קישור].

קמב

נאָר דעס אַז דער פעלער איז געווען [אצל משה רבינו] ווייל לא הודה [בארצו], ער האָט נישט מודה געווען בארצו, [ולכן לא נקבר בארץ, חלק זה צריך ביאור להבין הענין (עין בקושיא ח)].

קמג

בווהר הקדוש מפרש דמה שאמרו 'איש מצרי' הצי'לנו, נצנצה בהם רוח הקודש, דהכונה על האיש מצרי שהרגו משה, שעי"ז נגרם שיבא משה למדין ויציל אותם מיד הרועים

[נאָר] לעולם איז דאָךְ אַזוי.

אין זוהר הקדוש [שטייט]³ – דער ישמח משה ברענגט עס אויך³ פון שפת אמת

[הקדמן, לר' ישמעאל הכהן] [שמביא דברי זוהר]. –

דער זוהר הקדוש זאָגט [דמה שאמרו בנות יתרו] אִישׁ מִצְרִי [הצי'לנו], דאָס גייט גאָר נישט אַרויף אויף משה רבינו, [נאָר] זיי האָבן געזאָגט אִישׁ מִצְרִי, דעס וואָס ער האָט גע'ה'ר'ג'עט דעם מצרי, "אִישׁ מִצְרִי" גייט אַרויף אויף דעם מִצְרִי וואָס ער האָט גע'ה'ר'ג'עט, [אז] ווייל ער האָט גע'ה'ר'ג'עט דעם מִצְרִי, דורכדעם האָט ער געמוזט קומען אַהער [למדין, און] דורכדעם הצי'לנו מִיד הָרָעִים. דאָס גייט אַרויף אויף 'ענעם'. אַזוי זאָגט דער זוהר הקדוש.

קמד

ולפי זה לא קאי לשון זה על משה כלל, ואם כן אמאי אמרו שלא הודה בארצו לפי שקראוהו איש מצרי

איז דאָךְ די גאַנצע מעשה נישט [שייך], וואָס הייסט ער האָט נישט מודה געווען בארצו [לפי ששתק כשאמרו איש מצרי, והלא] וואָס האָט ער געדאַרפט צו זאָגן, מ'שמועסט טאַקע פון אַ מצרי [ממש, ולא קאי על משה רבינו].

קמה

און פון וואָנעט, פון וואו האָבן זיי דאָס געוואוסט.

נאָר זעט אויס ברוח הקודש, בנבואה [אמרו כן]. אַזוי ווי דער ישמח משה שמועסט פון דעם², ער איז מפלפל אין דעם, צי ער האָט זיך געדאַרפט אָנרופן.

² בגמרא סוטה (יג): [ונאָת עֲצוּמוֹת יוֹסֵף] קָבְרוּ בְּשֶׁכֶם. מאי שנא בְּשֶׁכֶם, אמר ר' חמא בר' חנינא, משכם גנבוהו [פירש"י: כדכתיב (וישב לו, יד) ויִשְׁלַחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וְיָבֵא שְׂכֻמָּה, ושם היו רועין וכר], ולשכם נחזיר אבידתו.

³ בווהר הק' (שמות דף יא): ותאמרן איש מצרי הצי'לנו. רבי חייא אמר, הא אוקמוהו חברי'א דנצנצא בהו רוח קודשא, ואמרו ולא ידעו מה אָמרו. [והוא משל] לבר נש ד'הוה יתיב במדברא, והווי יומין דלא אכל בשארא. יומא חד אָתא דובא לנטלא חד אימרא, ערק אימרא, ודובא אָבְתריה, עד דמטו לגבי ההוא בר נש למדברא, חמא אימרא ואתקין ביה, ושחטיה ואכל בשארא. [והמשל, כי האיש מצרי שנהרג ע"י משה הוא גרם למשה שיברח למדין, ויציל את בנות יתרו מיד הרועים].

³ בישמח משה בפרשתן [ד"ה בליקוט אמר משה], בתוך הדברים: והנה בתשובת הקב"ה [יוסף הודה בארצו וכר] יש לדקדק שמרכיב שני ענינים, ולא אמר דבר אחד. ועיין בספר שפת אמת בסימן הנ"ל (סימן יא) פרק כ"ב, דאיתא שם תוכן דבריו, דבאמת איתא בווהר הק', אִישׁ מִצְרִי, היינו על ידי שהרג את המצרי וברח לכאן, על ידי זה הצי'לנו. ואם כן אם בשביל טעם זה, היה אמר משה שנבואה הוא בידם, ואמרו על המצרי ולא עליו.

³ עיין בלשון הישמח משה המובא 'בסוף' הערה דלעיל. ולהלן שם בישמח משה (בהמשך) כתב עוד דו"ל: והמעין יראה דאינו מיושב עדיין רק בדוחק גדול, כי הם לא הבינו, רק שנצנצה רוח הקודש בפייהם. אבל לי יראה להוסיף נופך ולומר דמיושב שפיר, דהא משה לא היה

קמו

אמנם יש לומר דהכוונה שאמרו בלשון כזה, שמתפרש גם על משה, בדרך שבח על משה כמה שהרג את המצרי, וכדיבאר

[נאָר] לעולם איז דאָך אַזוי, ס'איז געווען אַזאָ לשון אַז מ'האַט געקענט זאָגן [דהכוונה] אויף 'אים' [שעליו אמרו איש מצרי הצילנו], זיי האָבן געזאָגט אַ שְׁבַח [על משה, במה שהוא הרג את המצרי] (וכדיבאר בסמוך).

קמו

דהנה לכאורה צריך הסבר, הלא היו עוד הרבה רשעים מצריים שהרגו לישראל, ולמה הרג משה דוקא למצרי זה בלבד

[ונקדים דהנה] דער אַמַת [דארף מען פאַרשטיין וואָס] משה רבינו האָט זיך דאָ פאַרלייגט [על אותו מצרי], ער האָט גע'הָרְג'עט דעם מצרי מיטן שם הַמְּפֹרָשׁ¹², האָט ער גערטאָפּן 'דעם איינעם גוי' [וואָס] ער האָט געשלאָגן אַ איד, האָט ער אים גע'הָרְג'עט מיטן שם הַמְּפֹרָשׁ, [והלא היו עוד הרבה מצריים שהכו את בני ישראל, און] זיי האָבן דאָך אַריינגעוואָרפּן ששים ריבוא קינדער אין וואָסער אַריין, טאַקע מיט אים [משה] אינאיינעם [שגם הוא הושם ליאור בסיבתם, ואין שיעור וערך] 'וואָס' זיי האָבן אַלץ געטון [פאַר אידן], ס'האָט עפעס אַ שיעור וואָס די מצריים האָבן געטון? זיי האָבן אַריינגעלייגט אין בנין אַריינגעלייגט קינדער¹³, 'וואָס' זיי האָבן [אַלץ] געטון, און פונקט 'דעם איינעם גוי' האָט ער גע'הָרְג'עט?

קמח

ובפרט שהרגו בשם המפורש, וכתבו התוספות דאפילו לרשע שחייב מיתה, לא אורח ארעא להרגו 'בידי שמים'

און נאָך מיטן שם הַמְּפֹרָשׁ [הרג אותו]? [והלא] תוספות זאָגט¹⁴ [דאָך אז] 'לא אורח אַרְעָא [להרוג הרשע בידי שמים, רק בידי אדם. אפילו דעם וואָס ס'קומט מיתה, דארף מען אויך נישט מיטן שם הַמְּפֹרָשׁ. וא"כ]

אז בשעה שאמרו בנות יתרו [כן לאביהם], רק אם תאמר דהיה יודע ברוח הקודש, אם כן ידע דקאי על מצרי ממש, ואין חילול השם אף לפי הבנתם, דהא הם לא ידעו דהוא ידע. ○ אך דיש להבין דלמה לי ניצוץ רוח הקודש הזה, למה ולמה. אבל נראה לי שהוא להורות למשה כח הצלתו, דהנה המצרי שלא כיון לזה [להציל בנות יתרו], ולא לטוב [כלל] רק לרע, והיה סיבה רחוקה נתלה בו [הצלת בנות יתרו], כיון שמכל מקום נסבב על ידו, על אחת כמה וכמה מי 'שמכוין' להצלה, והוא סיבה ראשונה, ומזה ראינו כמה יש להשתדל בהצלה, כן נראה לי ברור. ○ ועכשיו מבואר המדרש מי שלא הודה כו', ודאי ראוי שלא לקבור כו', ואם כן על כרחך אתה צריך לומר כתיבך ה'ל שהם כיוונו על המצרי שהוא היה סיבה להצלה, אם כן צריך אתה להודות בהפלטת כח הצלה, ואם כן כיון שכך, אם אתה נקבר [במדבר, ביכותך הן באין עמך בתחיית המתים] כו', ואין לך הצלה גדולה מזה להציל ס' רבוא מישראל ממיתה עולמית חו", והוא נכון בעזרי.

¹² כמבואר ברש"י (שמות ב, יד) על הפסוק הַלְהַרְגֵנִי אִתָּהּ אִמֶּר.

¹³ ברש"י סנהדרין (קא: ד"ה נתמכרך), כדמפרש באגדה, שאמר לו משה להקדוש ברוך הוא אתה הרעות לעם הזה שעכשיו אם אין להם לַבְנִים משימין בניהם של ישראל בבנין, אמר לו הקדוש ברוך הוא קוצים הם מכלין, שגלוי לפני אילו הם חיים היו רשעים [גמורים], ואם תרצה, תנסה והוציא אחד מהן, הלך והוציא את מיכה.

¹⁴ דאיתא בגמרא ברכות (ד:): דתניא וְלֹא יָזַם כָּל יוֹם (תהלים ז, יב), וכמה זעמו, רגע וכו', ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע וכו'. ואימת רתח, אמר אביי, בְּהֵנָּה תֵּלֵת שָׁעֵי קָמִיתָא [פירש"י באחד מרגעי תלת שעות ראשונות], כִּי חִזְרָא כְּרַבְלָא דְתַרְנַגּוּלָא וְקָאִי אֶחָד כְּרַעָא [=כשכרובלת התרנגול נעשה מראהו לבן והתרנגול עומד על רגל אחד] וכו'. ○ ההוא צדוקי דהוה בשכבותיה דרבי יהושע בן לוי, הוה קא מצער ליה טובא בקראי, יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה, סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים, אמר שמע מינה לאו אורח ארעא למעבד הכי, וְרַחֲמֵי עַל כָּל מַעֲשָׂיו כתיב (תהלים קמה, ט), וכתוב (משלי יז, כו) גַּם עֲנוֹשׁ לְצִדִּיק לֹא טוֹב. ○ ועל זה כתבו בתוספות שם: הווא צדוקי דהוה בשכבותיה דרבי יהושע

קמט

גם הוצרך להביט עד סוף כל הדורות, אם עתיד לצאת ממנו מי שיתגייר. ומכל זה מוכח שהיה לו ענין בזה כמה שמסר נפשו כל כך להרוג מצרי זה

און ער האָט [דערפאַר] געמוזט קוקן עד סוף כל הדורות [שאין מי שעתיד לצאת ממנו שיתגייר, וכמו שכתב רש"י] (שמות ב, יב) [יִרְאָ כִּי אֵין אִישׁ עֲתִיד לְהִתְגִּיר [מבנין]¹³.] וכל זה צריך ביאור] פֶּאֶרְוּאָס האָט ער זיך עפעס פונקט 'פֶּאֶרְלִיגט' [אזוי שטאַרק, אויף 'דעם' מצרי].

קנ

אבל נראה ביאור הענין, לפי שראה משה רבינו ברוח הקודש, שמצרי זה עתיד לצאת ממנו נוקב שם ה' במדבר, וכמו שפירש"י בפרשת אמור בפסוק [וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרִי]

נאָר דער אַמֶּת זעט אויס, אין דעם [מצרי] איז געווען אַן אבי אבות הטומאה, מער פון יעדן.

[וכמו שמצינו כי ממנו יצא] דער נוקב שם ה' [אמור כד, יא], [וכמו שנאמר עליו] [שם, י] [וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרִי]¹⁴.

אזוי זאָגן דאָך פֿשֶׁט די ראשונים, תוספות זאָגט [אזוי, דלכן אמר הכתוב] [וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרִי, [לבאר] פֶּאֶרְוּאָס איז ער געקומען אזוי ווייט, ווייל ער איז געווען אַ בֶּן אִישׁ מִצְרִי.

קנא

ולכן מכיון שהוא יכניס בן כזה בקרב ישראל, ויזיק לישראל אף לאחר יציאתם ממצרים, הבין משה כי הוא אבי אבות הטומאה יותר משאר המצריים, ולכן הרגו משה כדי להכניע כח הקליפה שלו

[זעט מען דאָך, אַז] ער האָט איבערגעלאָזט צווישן אידן אַ נוקב שם ה', [און] דאָס איז נישט געווען מער [נאָך] איינער אַ נוקב שם ה'.

און 'דער' [איש מצרי] איז געווען אַ טאַטע, ער האָט צווישן אידן איבערגעלאָזט [בן כזה. ולכן שפיר לחם משה נגדו יותר מנגד שאר כל המצרים].

קנב

[ווייל] וואָס ס'האָט זיך געטון אין מַצְרִים האָט זיך געטון, [ונשם היו הרבה מן המצריים שהרעו והכו לישראל]. אָבער ווען איין זענען [שוין] געוואָרן לֵעָם, זיי האָבן מָקַבֵּל געווען די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, פון דעמאָלטס אַן צווישן אידן האָט זיך נישט געפונען אַזאַ מין, אַ מַחֲרָף וּמַגִּדֵּף.

קנג

האָט ער געזען [ברוח הקודש, אַז] 'דער' איז דער אבי אבות הטומאה [יותר משאר המצריים, און] ער וועט איבערלאָזן צווישן אידן [בן כזה, ולכן] פֶּאֶר 'אַזאַ טומאה' האָט ער זייער מוֹרָא געהאַט, וואָס ער קאָן אַריינברענגען [בני אידן, און] צווישן אידן אָנאַרבעטן,

בן לוי כו' לאו אורח ארעא. אף על גב דהצדוקים וכו' מורידין ולא מעלין (עבודה זרה כו:), היינו בידי אדם, אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להענישם ולהטריחם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם וכו'.

¹³ וכן הוא בתרגום יונתן שם: וְאִסְתַּכַּל מֹשֶׁה בְּחֻקֵּי דַעְתִּיהָ וְאֶתְּבוּנָה בְּכָל דֶּר וְדָר וְהָא לֹא קָאִים מִן הַהוּא מִצְרִי גָבֵר גִּיּוֹר וְלֹא דְעִבִּיד תְּתוּבָא מִן בְּנֵי בְנוֹי עַד עֲלָמָא, וּמִקָּא ית מצראי וְטַמְרִיה בְּחֵלָא.

ועיין בשמות רבה (א, כט): [יִרְאָ כִּי אֵין אִישׁ עֲתִיד לְהִתְגִּיר], רבנן אמרי ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדות הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות. כיון שראה משה כך, נמלך במלאכים ואמר להם חייב זה הריגה, אמרו לו הן, הו"ד [יִרְאָ כִּי אֵין אִישׁ שִׁילְמַד עֲלֵיו זְכוּת].

¹⁴ וכמו שהביא רש"י שם, שהיה בנו של אותו מצרי שהרגו משה, ואמו היתה ישראלית, עיי"ש.

[איבערדעם] 'דאָס' האָט ער געוואָלט מְבַעַר זיין מן הָעוֹלָם. – [ועל כן] האָט ער זיך אויף 'דעם' מְצַרִי פאַרלייגט, מער ווי אויף אַן אַנדערן.

קנר

ישוב קושיא ח

והנה לדרך האמור, הרי אמרו לשבח התואר "איש מצוי" על משה, על מה שהרג מצוי זה

לאָמיר'זשע זען.

זיי האָבן געזאָגט אויף אים אַ שִׁבַּח "אִישׁ מְצַרִי" הַצִּילָנוּ, [ולדברי הזוהר הכוונה אַז] ער האָט מְבַעַר געווען דעם מְצַרִי.

קנה

ולכאורה היה יותר ראוי שיאמרו עליו השבח של "איש עבֵר", על שבא מארץ ישראל ארץ האבות

נו [לכאורה] פֶּאֶרוּוָּאס האָבן זיי נישט געזאָגט אויף אים אַ שִׁבַּח [אַז] ער איז געווען אַן אִישׁ עֵבֶרִי, ער אַליין איז דאָךְ געקומען [מבית אבותיו] פֿון 'אַרְצָה הַקְּדוּשָׁה' [ולא ממצרים, והיה באמת] אִישׁ עֵבֶרִי^{צט}.

[וזה שאמרו] ער האָט נישט מודה געווען בארצו. [לכאורה] פֶּאֶרוּוָּאס האָט מען געזאָגט ליבער "דעם" שִׁבַּח.

קנו

אלא מאי מוכח מזה דהשבח של ביעור כח הטומאה של המחרף

ומגדף, הוא שבח יותר גדול ממה שהוא בן ארץ ישראל

[נאָר פֿון דעם] זעט דאָךְ אויס, אַז מְבַעַר צו זיין [דעם כח הַרְשַׁע, און] אויף "מְכַנִּיעַ צו זיין אַ מַחְרֵף וּמְגַדֵּף", [דעם] איז מער שִׁבַּח, ווי צו זאָגן "ער איז פֿון אַרְצָה יִשְׂרָאֵל". דאָס איז דער חילוק.

קנו

והנה אחד מהמעמדים על מה שהוצרך משה לישאר במדבר, הוא כדי שיכניע קליפת הפעור,

כמבואר במדרש. אלא שלעומת זה רצה משה ליכנס לארץ, בכדי לקיים מצות התלויות בארץ

[והנה בכאן שלא רצה הקב"ה שיכנס משה לארץ, אמרו במדרש^פ הטעם, ווייל] ער האָט געדאַרפֿט ליגן אַקעגן פֿעור אין חוץ לָאָרֶץ, [כדי] ער זאָל מְכַנִּיעַ זיין די עבודה זרה פֿון פֿעור.

און ווען ער איז [ווען] אין אַרְצָה יִשְׂרָאֵל, העט ער [טאַקע] גיווען מקיים געווען מְצוֹת הַתְּלוּיֹת בָּאָרֶץ, אָבער [דעם קליפת] פֿעור העט ער נישט גיווען געקאַנט מְכַנִּיעַ זיין, [ולכן] האָט ער געמוזט זיין אין חוץ לָאָרֶץ.

קנה

ולזה אמר לו הקב"ה לראיה ממה שנאמר עליו איש מצוי והוא שתק על זה, דמשם מוכח דיותר שבח הוא להיות בחוץ לארץ ולהכניע הקליפה, ממה שיהיה בארץ ישראל ויקיים שם מצות התלויות בארץ. ואין הכוונה שזה היה פגם, אלא שמוזה ראה על מה שנוצר לישאר במדבר, בכדי להכניע קליפת פעור, והוא עדיף מקיום מצות התלויות בארץ

איבערדעם האָט ער [הקב"ה] אים געזאָגט, ער האָט אים אַ רֵאִיָּה געברענגט פֿון אים אַליין, – ס'איז נישט געווען קיין 'עֵבֶרִי' [מה ששתק כשאמרו איש מצוי, נאָר] – פֿון

^{צט} שארץ ישראל היה נקרא אז 'אַרְצָה הָעֵבֶרִים', וכמו שהביאו במדרש זה ממה שאמר יוסף כִּי גָבַח גָּבַחְתִּי 'מֵאֶרֶץ הָעֵבֶרִים'.

^פ כמובא לעיל בהערה פב.

אים אליין האָט ער אַ 'רֵאָיָה' געברענגט, אַז ס'איז ליבערשט צו זיין 'אין חוץ לְאַרְץ' [און] מְכַנֵּיעַ צו זיין די עבודה זרה, ווי צו זיין 'אין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל' [און] מקיים זיין מצות התלויות בְּאַרְץ.

[וזה שאמר לו] דו האָסט נישט מודה געווען בארצו, [ווען] זיי האָבן געזאָגט אויף דיר "אִישׁ מִצָּרִי". [ווייל] פֿאַרוואָס האָט מען געזאָגט 'דעם' שְׂבַח [פון] אִישׁ מִצָּרִי, מ'האָט דיר געזאָגט אַ שְׂבַח אַז דו האָסט גע'הֶרְגֶּעט דעם מִצָּרִי, און מ'האָט נישט געזאָגט דעם שְׂבַח אַז דו ביסט אַ איד און דו וועסט קומען קיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דו וועסט מקיים זיין מצות התלויות בארץ.

[וואס כן] האָסטו דאָךְ אליין מודה געווען צו דעם [על ידי שתיקתך לדבריהם] אַז ס'איז ליבער 'דער' שְׂבַח, ממילא קאנסטו נישט זיין אין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, ווייל ס'איז ליבערשט זאָלסט מְכַנֵּיעַ זיין פֿעוֹר אין 'חוץ לְאַרְץ', ווי איידער זאָלסט זיין אין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל^{קא}. דאָס קען זיין דאָס איז דער מִכְּבֹן פון דעם מדרש.

רכב

ברכת הקודש

דער בורא כל עולמים זאָל העלפן:

נְחַמנוּ נְחַמנוּ עַמִּי יֵאמֹר "אֱלֹהֵיכֶם", דער בורא כל עולמים זאָל זאָגן.

בקרב זאָל מען זוכה זיין צו זען בנחמת ציון וירושלים, בקדושה וטהרה.

מ'זאָל במהרה זוכה זיין מ'זאָל מיר דערלעבן, מ'זאָל מיר דערלעבן צו זען די ישועה.

וְיִשְׁמַענוּ בְּרַחֲמֵי טֶאֱקַע לְעֵינַי כָּל חַי לְאֹמֹר, "לְעֵינַי" כָּל חַי, מ'זאָל מיר זוכה זיין צו זען מיט די אויגן, יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׁמַח לִפְנֵינוּ.

מ'זאָל במהרה זוכה זיין מ'זאָל נְתַנָּחם ווערן.

מ'זאָל די זכיה האָבן צו דינען דעם באַשעפער באמת ובלב שלם, בקדושה וטהרה.

וְנִסְ יִגְדֹל וְאִנְחָה (ישע"י לה, ט).

ס'זאָל דערלייכט ווערן אידישע אויגן, מ'זאָל מיר זען דעם אמת.

בכל פעולה ופעולה זאָל מיר טון דעם רצון הבורא ברוך הוא.

מ'זאָל מיר זען די שמחה, יִשְׁמַחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ, די שמחה אמיתית, בהתרוממות קרן התורה וישראל ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

^{קא} כנראה שרמוז בדברי רבינו אלו, על כח חכמתו להכריע בין המצות, במה שהכריע רבינו לישאר כאן באמעריקע בכדי שיוכל מכאן להכניע הע"ז והקליפה של טומאת הציונים, אף שעבור זה הוצרך לוותר מלדור בארץ ישראל שאהבתה היתה מקושר בלבו לאין שיעור. וכידוע דמחמת גודל השתוקקותו וחיבתו לארץ ישראל היה בדעתו לאחר המלחמה להשתקע שם, אלא שבנתיים קמה שם מלכות המינות, ונשתלשלו הדברים עד שהחליט לישאר כאן באמעריקע. ודעתו היה שיעקר כח המלחמה נגדם הוא על ידי היהודים שבחוץ לארץ, וכמו שמבאר ביוראל משה (א, טז) ועוד, ועל כן נשאר לבסוף בחוץ לארץ, ומשם העמיד כח התורה והיהדות בכל העולם, ולחם בכל כחו להכניע הקליפה הלזו. והדברים עתיקים ונפלאים, עד כמה לשונות רבינו בכאן הם ראויים למי שאומרם.

